



Limbažu pilsēta un mikroreģiona saimnieciskā telpa un apdzīvotība Hanzas periodā

Muntis Auns
Dr. hist., Latvijas Universitātes
Latvijas vēstures institūta pētnieks

2017



Saturs

Ievads	5
Avoti un literatūra	7
Metodika	14
Limbažu pilsēta.....	17
Limbaži un Hanzas telpa.....	21
Limbaži 17. gadsimtā.....	24
Limbažu pilsnovads	27
Limbažu pilsmuiža.....	28
Leppia vaka	28
Uteles ciems un vaka	38
Kakažu (Viekažu) vaka.....	40
Urkažu (Kakažu, Viekažu, Jautažu) vaka	47
Jumpravmuiža	59
Nabes muiža.....	61
Raubužu vaka.....	62
Jenguļu ciems un vaka	63
Aizgala vaka.....	63
Jūrmalciemī.....	64
Rēzmuiža.....	65
Rūstužu muiža.....	66
Nabkules muiža (Šķirstiņi)	67
Sepkules muiža (Pāle).....	71
Katvaru muiža.....	75
Ekes muiža	76

Budenbroka muiža	79
Tiegažu muiža.....	80
Āsteres (Poikeres) muiža	84
Ālena muiža	89
Pociema muiža	90
Ārciema muiža	92
Namkule jeb Lādes muiža.....	97
Vainižu pilsnovads.....	97
Vainižu vaka	98
Umurgas vaka	100
Korbes vaka	101
Vircenberga muiža	103
Kalnamuiža	103
Roperbeķu muiža	105
Liepupes pilsnovads.....	107
Liepupes muiža	108
Duntes muiža	109
Kulles (Blomes) muiža	112
Tūjas muiža.....	113
Vecmuiža	115
Overbekas muiža.....	117
Salacas pilsnovads	118
Latviešu vaka	119
Lībiešu vaka	122
Ķirbižu muiža.....	125
Alojas pilsnovads	128
Perkules muiža	129

Alojas muiža	131
Stakenberģu muiža.....	133
Vīķu muiža.....	135
Rozēnu muiža.....	136
Urgas muiža	138
Puikules muiža	139
Saimniecība.....	143
Kopaina.....	159
Avoti un literatūra.....	164
Pielikums. Ciemu un muižu izvietojums Ziemeļrietumvidzemē 16.–17. gadsimtā ..	168

Ievads

12. gadsimta vidū Ziemeļvācijā sāka veidoties tirgotāju un pilsētu savienība – Hanza, kuras mērķis bija panākt tirdzniecības drošību un tirgotāju tiesisko aizsardzību tāltirdzniecībā. Hanzas savienībā ar laiku iestājās arī Rīga (1282), Rēvele, Tērbata un citas, pavisam 11 Livonijas pilsētas. Vismaz kopš 1368. gada Hanzas locekle bija arī Limbažu pilsēta. Nepretendējot uz politisko varu, tomēr aizstāvēt savas tiesības un privilēģijas, Hanzas tirgotāji radīja pārnacionālu ietvaru, kurā “ikviens no viņiem pārvietošanās valodas, tiesiskajā, saimnieciskajā un kultūras ziņā homogēnā telpā.”¹

Dažādu saimniecisku faktoru dēļ Hanzas savienība 15. un 16. gadsimta mijā sāka panīkt. Kopš 16. gadsimta otrās puses Hanzas sanāksmēs (pēdējā tāda notika 1669. gadā) vairs nepiedalījās Rīga un citas Livonijas pilsētas, tomēr turpinājās agrākie tirdznieciskie un kultūras sakari, kā rezultātā dažādas rietumeiropēiskās novitātes caur tirgu, pilsētu un muižu nonāca arī latviešu un lībiešu zemnieku sētā.

Limbažu pilsēta un apkārtējie novadi iesaistījās Hanzas tirdzniecībā kā daļa no Rīgas saimnieciskās telpas. Šā darba galvenais uzdevums bija izpētīt Limbažu un apkārtējo novadu – Vainižu, Liepupes, Salacas un Alojās – apdzīvojuma struktūru laikā līdz Hanzas pastāvēšanas beigām, t.i., līdz 17. gadsimta otrajai pusei. Līdz šim tas ir bijis maz izziņāts jautājums. Ja pateicoties Lielā zviedru kadastra kartogrāfiskajam materiālam un dažām ar to saistītām publikācijām var gūt samērā labu priekšstatu par situāciju 17. gadsimta beigās, tad agrāku revīziju materiāli no vēsturiskās ģeogrāfijas viedokļa ir gandrīz nepētīti – mēs gan uzzinām atsevišķu saimniecību nosaukumus, saimnieku vārdus un dažus saimnieciskās darbības rādītājus, taču vienlaikus lielākā daļa šo sētu palikusi “anonīma” – bez piesaistes noteiktai vietai, ciemam. Vislielākās problēmas rada tas, ka gan ciemu, gan māju nosaukumi pierakstīti dažādās formās, mainījušies, izzuduši un radušies no jauna; mainījušās arī ciemu, vaku, muižu robežas, līdz ar to dažādas revīzijas, kas saistītas ar vienu un to pašu vietu, bieži izskatās kā savstarpēji nesaistītas, haotiskas informācijas jūklis. Atrast šajā informācijas laukā sakarības, iespēju robežās identificēt un lokalizēt tur minētos objektus – muižas, ciemus, sētas – bija šā pētījuma mērķis.

¹ Misāns I. Hanza: Baltijas jūras reģiona saimnieciskā vara viduslaikos. *Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaikos un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā* (Latvijas Universitātes raksti, 725. sēj.). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 49. lpp.

Rezultātā kļuva iespējams pieejamo informāciju sakārtot telpā un laikā, t.i., rādīt apdzīvojuma struktūras pārmaiņas gan augšupejas, gan krīzes periodos. Uz šā pamata var tālāk risināt arī demogrāfiskās, etniskās un saimnieciskās vēstures jautājumus.

Darbā raksturota arī Limbažu pilsētas izveidošanās prolemātika un pilsētas dalība Hanzas aktivitātēs. Aplūkota saimnieciskā darbība apskatāmajā reģionā, pievēršot uzmanību tam, kādu produkciju reģions – gan muiža, gan zemnieku sēta – varēja piedāvāt tirgum, kā arī satiksmes ceļu tīkla un daži citi ar saimniecisko darbību un vidi saistīti jautājumi.

Darba gaitā izskatīta Igaunijas Nacionālā arhīva un Tallinas pilsētas arhīva datu bāze, kas gan, izņemot Salacas novada kartes, nedeva ar pētījuma hronoloģiskajiem un telpiskajiem ietvariem saistītus rezultātus, tāpat neizdevās atrast norādes par līdzīga rakstura materiāliem Lietuvas arhīvos. Toties atklājās visai bagātīgs materiālu krājums Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas vēstures arhīvā, kas paver tālākas perspektīvas Limbažu pilsētas un apkārtējo novadu pētniecībā.

Pētījums veikts pēc Limbažu novada pašvaldības pasūtījuma Centrālās Baltijas jūras reģiona programmas 2014.–2020. gadam ietvaros (projekts “Hanzas vērtības ilgtspējīgai sadarbībai (HANSA)”, ko līdzfinansējis Eiropas Reģionālās attīstības fonds).

Avoti un literatūra

Livonijas laikmeta vēsture atspoguļojas dažādos dokumentos, no kuriem lielākā daļa, kas saistīta ar laiku līdz 16. gadsimta sākumam, izdota "*Liv-, Est-, und Kurländisches Urkundenbuch*",² "*Livländische Güterurkunden*"³ un dažos citos avotu apkopojumos un publikācijās. Šim pētījumam izmantojami izlēņošanas, pirkšanas, pārdošanas un citi rakstītie avoti. Tomēr informācija par Livonijas saimnieciskās dzīves un apdzīvojuma jautājumiem ir visai fragmentāra. Kopš 16. gadsimta vidus, kad laiku pa laikam veiktas dažādas revīzijas, datu apjoms kļūst bagātīgāks, tomēr pastāv periodi par kuriem informācija ir trūcīgāka vai arī tā vēl nav apzināta; bagātīgāks materiāls saglabājies par muižām, kas piederēja pie Rīgas arhibīskapijas domēnēm, vēlāk – kroņa zemēm un Rīgas pilsētas īpašumiem, savukārt dati par stāvokli privātmuižās nav tik pārstāvēniski.

Šā pētījuma pamatavots ir dažādu revīziju un vaku grāmatu saraksti. Pirmais šāds dokuments saglabājies no samērā vēla laika – 1550. gada. Tā ir Turaidas vaku grāmata,⁴ kas aptver Rīgas arhibīskapijas domēnes (arhibīskapa un domkapitula īpašumus) t.s. Līvu galā, kā arī dažus novadus Latviešu galā. Daļu no Latviešu gala materiāliem – Smiltenes novada saimniecību sarakstu – publicējis Arveds Švābe,⁵ bet dati par Līvu galu, lai gan pētniecībā izmantoti, palikuši npublicēti. Sarakstā uzskaitītas zemnieku sētas, minēts saimnieka vārds (tomēr ne visos gadījumos) un saimniecības lielums arklos, taču nav ziņu par nodevām. Saraksts sastādīts pēc zemes iedalījuma pilsnovados, bet pilsnovadu robežās – pēc vakām. Galvenā ar Turaidas vaku grāmatu saistītā problēma ir tā, ka ļoti daudzi mājvārdu pozīcijā minētie nosaukumi patiesībā ir saimnieka statusa apzīmējums, proti, tie, kuri sētu bija sākuši apsaimniekot nesen, saukti par "jaunsvīru" (dokumentā latviski *Jaunswirs*, lībiski *Usmes*,

² *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* [turpmāk – LUB]. Abt. 1, Bd. 1–12. Reval, Riga, Moskau, 1853–1910; Abt. 2, Bd. 1–3. Riga, Moskau, 1900–1914.

³ *Livländische Güterurkunden* [turpmāk – LGU]. Bd. 1, Riga, 1908; Bd. 2, Riga, 1923.

⁴ *Wackenbuch vñ der Treidischen seiten Im Ertzstift Riga*. Vaku grāmatas oriģināls glabājas Šverīnas Zemes arhīvā Vācijā, tā fotokopija — Latvijas Valsts vēstures arhīvā (4060. fonds, 2. apr., 483. lieta). Šim pētījumam izmantota kopija no Turaidas muzejrezervāta fondiem.

Dokuments nesatur datējumu. A. Švābe un V. Dorošenko bez tuvāka paskaidrojuma rakstīja, ka vaku grāmata sastādīta ap 1557. gadu (Švābe A. Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti 1540.–68. g. *Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. Robertam Viperam*. 14. VII 1859 / 14. VII 1939. Rīga: A. Gulbis, 1939, 59. lpp.; Дорошенко В. В. *Очерки аграрной истории Латвии в XVI веке*. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960, с. 17), bet Edgars Dunsdorfs to datēja ar laiku ap 1550. gadu (Dunsdorfs E., Spekke A. *Latvijas vēsture 1500–1600*. Stokholma: Daugava, 1964, 214. lpp.). Šajā pētījumā ērtības labad lietots datējums – 1550. gads.

⁵ Švābe A. Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti, 72.–78. lpp.

Usemes < uus mees). Kamēr saimniecība nostiprinājās, jaunsvēri jeb jaunsaimnieki parasti uz 2–3 gadiem tika atbrīvoti no nodevām.

Līdzīgs dokuments ir 1564. gadā sastādītā Rīgas arhibīskapijas inventāra grāmata, kas satur Bīriņu, Skultes, Stienes, Salacgrīvas un Piebalgas vaku un sētu sarakstus, ziņas par zemnieku nodevām, kā arī Krimuldas, Limbažu un Piebalgas pils inventāra sarakstu.⁶ Salīdzinot ar Turaidas vaku grāmatu, šajā dokumentā vietvārdu rakstība ir ļoti kļūdaina. Rīgas arhibīskapijas inventāra grāmata nav publicēta.

No 1590. līdz 1599. gadam toreizējā Pārdaugavas hercogistē darbojās muižu revīzijas komisija. 1599. gadā sastādīts vairāku tagadējās Vidzemes, Latgales un Dinvidiģaunijas pilsnovadu apraksts, kuru 1915. gadā publicējuši poļu vēsturnieki Jans Jakubovskis un Jozefs Kordzikovskis.⁷ No Ziemeļrietumvidzemes novadiem šī revīzija diemžēl aptvēra tikai Vainižu pilsnovadu, tomēr vismaz par šo apvidu iegūstamas ziņas par zemnieku saimniecību skaitu, lielumu, nodevām, nosaukumiem un sadalījumu pagastos jeb vakās.⁸

J. Jakubovska un J. Kordzikovska publikācijai līdzīgs materiāls tomēr saglabājies arī par Limbažu pilsētu un Limbažu stārstiju, kas bija pakļauta Rīgas pilsētai. Šis materiāls glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīva Rīgas pilsētas Kases kolēģijas Ekonomiskās ekspedīcijas fondā, kurš lielā apjomā satur Rīgas pilsētai piederošo muižu, tajā skaitā arī Limbažu stārstijas, pārvaldes dokumentus. 1599. gadā veikta Limbažu pilsētas un stārstijas revīzija,⁹ tomēr zemnieku saimniecībām uzrādīts tikai to nosaukums, saimnieka vārds un piederība tai vai citai vakai, bet citi saimnieciskie rādītāji (lielums arklos, sējumi u.c.) paliek nezināmi.

17. gadsimtā Vidzemē notika vairākas zviedru administrācijas veiktas arklu revīzijas. Pirmā no tām, aptverot gan tikai daļu Vidzemes, notika Polijas–Zviedrijas kara pašā sākumā – 1601. gadā. Revīzijas teritoriālos ietvarus noteica tas, cik plašs apvidus tobrīd bija nonācis zviedru varā. Tika revidēts arī Limbažu, Vainižu un Salacas pilsnovads. Uzrādīti saimniecību nosaukumi (daļai – arī saimnieka vārds), lielums arklos, tukšo sētu kopējais skaits un lielums, kā arī nodevu apjoms. Tā kā revīzijai bija pakļautas tikai kroņa muižas, par privātmuižām, ar dažiem izņēmumiem, sniegtas vienīgi summāras ziņas – īpašnieks (pats muižas nosaukums nav

⁶ Oriģināls atrodas Šverīnas Zemes arhīvā Vācijā (*Landeshauptarchiv Schwerin, Paket 231*). Autors izmantojis kopiju, kas glabājas Turaidas muzejrezervāta zinātniskajā arhīvā.

⁷ Jakubowski J., Kordzikowski J. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. III. Inflanty*. Warszawa, 1915.

⁸ Turpat, 29.–39. lpp.

⁹ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva [**turpmāk – LVVA**] 1392. fonds, 1. apr., 532. lieta. Limbažu muzejā glabājas šās latīņu valodā rakstītās revīzijas tulkojums latviski.

minēts), kopējais zemnieku saimniecību skaits un zemes lielums arklos. Ar latviešu un lībiešu novadiem saistīto revīzijas daļu pilnībā publicējis Arveds Švābe.¹⁰ Viņš arī norādīja, ka dokuments nav oriģināls, bet gan vēlāks (17. gadsimta) revīzijas protokolu noraksts vai pat to pārstrādājums.¹¹ No tā izriet, ka, pārrakstot dokumentu, tekstā var būt ieviesušās kļūdas, tai skaitā arī vietvārdu rakstībā.

Citus ar 1601. gada revīziju saistītus materiālus jau senāk publicēja Teodors Šīmans.¹² Viņa atrastais manuskripts glabājas Tērbatas universitātes bibliotēkā. Dokumentā aptverta plašāka teritorija nekā A. Švābes publicētajos materiālos (ietverta arī daļa Latgales), tomēr vēsturiskās ģeogrāfijas pētījumiem šis avots izmantojams tikai kā palīgmateriāls, jo satur vienīgi pilsnovadu datu kopsavilkumu – arklu, zemnieku un iebūviešu sētu kopējo skaitu, kā arī ziņas par zemnieku nodevām. Līdzīgi dati, taču bez nodevu apraksta, sniegti par privātām (izlēnotām) muižām, parasti minot tikai īpašnieka vārdu, bet ne muižas nosaukumu. Lai gan T. Šīmaņa publicētajā tekstā visumā atkārtojas tie paši dati, kas iekļauti jau A. Švābes publikācijā, sastopamas arī dažas atšķirības.

Nākamās arklu revīzijas notika 1624.–1625.,¹³ 1630.¹⁴ un 1638. gadā. Saturā tās ir diezgan līdzīgas, taču ar katru nākamo revīziju informācijas apjoms kļuva bagātīgāks. Ja 1624.–1625. gadā aprakstītas tikai apdzīvotās saimniecības un bieži norādīts, cik saimniecību un arklu bijis katrā ciemā “senāk” (pēc tā var aprēķināt postažu skaitu), tad 1630. gada revīzijā sniegti arī pamesto saimniecību nosaukumi. 1638. gada revīzijā pilnveidots katras sētas saimnieciskās darbības apraksts (sniegtas ziņas par graudaugu izsēju, lopu skaitu), plašāks ir katras muižas un tās īpašumtiesību vēstures pārskats. Tomēr, ja 1624.–1625. un 1630. gadā uzrādīts arī sētu sadalījums ciemos, tad 1638. gadā tā bieži iztrūkst, tādējādi apgrūtinot saimniecību pēctecības noskaidrošanu. No minētajām revīzijām līdz šim publicēti vienīgi 1638. gada revīzijas materiāli, kurus izdošanai sagatavojis un komentējis Edgars Dunsdorfs.¹⁵

¹⁰ Švābe A. *Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601)*. (Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes serija, II, 3.) Rīga, 1933 [turpmāk – AR 1601].

¹¹ Turpat, 370. lpp.

¹² Schiemann Th. *Der älteste schwedische Kataster Liv- und Estlands. Eine ergänzung zu den baltischen Güterchroniken*. Reval: Franz Kluge, 1882.

¹³ LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 1. lieta.

¹⁴ Revīzijas materiāli apkopoti divos sējumos (LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 2., 3. lieta); Limbažu un apkārtējo pilsnovadu materiāli ietverti otrajā sējumā (3. lieta).

¹⁵ Dunsdorfs E. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*, 1.–4. burtn. + reģistri (Latvijas vēstures avoti, 4. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1938.–1941 [turpmāk – AR 1638].

17. gadsimta beigās (no 1681. gada) zviedru administrācija Vidzemē veica zemes uzmērīšanas un ierīcības darbus, bet 1688. gadā notika arī arklu revīzija.¹⁶ Visu šo pasākumu kopums tiek dēvēts par Lielo zviedru kadastru.

Pārskatu par Lielo zviedru kadastru 1950. gadā publicēja E. Dunsdorfs.¹⁷ Vēlāk klajā nāca arī Lielā zviedru kadastra piektdaļas karšu (1: 48 000 un 1: 57 500) sējums, kurā sniegts katrai kartei atbilstošs muižu, ciemu, vaku, kā arī zemnieku sētu un citu apdzīvotu objektu uzskaitījums.¹⁸ Vietvārdi karšu izdevumā ņemti no diviem avotiem – no kartēm pievienotajām aprakstu grāmatām (*Descriptionsbüchern*) un 1688. gada arklu revīzijas saraksta. Pirmajā gadījumā vietvārdi fiksēti zviedriskā, otrajā gadījumā – vāciskā variantā. Šajā pētījumā, ja nav sniegts precizējums, norāde uz Lielā zviedru kadastra materiāliem nozīmē, ka dati ņemti no E. Dunsdorfa publicētā Lielā zviedru kadastra karšu sējuma.

Kaut arī Lielā zviedru kadastra laiks jau iziet no Hanzas perioda hronoloģiskajiem ietvariem, bez kadastra materiālu izpētes nav iedomājama vēsturiskās ģeogrāfijas jautājumu noskaidrošana, jo pirmoreiz savam laikam augstā līmenī tika veikta visaptveroša Vidzemes uzmērīšana un kartēšana. Pateicoties tam, ir iespējams veikt Vidzemes apdzīvojuma rekonstrukciju 17. gadsimta beigās. Pagaidām paliek atklāts jautājums, cik senu apdzīvojuma struktūru rāda Lielā zviedru kadastra kartogrāfiskais materiāls, tomēr ciemu un atsevišķu zemnieku saimniecību vēstures izpēte vedina domāt, ka 17. gadsimta beigās vērojamās struktūras lielā mērā pastāvējušas jau 16. un 17. gadsimta mijā vai vēl agrāk.

Lielā zviedru kadastra laika kartes (vai to kopijas, kas darinātas 18. gadsimta beigās), kas saistītas ar Limbažiem un apkārtējiem novadiem, glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā (7404. fonds). Jau iepriekš minēts, ka t.s. piektdaļas kartes, kurās kartēts katrs pilsnovads atsevišķi, publicējis E. Dunsdorfs. Šīs kartes pirms 2. pasaules kara glabājās Igaunijas Valsts centrālajā arhīvā Tartu. Pēc 2. pasaules kara starp Latviju un Igauniju ir notikusi arhīvu materiālu apmaiņa un minētās kartes nonākušas tagadējā Latvijas Valsts vēstures arhīvā. Darba ērtību labad šajā pētījumā izmantotas piektdaļas karšu fotokopijas, kas glabājas Latvijas

Izdevumā iekļauti Vidzemes latviešu novadu materiāli (Limbažu un citu šajā pētījumā ietvērto pilsnovadu revīzijas atrodamas 2. burtnīcā, Salacas novada revīzija – 3. burtnīcā), bet igauņu novadu materiālus publicējuši igauņu vēsturnieki.

¹⁶ Limbažu draudzes revīzijas materiāli – LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 14. lieta.

¹⁷ Dunsdorfs E. *Der grosse schwedische Kataster in Livland 1681–1710*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1950.

¹⁸ Dunsdorfs E. *Der grosse schwedische Kataster in Livland 1681–1710. Kartenband*. Melbourne, 1974. Šajā pētījumā ietvērto pilsnovadu materiāli – 10.–19., 61.–76. lpp.

Universitātes Latvijas vēstures institūtā, taču, ja ir bijusi nepieciešamība, atsaucēs dota norāde uz E. Dunsdorfa publikāciju kā ērtāk pieejamo materiālu.¹⁹ Ziemeļrietumvidzemes novadu kartes atrodamas arī citos Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos (piemēram, 2909. fondā “Rīgas pilsētas un patrimoniālapgabala topogrāfiskās kartes un plāni”, kas satur Limbažu stārstijas materiālus).

Kartogrāfisko materiālu, kas varētu papildināt pētāmo tēmu, Igaunijas arhīvos nav izdevies konstatēt, tomēr ir neliels izņēmums – divas 1683. gadā zīmētas Salacas novada kartes.²⁰

Literatūrā Limbažu un apkārtējo novadu vēsture viduslaiku un agrajos jaunajos laikos aplūkota dažādos aspektos, tomēr padziļinātu pētījumu nav daudz. Savam laikam samērā korektu Limbažu pilsētas vēstures pārskatu (ja neņem vērā jūras kuģniecības un dažu skaitļu pārspīlējumus) 1929. gadā sniedzis Jānis Juškēvičs,²¹ vēlāk – Georgs (Juris) Jenšs²² un Kārlis Apinis.²³ Jāpiebilst, ka jau 20. gadsimta sākumā Latvijas un Igaunijas pilsētu vēstures apkopojumu publicēja baltvācu vēsturnieks Konstantīns Metigs,²⁴ taču viņa sniegtā informācija, tajā skaitā par Limbažiem, ir ļoti vispārīga un zaudējusi aktualitāti.

Pie analītiskiem pētījumiem, kurā iztirzāta Limbažu pilsētas rašanās, pieder A. Švābes 1939. publikācija “Limbažu brīvības grāmata”, kurā autors pamatojis domu, ka pilsētas tiesības Limbaži ieguvuši nevis 1385., bet jau 13. gadsimta beigās.²⁵ Atbalstot A. Švābes domu, 1992. gadā pētījumu par pilsētas vēsturi viduslaiku periodā publicējis Aleksandrs Goldikovskis. Viņa izdevumā sniegts arī 1385. gadā Limbažiem piešķirto pilsētas tiesību (“brīvības grāmatas”) teksts viduslejasvācu valodā līdz ar tā tulkojumu latviski.²⁶ Limbažus kā vienu no Rīgas

¹⁹ Mūsdienu situācijai telpiski piesaistītas piektdaļas kartes (autori Alise Šulte un Daniels S. Ē. Gunnarssons) pieejamas arī Latvijas arheologu biedrības mājas lapā: <https://arheologubiedriba.lv/2017/01/04/telpiski-piesaistitas-17-gs-kartes/> [skatīts 31.07.2017].

²⁰ Salis Gebiet, 1683 (Igaunijas Nacionālais arhīvs Tartu: EAA.308.2.165; EAA,308.2.166).

²¹ Juškēvičs J. Limbaži. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1929, nr. 5/6, 481.–496. lpp.

²² Jenšs J. Limbaži [vēsture]. *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 12. Rīga: A. Gulbis, 1935, 23526.–23531. sl.

²³ Apinis K. *Latvijas pilsētu vēsture*. Rīga: A. Gulbis, 1931, 35.–40. lpp. (Izdevumu rediģējis Leonīds Arbuzovs.)

²⁴ Mettig C. *Baltische Städte: Skizzen aus der livländischen Geschichte*. Rīga: [b.i.], 1901; Mettig C. *Baltische Städte: Skizzen aus der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. 2., vermehrte Aufl. Rīga: Verlag von Jonck und Poliewsky, 1905 [Limbažu vēsture 50.–58. lpp.].

²⁵ Švābe A. *Limbažu brīvības grāmata*. Rīga: Valters un Rapa, 1939.

²⁶ Goldikovskis A. *Rīgas archibīskapu rezidence Limbažos viduslaikos*. [B.v.:] Autora izdevums, 1992.

arhibīskapijas pilsētām īsi raksturojis Indriķis Šterns,²⁷ tomēr viņa sniegtā informācija pamatā ir 1385. gada “brīvības grāmatā” ietvertu nosacījumu pārstāsts. Limbažu pilsētas un apkārtnes vēsture aplūkota arī 2002. gadā iznākušajā J. K. Broces zīmējumu un aprakstu izdevumā, kura manuskripts bija sagatavots jau 1990. gadu vidū.²⁸ Komentārus par Limbažu pilsētas un dažu apkārtējo muižu vēsturi sastādīja Dzidra Liepiņa.

To, ka Limbažu senākā vēsture joprojām bija izzināta nepietiekami, apliecina konspektīvais, taču neprecizitātēm bagātais Limbažu vēstures apskats 1999. gada izdevumā “Latvijas pilsētas”.²⁹ 20. un 21. gadsimta mija tomēr iezīmēja pastiprinātu interesi gan par Limbažu pilsētas, gan Ziemeļrietumvidzemes kopumā pagātni.

1999. gadā atsākās Limbažu viduslaiku pils arhitektoniskā un arheoloģiskā izpēte. 2003. gadā viens no “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstu” numuriem bija veltīts dažādiem Ziemeļrietumvidzemes kultūrvēsturiskā mantojuma aspektiem – viduslaiku apbedījumu vietām (V. Muižnieks), Ārciema muižas un parka vēsturei (I. Janelis), Svētciena pagasta lībiešiem (S. Cimermanis), kultūrvēsturiskā mantojuma aizsardzības un saglabāšanas problēmām (I. Ozola) un citiem jautājumiem.³⁰ 2008. gadā iznāca līdz šim plašākais un pilnīgākais Limbažu pilsētas vēstures pārskats, kurā vairāku autoru sniegtā aplūkoti arhibīskapa pils celtniecības un pilsētas veidošanās jautājumi, pilsētas centra apbūves un plānojuma attīstība līdz 20. gadsimta pirmajai pusei, Limbažu saistība ar Hanzas savienību, kā arī citi Limbažu vēstures aspekti.³¹ Limbažu un Salacgrīvas novadam svarīgs ir bijis kopš 2013. gada īstenotais projekts “Vidzemes Svētupe mītiskajā un reālajā kultūrtelpā”, kā rezultātā tapuši vairāki grāmatu izdevumi.³²

Atsevišķā grupā var izdalīt pētījumus, kuros tā vai citādāk atspoguļojas Limbažu un apkārtējo novadu saimniecība. Te jāmin datu apkopojumi, ko, sastādot un izdodot 1638. gada arklu revīzijas materiālus, publicējis E. Dunsdorfs.³³ Vēlāk šie un arī citi avotu materiāli izmantoti viņa pārskatos par muižu un zemnieku saimniecībām t.s. Daugavas sērijas izdevumos

²⁷ Šterns I. *Latvijas vēsture 1290 – 1500*. Rīga: Daugava, 1997, 49.–50. lpp.

²⁸ Broce J. K. *Zīmējumi un apraksti. 3. sēj. Latvijas mazās pilsētas un lauki*. Rīga: Zinātne, 2002. Komentārus par Limbažu pilsētas un apkārtējo muižu vēsturi sastādīja Dzidra Liepiņa.

²⁹ *Latvijas pilsētas: enciklopēdija*. Rīga: Apgāds “Preses nams”, 1999, 284.–286. lpp.

³⁰ *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A daļa*, 2003, 57. sēj., nr. 5./6.

³¹ *Vecie Limbaži. Ieskats pilsētas vēsturē*. Limbaži, 2008.

³² *Vidzemes Svētupes mītiskajā un reālajā kultūrtelpā. Zinātniski raksti un folkloras kopojums*. Rīga: NT Klasika, 2015; Kursīte J., Noriņa R. *Svētupes krustām šķērsām*. Rīga: Nordik, 2016; Laime S., Urtāns J. *Svētupes lībiešu upurāla*. Rīga: Nordik, 2016.

³³ AR 1638, II, III.

“Latvijas vēsture”.³⁴ Liels E. Dunsdorfa nopelns ir demogrāfiskās situācijas analīze, ko satur jau minētie izdevumi.

Vairākas Latvijas agrārai un tirdzniecības vēsturei veltītas monogrāfijas publicējis Vasīlijs Dorošenko. Tās ir “Latvijas 16. gadsimta agrārās vēstures apcerējumi”,³⁵ “Muiža un tirgus”³⁶ un “Rīgas tirdzniecība un tirgotāji 17. gadsimtā”.³⁷ Lai gan šajos izdevumos Limbažu vārds nav īpaši izcelts, taču raksturotas laikmeta tendences un parādības, kas skāra arī Vidzemes ziemeļrietumu daļu. Vairāk Limbažu novads atspoguļots darbā “Muiža un tirgus”, kas veltīts Rīgas Jezuītu kolēģijas saimnieciskajai darbībai 16. un 17. gadsimta mijā, jo Jezuītu kolēģijai tajā laikā piederēja Jumpravmuiža, kas pēc tam kļuva par Limbažu stārstijas daļu.

Ziemeļrietumvidzemes un tajā skaitā arī Limbažu vēstures izpētei vēl ir daudz iespēju. Bagātīgs, neapstrādāts materiāls glabājas Latvijas valsts vēstures arhīvā, no kā īpaši izceļams kādreizējā Rīgas rātes arhīva krājums. Pēc patreizējās informācijas un arhīvu fondu apsekojuma, mazāka varbūtība ir atklāt kādus jaunus viduslaiku un agro jauno laiku avotus Igaunijā un Lietuvā, lielāka perspektīva saistāma ar eventuāliem pētījumiem Polijas, Zviedrijas un Krievijas arhīvos.

³⁴ Dunsdorfs E., Spekke A. *Latvijas vēsture 1500–1600*. Stokholma: Daugava, 1964; Dunsdorfs. E. *Latvijas vēsture 1600–1710*. [Stokholma:] Daugava, 1962.

³⁵ Дорошенко В. В. *Очерки аграрной истории Латвии в XVI веке*. Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960.

³⁶ Дорошенко В. В. *Мыза и рынок. Хозяйство Рижской иезуитской коллегии на рубеже XVI и XVII вв.* Рига: Зинатне, 1973.

³⁷ Дорошенко В. В. *Торговля и купечество Риги в XVII веке*. Рига: Зинатне, 1985.

Metodika

Šīs piezīmes par pētījumu metodiku saistītas ar apdzīvojuma struktūras un vienlaikus arī saimnieciskās telpas izpēti, kas aizņem šā darba galveno daļu.

Viduslaiku avotos minēto vietu identificēšanā vēsturiskās ģeogrāfijas pētniecībā ar labiem panākumiem tiek izmantota vietvārdu līdzība, t.i., tiek pieņemts, ka senākos avotos minētais nosaukums identificējams ar līdzīgu nosaukumu vēlākos (arī mūsdienu) dokumentos un kartēs. Šī ir parastākā un vienkāršākā metode, kas izmantojama kontekstā ar citu informāciju, kura var dot norādes par vietas atrašanos dabā. Metode ir diezgan produktīva, lai gan ne vienmēr izdodas gūt pozitīvu rezultātu. Tomēr novērojumi liecina, ka lielākā daļā gadījumu viduslaiku avotos minēto ciemu un muižu nosaukumiem un to izmaiņām var izsekot līdz pat 20. gadsimtam.

Ja minētais paņēmieni ir pietiekami efektīvs ciemu un muižu līmenī, tad mazāk uz to var paļauties atsevišķu saimniecību identificēšanā un lokalizēšanā, jo zemnieku sētu nosaukumi bieži vien mainījās. Bieži mainījās arī toponīma pieraksta forma, savukārt mājvārdu vai ciemu nosaukumu līdzība rada pārpratuma risku, proti, divi dažādi ciemi vai sētas var tikt identificētas kā viens objekts. Pētījumus sarežģī arī tas, ka daļa zemnieku saimniecību laika gaitā iznīca un netika atjaunotas, tādējādi to lokalizācija ir apgrūtināta un pat neiespējama.

No bioarheoloģijas un vēsturiskās demogrāfijas pētījumiem izriet, ka līdz 18. gadsimtam iedzīvotāju skaits Latvijas teritorijā pieaudzis lēnām, līdz ar to var pieņemt, ka arī saimniecību skaits būtiski nepalielinājās. Lauksaimniecībā izmantojamās zemes platība bija relatīvi ierobežota, jaunu tīrumu iekopšana prasīja lielu darba un laika patēriņu, tādēļ saimniecības, kas dažādu iemeslu dēļ bija pamestas, tika atjaunotas, līdz ar to nevarēja radikāli mainīties arī apdzīvotības struktūra.³⁸ Ņemot to vērā, jāsecina, ka dažādas secīgas revīzijas, lai cik tās liktos atšķirīgas (arī mājvārdu ziņā), vairāk vai mazāk atspoguļo stāvokli, kāds bijis iepriekšējās revīzijas laikā. Protams, situācija nekad nepalika statiska – labvēlīgi apstākļi veicināja attīstību, nelabvēlīgi (kari, sērgas u.c.) – iezīmēja regresu, taču gan daudzu saimniecību un it īpaši ciemu nosaukumu pēctecība, gan zināšanas par ierobežotajiem iedzīvotāju resursiem dod pamatu pārliecībai, ka apdzīvojuma pārmaiņas, atjaunotne un tālāka attīstība vairumā gadījumu notika uz agrāko struktūru pamata.

³⁸ Vērā gan ņemama t.s. māju spridzināšana — zemnieku zemes pievienošana muižas laukiem, kā rezultātā daudzas saimniecības tika likvidētas, ierādot saimniekam (ja vien sēta nebija pamesta) jaunu vietu saimniecības ierīkošanai.

Var vērot, ka bieži revīzijās izmantoti kādi agrāki saraksti, jaunus sarakstus (saimniecību uzskaitījuma secību) veidojot pēc iepriekšējā parauga, vai arī radot jaunu secību, taču “pa blokiem”, t.i., ievērojot saimniecību piederību tam vai citam ciemam; citkārt jaunais saraksts sastādīts ačgārnā kārtībā, t.i., iepriekšējās revīzijas pirmā saimniecība minēta kā pēdējā, otrā – kā priekšpēdējā u.t.t. Šāda prakse atvieglo saimniecību pēctecības noskaidrošanu, taču ir gadījumi, kad starp diviem sarakstiem loģisku sakarību saimniecību uzskaitījumā konstatēt nevar.

Excel formātā tika veidotas darba tabulas, kurās ierakstīti visu pieejamo revīziju dati, tādējādi veidojot samērā plašu datu bāzi. Saīsinātā un saskaldītā variantā tabula pievienota daudzu, bet ne visu, ciemu vai vaku aprakstam. Horizontālās rindās ierakstītas secīgās revīzijās minētās vienas un tās pašas saimniecības nosaukuma formas. Ērtāka izkārtojuma labad parasti nav minēts saimnieka vārds, lai gan darba procesā arī saimnieka vārdam ir liela nozīme. [?] zīme aiz mājvārda nozīmē, ka tā saikne ar iepriekšējā revīzijā minēto mājvārdu ir diskutabla. Ja šādas zīmes nav, esmu uzskatījis, ka sakarība (pēctecība) starp mājvārdiem ir droša vai gandrīz droša. Tabulās parastā šriftā ierakstītas saimniecības, kas revīzijas brīdī bija apdzīvotās, kursīvā – postažas jeb tukšās saimniecības.

Lielā zviedru kadastra kartes ir pietiekami kvalitatīvas, lai tajās ietvertu informāciju pārnestu mūsdienu kartē. Izsekojot saimniecību pēctecībai un noskaidrojot to piederību tai vai citai muižai, vakai, ciemam, veidojas katra atsevišķa objekta vēsture, kas ir ne vien aprakstāma, bet arī kartējama, kaut arī kāda reālija – vakas robežas, ciema tradīcija u.tml. – Lielā zviedru kadastra laikā bija jau zudusi. Līdzšinējie novērojumi rāda, ka Ziemeļrietumvidzemē ciemu līmenī 17. gadsimta beigās visumā varēja pastāvēt tā pati apdzīvojuma struktūra, kāda eksistēja jau vismaz 16. gadsimta vidū. Pagaidām neatbildēts jautājums ir – kad un kā mainījās ciema iekšējā struktūra, t.i., kad ciems no kompaktas, blīvas apbūves pārgāja uz ne tik kompaktu apbūvi, katram saimniekam pārceļot māju tuvāk savam tīrumam. Intuitīvi šķiet, ka 16. gadsimta vidū tas jau bija noticis. Pēc Lielā zviedru kadastra un citiem materiāliem izstrādātās apdzīvojuma kartes pievienotas 1. pielikumā.

Izmantotie dokumenti ir sastādīti vācu (Livonijas laikā – viduslejasvācu), latīņu, poļu un zviedru valodā. Atbilstoši katras šās valodas īpatnībām dokumentos lietotas dažādas lībiešu un latviešu vietvārdu formas. Viens un tas pats vietvārds laika gaitā varēja mainīties arī lībiešu vai latviešu valodas ietvaros, līdz ar to grūti konstatēt, vai vietvārda formas maiņā izpaužas tas, kā dokumenta sastādītājs (rakstvedis) ir uztvēris vietējo valodu fonētiku, vai arī bija notikušas pārmaiņas vietējā izrunā, piemēram, latviskojot lībiskos nosaukumus.

Lai izvairītos no pārpratumiem, kas varētu rasties, piemērojot dokumentos lietotās vietvārdu formas mūsdienu latviešu valodas izrunai (daudzveidīgās vietvārdu pieraksta formas bieži vien arī liedz izvēlēties “pareizo” atveidojumu), šā pētījuma tekstā mājvārdi lietoti tajā formā, kādā tie fiksēti attiecīgā laika revīzijā vai citā dokumentā, šo formu kursivējot. Uzrādīta arī ciemu un muižu nosaukumu oriģinālrakstība, tomēr paskaidrojošā tekstā šie nosaukumi atveidoti mūsdienu latviešu valodā, izmantojot mūsdienās pastāvošo tradīciju; vienīgi gadījumos, kad vietvārds ir izzudis un tā pieraksta formu variācijas dēļ grūti izvēlēties atbilstošāko atveidojumu, atstāta oriģinālforma (parasti pirmā lietotā). Dažkārt tradicionālā muižas nosaukuma vietā kā pamatvārds tomēr lietots tā senākā nosaukuma atveidojums latviešu valodā (piemēram Sepkule/Pāle, Kulle/Blome) – tas darīts gadījumos, ja mūsdienās lietotā forma nostiprinājusies jau pēc 17. gadsimta, tai pat laikā tas ir arī atgādinājums par lībisko mantojumu mūsu vietvārdos.

Izstrādājot darbu, diemžēl nav bijusi iespēja apsekot pētāmos objektus dabā, tādēļ ciemu aprakstos mūsdienu situācija novērtēta pēc karšu izdevniecības “Karšu izdevniecība Jāņa sēta” vietnes <http://www.balticmaps.eu> [skatīts 2016–2017]. No šīs vietnes ņemti arī mūsdienās eksistējošie māju un citu apdzīvoto vietu nosaukumi. 20. gadsimta 20.–30. gadu nosaukumi aizgūti no Latvijas Armijas štāba Ģeodēzijas-Topogrāfijas daļas izdotajām kartēm (1: 75 000).

Limbažu pilsēta

Senākā literatūrā Limbažu pilsētas izcelsme saistīta ar 1223. gadu, kad pēc 18. gadsimta vēsturnieka Johana Gotfrīda Arnta domām uzbūvēta Limbažu pils. Šim uzskatam tomēr nav dokumentāra pamatojuma. Ir zināms, ka 1223. gadā notika krustnešu un viņiem pakļauto lībiešu un latgaļu cīņas ar igauņiem, taču šajā kontekstā nav minēti ne Limbaži, ne arī kādu nocietinājumu būve. J. G. Arnsts bez jebkādiem komentāriem datus par Limbažu pils būvi ievietojis tabulā, kur minēts Livonijas piļu, klosteru un citu objektu eventuālais celšanas gads un piederība.³⁹

Pēc Indriķa hronikas ziņām, Rīgas bīskaps un Zobenbrāļu ordenis sadalīja lībiešu zemes 1207. gadā – ordeņa daļā nonāca zemes Gaujas kreisajā krastā, bīskapa daļā – Gaujas labā krasta novadi,⁴⁰ ieskaitot Metsepoli, kurā atradās Limbaži. Jau iepriekšējā gadā pēc neveiksmīgas lībiešu sacelšanās notika lībiešu novadu kristīšanas kampaņa; uz Metsepoli tika norīkots priesteris Aleksandrs, kurš apmetās šai novadā un uzcēla tur baznīcu.⁴¹ Turpmākās Indriķa hronikas ziņas par Metsepoli saistītas gandrīz tikai ar igauņu iebrukumiem, šo notikumu vidū izceļas vienīgi pāvesta sūtņa Modenas bīskapa Guljelmo ierašanās Livonijā, kā laikā viņš apmeklēja daudzus lībiešu novadus, tajā skaitā arī Metsepoli.⁴² Šķiet, ka Indriķa zināšanas par Metsepoli bijušas diezgan vājas.

Bīskaps Guljelmo pieņēma vairākus Livonijas iekšējai dzīvei svarīgus lēmumus, tajā skaitā jautājumā par varas un īpašumu sadali starp Rīgas bīskapu Albertu un Zobenbrāļu ordeni. Šai sakarā uzmanību piesaista 1226. gada 20. aprīļa dokuments, kurā izkārtotot strīdu starp bīskapu un ordeni, pieminētas pilis Ikšķilē, Lielvārdē un Metsepolē.⁴³ Ir izteiktas hipotēzes, ka

³⁹ Limbaži pie Lemzupes (*Lemsel an Lemsa-jöggi*), latviski *Limbascha*, pils; cēlējs: Alberts, Rīgas bīskaps; īpašnieks: Rīgas arhibīskaps; celšanas gads: 1223 (Arndt J. G. *Der Liefländischen Chronik Andrer Theil von Liefland unter seinen Herren Meistern welche die alte Geschichte des Ordens und der benachbarten Völker erleutert*. Halle im Magdeburgischen: Johann Justinus Gebauer, 1753, S. 343.

⁴⁰ *Indriķa hronika. Heinrici chronicon*. Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993, XI: 3.

⁴¹ Turpat, X: 14.

⁴² Turpat, XXIX: 3.

⁴³ Zobenbrāļu ordeņa mestrs Folkvīns sūdzējās, ka ordenis nav dabūjis no Rīgas bīskapa pietiekami daudz zemes Ikšķiles, Lielvārdes un Metsepoles pilī [t.i., pilsnovadā], Teodorika zemēs [Igaunijā] un daudzās citās vietās – “...in castris Ikescule et Leneward et Mezepol et terris Theodorici, et pluribus aliis locis” (LGU, 1: 84; *Senās Latvijas vēstures avoti*, 1. burtn. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1937, nr. 129).

Metsepoles apgabala centru varētu saistīt ar Stārastu pilskalnu pie Aģes upes Skultē,⁴⁴ Grebu pilskalnu un Bļodas kalnu Dikļu pagastā,⁴⁵ vai arī ar kādu no pilskalniem Skultē, Liepupē vai Limbažos.⁴⁶ Tomēr ļoti iespējams, ka Metsepolei vispār nebija kāda vienota, galvenā centra.

1255. gadā pāvests Aleksandrs IV apstiprināja Rīgas arhibīskapa īpašuma tiesības uz vairākiem novadiem (arī Metsepoli) un pilīm, taču piļu vidū nosaukta tikai Turaida, kā arī Daugavas krastā izvietotie nocietinājumi,⁴⁷ līdz ar to nav nekādu liecību, ka Metsepolē 13. gadsimta vidū būtu atradusies kāda arhibīskapa pils. To, ka piļu uzskaitījumā trūkst 1226. gadā minētās Metsepoles pils, varbūt var skaidrot ar to, ka tas bijis lībiešu nocietinājums, kurš 13. gadsimta vidū kaut kādu apstākļu dēļ bija zaudējis savu nozīmību Rīgas arhibīskapijas pārvaldes struktūrā.

Metsepoles pils lokalizācija nav zināma un ļoti trūcīgās informācijas dēļ droši vien arī netiks noskaidrota. Vilinoši būtu saistīt Metsepoles pili ar Limbažiem, kas vēlāk kļuva par vienu no Rīgas arhibīskapu rezidences vietām, diemžēl rakstīto avotu ziņas neļauj šādu versiju ne noliegt, ne apstiprināt. Limbažu rakstītās vēstures laiks līdz ar to būtu pārvirzāms uz 14. gadsimtu, kad dokumentos minēta gan Limbažu pils, gan pilsēta. Tas gan nenozīmē, ka Limbaži nebūtu pastāvējuši jau stipri agrāk (gan vēl ne kā pilsēta viduslaiku izpratnē), taču šo jautājumu varēs atrisināt vienīgi arheoloģiskie pētījumi stipri postītajā Ķezberkalnā un tā apkārtnē.⁴⁸

Limbažu vārds rakstītajos avotos pirmoreiz minēts Romas pāvesta Johanna XXII dokumentā 1318. gadā. Tajā cita starpā uzskaitīti Rīgas arhibīskapa un domkapitula īpašumi, kurus sagrābis Livonijas ordenis, to skaitā Limbažu (*Levisel*) pils.⁴⁹ Pēc tam Limbažu pils (*schlott Lemsell*) minēta kādā Rīgas arhibīskapa Fromolda izdotā lēņa dokumentā 1357. gadā,⁵⁰

⁴⁴ Bielenstein A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1892, S. 62.

⁴⁵ Brastiņš E. *Latvijas pilskalni. Vidzeme*. Rīga: Pieminekļu valde, 1930, 201. lpp.; Urtāns J. *Ziemeļvidzemes pilskalni*. Rīga: Avots, 1991, 34.–36. lpp.

⁴⁶ Ē Mugurēviča komentārs: *Indriķa hronika*, 368. lpp.

⁴⁷ Kļūdains noraksts – LUB, 1: 282; kļūdu labojumi un labots teksts – LUB 6: Reg. 318; *Senās Latvijas vēstures avoti*, 2. burtn. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1940, Nr. 419.

⁴⁸ Pagaidām gan izteikta tikai varbūtība, ka Ķezberkalnā atrastās māla trauku lauskas varētu attiecināt uz 2. gadu tūkstoša pirmajiem gadsimtiem, t.i., vēlā dzelzs laikmeta otro pusi (Urtāns J. *Ziemeļvidzemes pilskalni*, 19.–20. lpp.). Par lībiešu apmetnes novietojumu Ķezberkalna pakājē sk.: *Vecie Limbaži*, 12.–14. lpp.

⁴⁹ LUB, 2: 661. Dokuments saglabājies kļūdainā norakstā. Jādomā, ka –vi– Limbažu vārda vidū ir aplami salasīts –m–, līdz ar to senākā forma būs bijusi *Lemsel*.

⁵⁰ LGU, 1: 82.

tad (*castrum Lemeselle*) – Rīgas arhibīskapijas un Livonijas ordeņa prāvā 1359. gadā, pie kam šoreiz minēta vēl otra Limbažu novada pils – Vainiži (*Waynselle*).⁵¹ Tā kā Limbažu pils bija viena no Rīgas arhibīskapa rezidencēm, tajā laiku pa laikam sastādīti arhibīskapa dokumenti, līdz ar to Limbažu vārds Livonijas laika avotos parādās samērā bieži. Tomēr jāņem vērā, ka viduslaikos senjora pils, kaut arī tā varbūt bija saistīta vienā nocietinājumu sistēmā ar pilsētu, nebija pilsētas sastāvdaļa, savukārt, ja senjoram bija vēl kādi īpašumi pašā pilsētā, uz tiem parasti tika attiecināta pilsētas jurisdikcija. A. Švābe pieņēma ka Limbažu pils, spriežot pēc tās būvelementiem, varēja būt celta jau 13. gadsimta sākumā bīskapa Alberta laikā,⁵² tomēr igauņu mākslas vēsturnieks un piļu pētnieks Armīns Tūlse pils celtniecību datēja aptuveni ar to pašu laiku, kad pils pirmoreiz minēta vēstures avotos.⁵³

Līdzīgi Limbažu pilij, arī Limbažu pilsētas sākotne nav dokumentēta. Pirmais Limbažu pilsētas pieminējums rakstītajos avotos ir netiešs – kādā 1362. gada liecībā minēts Limbažu pilsētas namnieks Tideriks de Vitenšteins (*Thidericus de Wittenstein, civis in Lemeselle*), kurš kaut kad senāk bija ieķīlājis 11 arklu lielu īpašumu, kas pēc tam pārdots Johanenam Pernejagelam (*Johannes Perneyaghel*) junioram.⁵⁴ Pēc tam limbažnieki (*Lemmesellenses*) minēti 1368. gada 6. oktobra Hanzas pilsētu sanāksmes recesā,⁵⁵ no kura nepārprotami izriet, ka Limbaži tajā laikā bija pilsēta (*civitas*), pie kam – Hanzas pilsēta. Limbažu pilsēta (*opidum Lemmezelle*) minēta arī Rīgas arhibīskapa Johanna IV Zintena dokumentā 1378. gadā,⁵⁶ bet ar 1385. gada 31. martu datēts jau pašas Limbažu rātes izdots dokuments (saglabājies tā noraksts) – t.s. Limbažu brīvības grāmata, kuru pilsētai piešķīris tas pats Johanness IV Zintens. Limbažu brīvības grāmatā minēts gan pilsētas birģermeistars (*borgermestere*), rātskungi (*radmanne*) un namnieki (*borghere*), gan pilsēta (*der stad to Lemzelle*) un tās lauku novads (*stades marke*).⁵⁷

Dažkārt literatūrā 1385. gads atzīts par gadu, kad Limbažiem piešķirtas pilsētas tiesības, un šāds formulējums mūsdienās pārcēlies arī uz interneta resursiem.⁵⁸ Taču, tā kā Limbaži kā

⁵¹ LUB, 2: 968.

⁵² Švābe A. *Limbažu brīvības grāmata*, 10.–11. lpp.

⁵³ Tuulse A. *Die Burgen in Estland und Lettland*. Dorpat, 1942, S. 203–204.

⁵⁴ LUB, 2: 991–3.

⁵⁵ LUB, 3: 1055.

⁵⁶ LGU, 1: 105.

⁵⁷ LGU, 1: 117. Dokumentu publicējis, komentējis un latviski tulkojis A. Goldikovskis: Goldikovskis A. *Rīgas archibīskapu rezidence Limbažos*, 41.–80. lpp. Tulkojumā tomēr ir diezgan daudz neprecizitāšu.

⁵⁸ https://lv.wikipedia.org/wiki/Limba%C5%BEu_v%C4%93sture [skatīts 22.07.2017];

<https://www.letonika.lv/groups/?title=Limba%C5%BEi/32245> [skatīts 22.07.2017];

<http://www.hanse.org/hansestaedte/limbazi/> [skatīts 31.07.2017].

pilsēta pieminēti jau agrāk, nav šaubu, ka 1385. gadā pilsētas tiesības Limbažiem tika vienīgi apstiprinātas no jauna, domājams – pārstrādātā un papildinātā variantā. Analizējot Limbažu brīvības grāmatas saturu un tajā ietverto formulu īpatnības, A. Švābe nonāca pie secinājuma, ka 1385. gada dokumenta pirmavots būs bijušas pilsētas tiesības jeb privilēģijas, ko Limbažiem piešķīris Rīgas arhibīskaps Johanness III, un tas noticis 1296. vai 1297. gadā.⁵⁹

Pēc 1385 gada Limbažu brīvības grāmatas redzams, ka pilsētu bija ieskāvis aizsardzības mūris. Pilsēta bija sadalīta 80 x 40 pēdas lielos gruntsgabalos; par katru gruntsgabalu tā īpašniekam bija jāmaksā arhibīskapam 1 vērdiņš gruntsnomas gadā. Vēl arhibīskaps saņēma no pilsētniekiem tirdzniecības nodokli un desmito tiesu namnieku labības ražas. Pilsētu pārvaldīja rāte ar birģermeistaru priekšgalā. Rātei bija tiesības iecelt pilsētas fogtu, taču brīvības grāmatā tika noteikts, ka savu fogtu iecels arī arhibīskaps, un rātes vai namnieku lēmumi stāsies spēkā tikai ar arhibīskapa fogta piekrišanu.

Par Limbažu iedzīvotāju skaitu Livonijas laikā nav nekādu ziņu. Jādomā, ka pilsēta bija neliela. Ņemot vērā Limbažu vecpilsētas platību un “brīvības grāmatā” noteikto gruntsgabalu lielumu, J. Juškēvičs vērtēja, ka Limbažos bija ap 400 mājvietu, līdz ar to iedzīvotāju skaits 14.–15. gadsimtā varēja būt ap 6 tūkstošiem⁶⁰ (var spriest, ka pēc J. Juškēviča domām katrā mājā vidēji dzīvojuši 15 cilvēki, taču daudz reālāks skaits būtu pieci vai maksimāli – septiņi cilvēki). Nav zināms, kā J. Juškēvičs ieguvis skaitli 400, taču 1663. gada Limbažu plānā⁶¹ iezīmēti tikai 44 apbūvēti un neapbūvēti gruntsgabali (to skaits laika gaitā gan varēja mainīties), līdz ar to pilsētas iedzīvotāju skaits “iekšpus mūriem” ļoti aptuveni un hipotētiski varēja būt ap 200.⁶²

Par Limbažu nosaukuma etimoloģu izteiktas vairākas versijas, taču, kā parasti, viennozīmīga atbilde nav dodama. Jādomā, ka senāko, lībisko nosaukumu (tas arī liecina, ka Limbaži bijuši apdzīvoti jau pirms arhibīskapa pils būves un pilsētas dibināšanas) precīzāk atspoguļo vācu lietotais *Lemsal*, tādējādi vietas nosaukumu pēc lingvistu domām varētu saistīt ar lībiešu *lämmi* ‘smacējošs’, *lemmōz/lemm* ‘siltums’ vai igauņu *lembe* ‘mīlīgs, maigs’.⁶³

⁵⁹ Švābe A. *Limbažu brīvības grāmata*, 15.–19. lpp.

⁶⁰ Juškevičs J. *Limbaži*, 482. lpp.

⁶¹ LVVA, 2909. fonds, 1. apr., 596. lieta. Publicēts: *Vecie Limbaži*, 37. lpp.

⁶² Pilsētas viduslaiku apbūves jautājumi tuvāk aplūkoti: *Vecie Limbaži*, 36.–43. lpp. Jāpiebilst, ka literatūrā ieviesies paradums 1392. gadā minēto *spital* (LGU, 1: 142) tulkot kā patversmi spītālīgajiem, taču *spital* tā laika kontekstā būtu jātulko vienkārši kā ‘slimnīca’ vai ‘patversme’.

⁶³ Balode L., Bušs O. *No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015, 149.–151. lpp.

Limbaži un Hanzas telpa

Hanza bija Ziemeļvācijas un citu Baltijas jūras reģiona tirgotāju un pilsētu savienība, kas sāka veidoties 12. gadsimta vidū, lai panāktu tirdzniecības drošību un tirgotāju tiesisko aizsardzību tāltirdzniecībā. Hanzas pastāvēšanas laikā tajā iekļāvās ap 200 pilsētu, tajā skaitā arī 11 Livonijas pilsētas – Rīga, Rēvele, Tērbata un citas. 1356. gadā notika pirmā Hanzas pilsētu pārstāvju sanāksme, pēc tam tādas, galvenokārt Lībekā, notika regulāri.

Rīga Hanzas savienībā iestājās 1282. gadā. Tā aktīvi iesaistījās Hanzas tirdzniecībā, tomēr ar laiku izpaudās Rīgas tirgotāju ieinteresētība nostiprināt savas privilēģijas tirdzniecībā ar Krieviju un Lietuvu, līdz ar to radās nesaskaņas ar Lībeku un citām Hanzas pilsētām. 16. gadsimtā Hanzas tirgotājus Baltijas jūrā izkonkurēja holandieši un atrašanās Hanzas savienībā Rīgai kļuva neizdevīga. Kad 16. gadsimta 2. pusē Livonijā notika spējas politiskās pārmaiņas, Rīga un citas Livonijas pilsētas Hanzas sanāksmēs vairs nepiedalījās. Angļu un holandiešu tirgotāju konkurences dēļ mazinājās arī Hanzas savienības locekļu skaits pašā Vācijā, tomēr pēdējā Hanzas pilsētu sanāksme notika vēl 1669. gadā. Neskatoties uz Hanzas iziršanu, tirdznieciskie un kultūras sakari kādreizējā Hanzas telpā turpinājās.

Pirmā liecība par Limbažu un Hanzas saistību ir jau minētais 1368. gada 6. oktobra Štrālzundē sanākušo Hanzas pilsētu pārstāvju recess (lēmums). Limbažu pilsētas delegāta šajā sanāksmē gan nebija – Livonijas pilsētas pārstāvēja Rīga, Tērbata un Rēvele. Tā kā ceļa un citu izdevumu dēļ dalība šādās sanāksmēs bija pietiekami dārga, labi saprotams, ka mazāko pilsētu intereses pārstāvēja lielāko pilsētu delegāti.

Limbažu kā mazas pilsētas dalība Hanzas savienībā nebija nekas neparasts – Hanzas locekles bija arī daudzas Vācijas mazpilsētas, taču, līdzīgi kā Limbažu gadījumā, to dalība Hanzas aktivitātēs ir vāji dokumentēta.⁶⁴ Piemēram, daļas Vestfālenes mazpilsētu dalība Hanzas savienībā zināma tikai pēc 1470. gada Hanzas sanāksmes vēstules, kurā Minsteres bīskapijas mazpilsētas tika aicinātas finansiāli atbalstīt lielo pilsētu delegātu dalību Hanzas sanāksmēs, ja vien tās vēlas baudīt Hanzas priekšrocības un privilēģijas.⁶⁵

1368. gada Hanzas pārstāvju sanāksšanu un lēmumus ietekmēja tā laika politiskā situācija, proti, Dānijas karaļa Valdemāra IV uzsāktā ekspansija Baltijas jūras reģionā. Cita starpā dāņi 1361. gadā iekaroja Gotlandi un Visbijas pilsētu un padzina no turienes Hanzas

⁶⁴ Stein W. Die Hansestädte. *Hansische Geschichtsblätter*, Bd. 20 (1914), S. 257–289; Bd. 21 (1915), S. 119–178 (Livonijas pilsētas tuvāk aplūkotas 21. sēj. 163. – 169. lpp.).

⁶⁵ Stein W. Die Hansestädte. *Hansische Geschichtsblätter*, Bd. 20 (1914), S. 274.

tirgotājus. Tajā pašā gadā Hanzas vendu un Prūsijas pilsētu, kā arī Vācu ordeņa pārstāvji sanāca Greifsvaldē, kur nolēma prasīt no Livonijas Hanzas pilsētām kuģus un karavīrus karam ar Dāniju, kā arī iekasēt no Hanzas kuģiem īpašu kara nodokli. Pēc tam 1363. gada Hanzas sanāksmē tika nolemts prasīt no Livonijas 6 kuģus ar 600 karavīriem, uz ko livonieši atbildēja, ka viņu pilsētās ir maz iedzīvotāju, tādēļ šīs prasības izpildīt nevar, tomēr ir gatavi karu pret Dāniju finansēt ar 2000 mārķām tīra sudraba. Visbeidzot 1368. gada 24. jūnija sanāksmē Hanza ratificēja vienošanos par kara pieteikšanu Dānijai un nolēma, ka vendu un Livonijas pilsētām kopā jādod 10 kuģi, katrs ar 100 labi apbruņotiem vīriem, un katram kuģim jādod līdzīgs viens pavadoņkuģis (*schute*⁶⁶) un viena laiva (*snikke*).⁶⁷

No 1368. gada 6. oktobra recesa redzams, ka kopš tā paša gada marta līdz septembrim ir iekasēts kādreiz apspriestais kara nodoklis un savāktas 10 495 Lībekas mārķas un 9 šiliņi, no kā Livonijā iekasēta 581 mārķa un 4 šiliņi, savukārt no šīs summas Rīga devusi 261 mārķu, Rēvele – 221 mārķu un 4 šiliņus, Pērnavā – 90 mārķas, Limbaži (limbažnieki/*Lemmesellenses*) – 9 mārķas. Kopā Hanzas pilsētas bija sadabūjušas 1965 vīrus, ko sūtīt karā, no tiem 100 vīrus nodrošināja Livonija, tādējādi no savāktās kara nodokļa summas dabūjot atpakaļ 274 ½ mārķas.⁶⁸ Redzams, ka Livonijas ieguldījums karā bija pieticīgs – tā deva nepilnus 2 % no iekasētās kara nodokļa summas un 5 % karavīru (nav gan precizēts, vai tie bija savervēti Livonijā, vai kaut kur citur).

Limbažu ieguldījums Livonijas pilsētās savāktā kara nodokļa ietvaros bija aptuveni 1,5 procenti. Jāņem vērā, ka ar nodokli tobrīd acīmredzot bija aplikti Hanzas kuģi un tā iekasēšana bija atkarīga no pilsētas saistības ar kuģniecību, līdz ar to neizbēgama fakts, ka trešā lielākā Livonijas pilsēta Tērbata starp šā nodokļa iekasētājiem nav minēta. Limbažu gadījumā osta, kurā varēja ienākt Hanzas kuģi, bija Salacgrīva. Iespējams, ka katras pilsētas savāktie līdzekļi kaut kādā veidā raksturo attiecīgās ostas aktivitāti un nozīmību, tomēr būtu nepareizi to novērtēt tīri formāli pēc savāktās summas. Var gan spriest, ka Salacgrīvas ostas nozīme stipri atpalika kaut vai no Pērnavas.

1369. gada 2. februārī Pērnavā sanāca Livonijas Hanzas pilsētu pārstāvji (arī tur Limbažu delegāta nebija). No šās sanāksmes recesa izriet, ka kara nodoklī un ārkārtējā muižā Rīga savākusi 304 ½ mārķas, bet ar Rīgu saistītās pilsētas šādas summas: Koknese – 7 ½

⁶⁶ Var gadīties, ka *schute* tomēr tulkojams kā 'strēlnieks'.

⁶⁷ LUB, 6: 2893.

⁶⁸ LUB, 3: 1055.

mārkas, Limbaži – 8 mārkas un ½ vērđiņa, Valmiera – 36 mārkas, Cēsis – nepilnas 72 mārkas.⁶⁹ Arī šīs summas zināmā mērā var raksturot Vidzemes pilsētu “svaru” tirdzniecības aktivitātēs, tomēr arī šoreiz jāizvairās no formāla skaitļu salīdzinājuma.

Nobeidzot šā kara tēmu, jāpiebilst, ka Hanzas spēkiem izdevās uzvarēt Dāniju un panākt savai tirdzniecībai izdevīgu miera līgumu, kas tika noslēgts 1370. gadā Štrālzundē, piedaloties arī Rīgas, Rēveles un Tērbatas birģermeistariem. Šajos panākumos savu ieguldījumu deva arī Limbaži.

Ar Štrālzundes mieru draudi tirdzniecībai Baltijas jūrā tomēr nerimās. Kara laikā bija radies no dažādām zemēm nākušū karavīru grupējums – t.s. vitāliešu brāļi, kurus kā militāru spēku izmantoja dažu zemju valdnieki, tomēr vitālieši arvien vairāk sāka nodarboties ar pirātismu, aplaupot arī kuģus, kas brauca uz vai no Livonijas ostām. Savu atbalsta punktu vitālieši izveidoja Gotlandes salā. 1392. gadā pakļāda baumas, ka 1500 vitāliešu brāļu grasoties iebrukt Livonijā, tādēļ tika slēgta Salacgrīvas osta,⁷⁰ taču vairāk ziņu par šo epizodi nav.

Lai darītu galu pirātismam, 1398. gada aprīlī Hanzas sanāksmē Lībekā tika nolemts izveidot 8 kuģu (katrā 100 karavīru) floti, kā ietvaros Livonijas pilsētām bija jānodrošina viens kuģis ar 100 karavīriem. Tuvāku ziņu par šās flotes darbību Livonijas dokumentos nav, taču kaut kādas cīņas ir notikušas. Vitālieši kuģniecību Baltijas jūrā tomēr traucēja vēl apmēram 10 gadus, tad viņu vārds no vēstures avotiem izzūd.

Diemžēl tuvāku ziņu par Limbažu tirgotāju profesionālo darbību nav. Ir skaidrs, ka Limbaži piederēja pie Rīgas tirdzniecības apgabala, līdz ar to galvenā preču plūsma notika starp Limbažiem un Rīgu, kaut gan nevar ignorēt arī Pērnavas–Rēveles, Tērbatas, kā arī dažu tuvāko pilsētu (Cēsu, Valmieras) virzienu.

Salacgrīvā pastāvēja osta, tomēr tās nozīme jūras kuģniecībā bija neliela. V. Pāvulāns norāda uz divām problēmām Salacgrīvas ostas attīstībā – Rīgas noraidošo attieksmi un ostas aizsērēšanu.⁷¹ Preču pārvadājumus ierobežoja arī Zviedrijas karaļa Gustava Ādolfa 1623. gada 30. septembra rezolūcija, saskaņā ar kuru Livonijā bija atļautas tikai trīs ostas – Rīga, Pērnavā un Rēvele.⁷² Salacgrīvai tomēr bija sava vieta preču pārvadājumos ar laivām. Tā, Rīgas licences grāmatā reģistrēts, ka 1639. gadā Rīgā ienākušas 5 zvejnieku laivas no Salacas, 1652. gadā –

⁶⁹ LUB, 6: 2895.

⁷⁰ LUB, 3: 1322, 1333.

⁷¹ Pāvulāns V. *Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs.* Rīga: Zinātne, 1971, 144. lpp.

⁷² Soom A. *Der baltische Getreidehandel im 17 Jahrhundert.* Stockholm, Göteborg, Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1961, p. 103.

27.⁷³ Vēl 1639. gadā reģistrēta viena laiva no *Utersbeck*, kas varētu būt Vitrupe. Salīdzinājumam – 1652. gadā, piemēram, no Sāmsalas Rīgā iebrauca 25, no Pērnavas – 42, no Engures – 32 laivas. Acīmredzot tikai laivu un varbūt arī plostu, bet ne kuģu satiksme varēja pastāvēt arī pa Svētupi uz Limbažiem un atpakaļ, par ko īpašā šim jautājumam veltītā pētījumā pārliecinoši raksta Juris Urtāns.⁷⁴

Tirdzniecībā dažādos līmeņos bija iesaistīti visdažādākie sabiedrības slāņi – no zemniekiem līdz augstākajai garīdzniecībai. No tirgošanās nevairījās arī muižnieki, kaut arī pastāvēja uzskats, ka tā ir muižniecībai nepiedienīga nodarbe. Pēc V. Dorošenko apkopotām ziņām, Limbažu pilsētā 15.–16. gadsimtā namīpašumi ar noliktavām un pagrabiem, ko varēja izmantot preču glabāšanai, piederēja Tīzenhauzeniem, Ikšķiliem, Mengdeniem, Rozeniem, Gutslefiem, Aderkasiem Pāleniem un Šīrstediem.⁷⁵

Tāltirdzniecību Hanzas telpas ietvaros organizēja galvenokārt jau profesionāli tirgotāji. Lai iegūtu vajadzīgās preces, tirgotāji nodibināja sakarus ar konkrētiem zemniekiem – preču piegādātājiem, taču tas izsauca neapmierinātību muižniecības vidū, kura panāca, ka no 16. gadsimta 20.–30. gadiem tirgotāji sāka vairāk orientēties jau uz darījumiem ar muižu, nevis zemniekiem. Tomēr tiešie tirgotāju un zemnieku kontakti neizzuda un pilnīgāk attīstījās jau 17. gadsimtā.

(Par tirdzniecību sk. arī apakšnodaļu “Saimniecība/Tirdzniecība”.)

Limbaži 17. gadsimtā

1621. gada 19. novembrī Zviedrijas Karlis Gustavs Ādolfs uzdāvināja Limbažu pilsētu un stārstiju “uz mūžīgiem laikiem” Rīgas pilsētai. Šo dāvinājumu pēc tam apstiprināja nākamie Zviedrijas valdnieki – karaliene Kristīne (1647.8.V), karalis Kārlis Gustavs (1657.13.III) un Kārlis XI (1675.30.IX).

Kāds 1622. gada 28. aprīļa dokuments satur tā brīža Limbažu pilsētas namnieku sarakstu (sk. 1. tabulu). Minētas 12 personas, kā arī divas vārdā nenosauktas atraitnes, tātad namnieku,

⁷³ Dunsdorfs E. Rīgas kuģniecība zviedru laikos. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1935, 3, 207. lpp.

⁷⁴ Urtāns J. Svētupes ūdensceļš. *Vidzemes Svētupe mītiskajā un reālajā kultūrtelpā*, 23.–67. lpp., šeit īpaši 61. lpp.

⁷⁵ Дорошенко В. В. *Очерки аграрной истории Латвии*, с. 287.

neskaitot viņu ģimenes locekļus, bija 14.⁷⁶ Līdzīgi saraksti sastādīti arī 1632.⁷⁷ un 1638. gadā,⁷⁸ kad reģistrēti attiecīgi 14 un 17 namnieki. Būtu jāveic vēl citi

1. tabula. LIMBAŽU NAMNIEKI 17. GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ

1622	1632	1638
Hanß Beck	Hans Becker	
Heinrich Fohrman		Hinrich Foldtman (t.p.?)
Jonaß Hand	Jonas Hardt	
Adam (kalējs)	Adam Hanke (kalējs)	
Siemon Krahrmer	Simon Kramer	Simon Kramer
Michel Pawe (pārvaldnieks*)	Michel Pauw	Michel Pauw
	Christoffer Rieck[man]	Christoffer Rickman
	Peter Blanke (audējs)	Hans Blanck
Casper Groskopff	Hans Ba...ns (zeltkalis) ⁷⁹	Hans Bauwman
Hinrich Gudtragk (pilsētas fogts)	Stensla Grososky (pavārs)	Wentzel Bem (drēbnieks)
Hanß Piper	Wilhelm Hirschfeldt (drēbnieks)	Hinrich Dampffe/Damp (kurpnieks)
Wilhelm Roster	Herman Neuhausen	Gedert Focke (drēbnieks)
Herman Telgerman	Hans Scharff (kurpnieks)	Rötgert Friedrich (tirgotājs)
Hanß Zimmerman	Casper Schuez (kalējs)	Hans Haack (linaudējs)
Divas atraitnes	Christoffer Trimmelneker	
		Hans von Mellen (tirgotājs)
		Hans Schaffe
		Jacob Schirmacher (kurpnieks)
		Willem Schleyger
		Peter Schuster**
		Jonas Schwed

* Birģermeistars?

** Alpendēla mājā

pētījumi, lai noskaidrotu, cik pilnģigi ir šie saraksti. Ņemams vērā, ka pilsētā namģpašumi piederģja arī apkārtģjai muiģniecģbai.

⁷⁶ LVVA, 1392. fonds, 1. apr., 494. lieta, 11. lp.

⁷⁷ LVVA, 1391. fonds, 1. apr., 541. lieta, 19. lpp.

⁷⁸ LVVA, 1391. fonds, 1. apr., 482. lieta, 193. lpp.

⁷⁹ Pilns zeltkaļa uzvārds ir nesalasāms, taģu ņģiet, ka 1638. gadā minģtais *Hans Bauwman* ir cita persona.

Saglabājies arī 1648. gada saraksts, kad minēti 24 Limbažu namnieki vai viņu atraitnes: *Hans Max*, *Hans von Möller*, *Rötger Fridrichs*, *Hans Schleyer*, *Christoff Rickmans Wittibe* (atraitne), *Hans Bauman*, *Albinus Rosier*, *Christoff Gerwer*, *Hans [Gr]otkopff* (kurpnieks), *Simon Kramer*, *Matties Foch*, *Jost von Mecken*, *Michel Paw*, *Harm Newhausen*, *Hans Luchs* (kalējs), *Johan Hart*, *Peter Grön* (kurpnieks), *Hinrich Blanck*, *Johan Petersen*, *Hinrich Dampfen Wittibe* (atraitne), *Wentzel Behm*, *Valtin Lasteins Wittibe* (atraitne), *Adam Walter* un *Wilhelm Rickman*.⁸⁰

Gan tabulā, gan pēdējā sarakstā izcelti vārdi, kuri tā vai citādi minēti atkārtoti. Redzams, ka pastāvīgi pilsētas namnieki bija Mihels Pāvs un Simons Krāmers. Iespējams, jau 1638. gadā bija miris Jonass Harts, bet 1648. gadā Johans Harts varēja būt viņa dēls. Līdzīgi var izsekot dažām citām ģimenēm. Var gadīties, ka 1638. gadā minētā *Peter Schuster* domājamais uzvārds tomēr bija viņa profesijas (kurpnieks) nosaukums un 1648. gadā viņš reģistrēts kā *Peter Grön*. Saraksti tomēr rāda, ka aptuveni 25 gadu laikā pilsētas iedzīvotāju sastāvs palēnām mainījās, t.i., dažas vienā uzskaitījumā minētās personas vai viņu uzvārds nākamos dokumentos vairs nav sastopams.

Diemžēl tikai dažiem namniekiem pierakstīta viņu nodarbošanās. Redzams, ka pilsētā dzīvoja vismaz divi tirgotāji, tāpat bija pārstāvēts zeltkaļa, kalēja, audēja, kurpnieka, drēbnieka, pavāra amats, tātad Limbaži bija gan tirgotāju, gan amatnieku pilsēta. Arhīvu materiāli par pilsētas iekšējo dzīvi 17. gadsimtā varētu būt diezgan bagāti, taču to apzināšanai un apkopošanai būtu nepieciešams atsevišķs pētījums.

⁸⁰ LVVA, 1391. fonds, 1. apr., 482. lieta, 341. lpp. Ir ziņas, ka 1648. gadā Limbažos pavisam bijuši ap 30 namnieku (Broce J. K. *Zīmējumi un apraksti*, 3. sēj., 304. lpp.).

Limbažu pilsnovads

Limbažu pilsnovads robežās, kādās tas pastāvēja 17. gadsimtā, Livonijas laikā piederēja pie Rīgas arhibīskapijas Limbažu un Umurgas draudzes, neliela daļa arī pie Salacas draudzes. Pie Limbažu draudzes piederēja zemes, kas atradās pārsvarā uz rietumiem no Limbažu pilsētas, pie Umurgas draudzes – uz austrumiem no pilsētas.

Limbažu draudzē Livonijas laikā minēta Drieliņu muiža (1518), Jumpravmuiža (1468), Lāde (1508), Nabe (1466; pils 1318), Rēzmuiža (1525), Rūstuži (1538; pagasts 1447), Šķirstiņi (1419), neilgu laiku pastāvējusī Sucēnu muiža (1499; ciems 1459), pagaidām nelokalizētā *Urnepe* muiža (1510), kā arī, protams, paši Limbaži un Limbažu pilsmuiža; Umurgas draudzē iekļāvās Ekes muiža (1490), Ālena muiža (1435?), Ārciema (1400), Āsteres (1419), Katvaru (1357) un Lādes muiža (1508), bet Salacas draudzē – Pāles muiža (1489). Limbažu draudzē dominēja Rīgas arhibīskapa domēņu īpašumi, bet tajā Umurgas draudzes daļā, kas vēlāk iekļāvās Limbažu pilsnovadā – lēņa muižas.

Livonijas kara (1558–1583) rezultātā Livonija tās agrākajā veidolā beidza pastāvēt un nonāca Polijas un Lietuvas varā. Tagadējā Vidzeme iekļāvās 1566. gadā izveidotajā Pārdaugavas hercogistē (*Ducatus Ultradunensis*), kas pēc Ļubļinas ūnijas noslēgšanas (1569) kļuva par Lietuvas dižkunigaitijas un Polijas karalistes kondomīniju, t.i., kopīgi pārvaldītu teritoriju.

Ar 1582. gada 4. decembra Livonijas konstitūcijām (*Constitutiones Livoniae*) noteica Pārdaugavas hercogistes iedalījumu Cēsu, Tērbatas un Pērnavas prezidiātā, savukārt prezidiāti dalījās stārstijās. Latviešu apdzīvotie novadi ietilpa Cēsu prezidiātā, izņemot zemes starp Gauju un jūru, kas tika pievienotas Pērnavas prezidiātam, tādējādi Limbaži un apkārtējie novadi administratīvi tika saistīti ar Pērnavu, bet Limbažu pilsmuiža kā kroņa zeme kļuva par Limbažu stārstiju.

Polijas–Zviedrijas kara (1600–1629) rezultātā Vidzemi ar Rīgu ieguva Zviedrija. Veicot vairākas administratīvās reformas, tika izveidoti četri apriņķi, kas dalījās pilsnovados. Limbaži, kā arī Liepupe, Vainiži un Aloja tika pieskaitīti Rīgas apriņķim, vienīgi Salacas pilsnovads kādu laiku atkal tika pievienots Pērnavas, tad no jauna – Rīgas apriņķim.

Limbažu pilsmuiža

Pirmās tuvākās ziņas par Limbažu pilsmuižas apdzīvotības un administratīvo struktūru satur t.s. Turaidas vaku grāmata, kas sastādīta ap 1550. gadu. Pēc tās var spriest, ka pilsmuiža dalījiesies četrās vakās: *Leppia* (60 saimniecības), *Vttel* (17 saimniecības), *Cakesell* (59 saimniecības) un *Vrkas* (38 saimniecības) vakā.

1599. gada revīzijā vaku nosaukumi nav minēti – vakām bija piešķirts kārtas skaitlis, un tās pavisam bija piecas ar attiecīgi 27, 20, 10, 8 un 16 saimniecībām. Lielā neatbilstība 1550. gada saimniecību skaitam liecina, ka vaku struktūrā bija notikušas kādas pārmaiņas, ko tālāk aplūkosim, aprakstot katru vaku atsevišķi. Šajā laikā jau pastāvēja uz pilsmuižas pamata izveidotā Limbažu stārstija.

1601. gada revīzija Limbažu novadā aptvēra gan kroņa zemes, gan tās privātmuižas, kuras tobrīd atradās Limbažu stārstijas pārvaldē. Pie stārstijas tolaik piederēja *Heinipo* vaka, *Uttell* ciems, *Franß Wecksenn* vaka, *Maßkasche* vaka, *Lippenn* muiža, Taubes muiža jeb *Kannimoyse*, Jumpravmuiža un Kalnmuiža. Daļa teritorijas gan agrākās, gan arī vēlākās revīzijās saistīta ar Turaidas pilsnovadu, bet daļa aptvēra bijušo Vainižu pilsnovadu, kas vēlāk atkal tika nošķirts atsevišķi.

1621. gada 19. novembrī, kad Vidzemē faktiski jau bija nodibinājusies zviedru vara, Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs Limbažu pilsētu un stārstiju uzdāvināja Rīgas pilsētai. Rīga ieguva arī likvidētajai Rīgas Jezuītu kolēģijai piederošo Jumpravmuižu un dažus citus īpašumus. Tā kā Rīga rūpīgi sekoja savu īpašumu saimnieciskajam stāvoklim, Limbažu pilsmuižu 17. gadsimtā skāra gan zviedru administrācijas, gan Rīgas pilsētas iniciētas revīzijas, dodot papildus materiālu Limbažu apkārtnes apdzīvojuma izziņāšanā.

Leppia vaka

1495 – pagest tor Leppe; 1550 – Leppia; 1601 – Maßkasche wacke + der hoff zur Lippen; 1624 – Wilckensche/Wilkensche Wacke; 1630 – Wilckensche Wacke; 1638 – Wilkenß Wacke.

Leppia vaka pirmoreiz minēta 1495. gadā, kad nospraustas kaimiņos esošās Kulles (Blomes) muižas robežas. Dokumentā minēts viens no vakas ciemiem – Vaigaži.⁸¹ 1550. gadā vakā Turaidas vaku grāmatā uzskaitītas 59 *Leppia* vakas saimniecības ar 54–55 arkliem zemes, bet vēl viens arkls bija tukšs. Ņemot vērā mājvārdu sakritību vai līdzību šajā un nākamajās revīzijās, var secināt, ka *Leppia* vaka saistāma ar 1601. gadā minēto Māskužu vaku un Lipes muižu. 1599. gada revīzijas sarakstā, kur vakām nav dots nosaukums, bet tikai numurs, *Leppia* vakai atbilst Limbažu pilsmuižas 4. un 5. vaka. Mājvārdu sakritība 1550., 1599. un 1601. gada sarakstā tomēr ir fragmentāra un pagaidām starp šiem sarakstiem neizdodas konstatēt kādu sakarību saimniecību uzskaitījuma secībā. Tomēr nav šaubu, ka *Leppia* vaka lokalizējama Limbažu pilsnovada ziemeļaustrumu daļā, t.i., tagadējās Viļķenes apvidū.

1601. gadā agrākā *Leppia* vaka bija sadalīta Māskužu vakā un Lipes muižā. Kā to liecina nākamo revīziju materiāli, Māskužu vakai piederēja Vaigažu, Kullažu un pats Māskužu ciems, Lipes muižai – pārējie *Leppia* vakas ciemi. 1624. gadā Lipes muižu jau atkal pārvaldīja Limbažu pilsmuiža un tā laika revīzijā Lipes muiža kā tāda vairs nav minēta, toties starp citiem ciemiem nosaukts Lipes ciems. Kopš 1624. gada revīzijas vakai bija jau cits nosaukums – Viļķenes vaka. 1624. gadā norādīts, ka vakai kopš senatnes piederējuši 7 ciemi, un tie ir: Vaigaži (*Waygasch/Waigasch*), Kullaži (*Kuldisch*), Māskuži (*Maßkasch/Maskesch*), Ringciems (*Ringisch*), Vicmiste (*Witzmist*), Igevalde (*Iggewalde*) un Lipe (*Lippe*). Ciemu dažādajiem likteņiem var izsekot galvenokārt kopš 1601. gada revīzijas.

Spriežot pēc 1638. gada revīzijas datiem, 1635. gadā Lipes muiža izveidota no jauna, bet joprojām bija daļa no Limbažu stārstijas jeb amtes un ar tai pakļautajiem ciemiem veidoja Viļķenes vaku. Muiža ierīkota uz trīs zemnieku zemes, kuriem tika ierādīta jauna vieta. Lielā zviedru kadastra laikā 17. gadsimta beigās muiža saukta jau par Viļķenes jeb Jaunmuižu (*Wilken Hoff eller Neuhoff*) un tāpat bija daļa no Limbažu stārstijas. Var uzskatīt, ka teritoriāli Viļķenes muiža ar tai pakļautajiem ciemiem visumā atbilda *Leppia* vakai 16. gadsimta vidū, tomēr saimniecību kopskaits (1688. gadā – 42⁸²) bija mazāks nekā *Leppia* vakā minētais. Pie Viļķenes muižas 1688. gadā piederēja arī Drieliņu muiža ar tās piecām sētām.⁸³

⁸¹ LGU, 1: 640.

⁸² Vidzemes Latviešu ekonomijas apgabala 1688. gada arklu revīzija (LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 14. lieta, 47.a–52. lp.)

⁸³ Turpat, 50.a–51.a lp.

Vaigažu ciems

1495 – Waygszell, Waygselsche schedinge⁸⁴; 1624 – Dorff Waygasch/ Waigasch; 1630 – Dorff Waigasch; 1638 – Waiguß Zemath; 1681/83 – Waigas Dorf.

Kaut arī 1601. gada revīzijā nav norādīts neviens toreizējās Maskažu vakas ciema nosaukums, pēc nākamo revīziju datiem var spriest, ka 1601. gada sarakstā Vaigažu ciemam pieder pirmās 10 saimniecības. 1624. gadā gan teikts, ka ciemā kopš senatnes bijuši 7 saimnieki, kas atbilst revīzijas laikā uzrādītajam apdzīvoto un tukšo sētu kopskaitam, līdz ar to kādas no sētām, kuras esam pieskaitījuši Vaigažiem un kuru nosaukums pēc 1601. gada vairs netiek minēts (abas *Jaunesemnick* un *Karrewierß* sēta) varbūt tomēr nepiederēja ciemam. Nav zināms, vai un kura no “zudušajām” sētām turpmāk dēvēta par “Vaigažiem” (*Waygusch*→*Waigasch*).

Pēc tabulas var redzēt, ka 1624. gadā ciemā bija tikai divas apdzīvotas saimniecības, 1638. gadā – jau piecas, bet 17. gadsimta beigās tur bija 12 saimnieki, līdz ar to Vaigaži bija it kā sasnieguši un pat pārsnieguši to stāvokli, kāds fiksēts gadsimta sākumā. Pa šo laiku bija izzuduši vairāki mājvārdi, to vietā parādījušies jauni, taču pagaidām nav informācijas, kurš nosaukums kuru aizvietojis, vai arī dibinātas pavisam jaunas saimniecības ar jaunu nosaukumu. Ņemams vērā tas, ka divas 1681./83. gadā minētās Vaigažu ciema saimniecības – *Ram/Rahme* un *Kyxe/Kicksch* – visdrīzāk agrāk bija piederējušas Igevaldes ciemam, līdz ar to jāsecina, ka 17. gadsimtā Viļķenes vakas ciemu struktūrā bija notikušas izmaiņas, tomēr patreizējā pētījumu stadijā Vaigažu ciema robežās nevar izdalīt kādu ģeogrāfiski nošķirtu daļu, kas būtu identificējama ar Igevaldes ciemu.

Vaigažu ciema lokalizācija viegli nosakāma – tas saglabājis savu nosaukumu un atrodams ap 2 km uz dienvidiem no tagadējās Viļķenes.

2. tabula. VAIGAŽU CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
	Waygusch	Waigasch	Waigguß	Waigaß, Waijgas
Tamma Kaya	<i>Tamka</i>	Tanka	Tamkai	Tamkay, Tamkaij
				Tamkay, Tamkaij
Butte	<i>Pit</i>	<i>Puntt</i>		
Butte	<i>Pitt</i>	<i>Punt</i>		
Jaunesemnick				
Kayga	Kaye	<i>Kay</i>	Kai	Kein, Kaije
Kayga				Kaye, Kaij

⁸⁴ *Schedinge* – robeža.

Jaunesemnick				
Karrewierß				
Nicke Poike	<i>Nicke delß</i>	<i>Micke Dehls</i>		
Sebitt	<i>Szeibethi</i>	<i>Szibeth</i>		Seibit, Saibit
				Saibits Landt
			Ramm*	Ram, Rahme
			Kix*	Kyxe, Kicksch
				Wawolen, Wawulan
				Kauker, Kauger
				Murneck

* Sk. Igevaldes ciema aprakstu

Kullažu ciems

1624, 1630 – Dorff Kuldisch; 1638 – Kullische Zemath; 1681/83 – Kullas Dorf.

Kullažu ciemā 17. gadsimta sākumā bija trīs sētas (katra ½ arkla liela), kas 1601. gada sarakstā seko aiz Vaigažu ciema saimniecību uzskaitījuma. Turpmākās 17. gadsimta pirmās puses revīzijas rāda, ka ciemā ilgu laiku pastāvēja vairs tikai viena apdzīvota saimniecība, bet līdz gadsimta beigām viena no postažām tika atjaunota. Ciems atradās ap 3 km uz austrumiem no tagadējās Viļķenes un ap 1 km uz dienvidiem no Šķirstiņiem, Svētupes kreisajā krastā. Tā vietu mūsdienās iezīmē “Kullaži” un “Lībieši”. “Lībieši” atrodas vietā, kur Lielā zviedru kadastra kartē iezīmētas *Pehren Kyllas/Prom Kullas* mājas; jādoma, 18. gadsimtā tās mainījušas savu nosaukumu.

3. tabula. KULLAŽU CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Cullis	Kuldisch	Kuldisch	Kulliß	Pehren Kyllas, Prom Kullas
Kullis	<i>Kuldisch</i>	<i>Kuldisch</i>		Kyllaß, Kullas
Culliß	<i>Kuldisch</i>	<i>Kuldisch</i>		

Māskužu ciems

1624 – Dorff Maskesch; 1630 – Dorff Maßkesch; 1681/83 – Maskos Dorf.

Arī Māskuži zviedru laika beigās piederēja pie mazākajiem Limbažu novada ciemiem. 1601. gada revīzijas laikā tajā bija četras apdzīvotas saimniecības, katrā ½ arkla liela, taču 1624. gadā bija palikušas tikai divas, un arī turpmāk ciemu veidoja tikai divas mājas. Ja sākotnēji katrā saimniecībai bija savs nosaukums, tad laika gaitā nostiprinājās tikai Māskužu vārds. Iespējams, ka 1624. gadā minētā *Papsch* postaža atradās kādreizējā *Keuw* mājvietā, taču to

vairs nav iespējams noskaidrot. Tāpat nav zināms, vai 1638. gadā otrās Māskužu mājas bija agrākā *Pritz* sēta – saimnieks Māzkužās bija ienācis pirms diviem gadiem un tikpat labi varēja būt pārņēmis kādu no postažām.

4. tabula. MĀSKUŽU CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Pritz	Pritz	Pritz		
Stipperken	<i>Typperken</i>			
Keuw				
Maßkaß	Maskes	Maßkesch	Maßcuß	Markas, Maskos
			Maßcuß	Marckas, Maskos
	<i>Pæpsch</i>			

17. gadsimta beigās ciemā aizvien bija divas vienāda nosaukuma sētas. Tās atradās ap 1 km uz dienvidiem no Kullažu ciema, arī Svētupes kreisajā krastā. Mūsdienās ciema vietu iezīmē “Kalnamāskužas” Limbažu–Šķirstiņu ceļa kreisajā pusē, taču 17. gadsimta beigās abas “Māskužas” atradās ceļa pretējā pusē, tuvāk Svētupēi.

Ringciems

1624, 1630 – Dorff Ringisch; 1638 – Ringische Zemath; 1681/83 – Wilcken Dorf.

1601. gadā Ringciems bija Lipes muižas piederums. No kādreizējās *Leppia* vakas Lipes muižai tobrīd piederēja četri ciemi. Diemžēl vairāki līdzīgi mājvārdi fiksēti te vienā, te otrā ciemā, un tas apgrūtina saimniecību identificēšanu. Arī Lipes muižas sarakstā 1601. gadā trūkst sētu sadalījuma ciemos, taču redzams, ka 1624. un 1630. gada revīzijā sētu secība ir stipri līdzīga, tādēļ var secināt, ka 1601. gada sarakstā Ringciema sētas ierakstītas sākumā – 1.–7. pozīcijā. Ciemā bija 7 saimniecības ar $5\frac{3}{4}$ arkla zemes.

Līdz 1624. gadam ciems bija piedzīvojis stipru lejupslīdi, tajā bija tikai divas apdzīvotas sētas, katra $\frac{1}{2}$ arkla liela. Par vienu no tukšajām *Lembs* mājām, kā arī *Tobbe* sētu (katra $\frac{1}{8}$ arkla liela) teikts, ka pirmajā saimnieks bijis ogļdeģis, bet otrajā – trauku (?) darinātājs (*Spannemacher*). Pati Lipes muiža vairs nepastāvēja un tās ciemi atkal bija pievienoti Limbažu pilsmuižai.

1638. gada revīzijā vairs nav minēts *Lembsch* sētas nosaukums, tomēr ir problemātiski noteikt, vai ciemā bija palikušas tikai vienas *Wilcken* mājas, vai arī, mainoties saimniekam, tādu pašu nosaukumu bija ieguvusi “zudusī” *Lembsch* sēta. Situāciju sarežģī tas, ka vairāku ciemu nosaukumi 1638. gadā minēti tikai saraksta beigās, kur uzrādīts postažu skaits vai lielums

(Ringciemā minētas četras postažas, nenorādot to nosaukumu, ar 1 ½ arkla zemes), taču apdzīvotās saimniecības bez sadalījuma ciemos uzskaitīta vienotā Viļķenes vakas (*Wilckenß Wacke*) sarakstā. Problēmas rada tas, ka *Wilken/Wilcken* mājas bija arī Vicmistes ciemā, līdz ar to nav īsti nosakāms, kurā no ciemiem bija viena, kurā – divas šāda nosaukuma sētas. Ringciema sētu tabulā tomēr esam ierakstījuši jaunu nosaukumu – *Jaze*. 1638. gada revīzijā šī sēta ir “tikai” viena no Viļķenes vakas sētām bez piesaistes konkrētam ciemam, bet pamatojums *Jaze* saistīšanai ar Ringciemu meklējams Lielā zviedru kadastra materiālos.

17. gadsimta beigās Ringciema vārds vairs netika lietots – tā saimniecības bija pievienotas Viļķenes ciemam. Viļķenes ciema 1681./83. gada sarakstā var pamanīt pāris mājvārdus, kas iepriekšējās revīzijās nepārprotami saistīti ar Ringciemu. Viens no tiem ir *Lembsch* → *Linsh/Lemsche*, otrs – *Wilcken* → *Willken/Tönnis Wilcken*. Pēdējam mājvārdam zīmīgi tas, ka tas minēts kā divu vārdu salikums, lai to atšķirtu no līdzīga nosaukuma citā Viļķenes ciema daļā – Tenis jeb Tenīss bija saimnieks Ringciema *Wilcken* sētā 17. gadsimta pirmajā pusē.

Raugoties, kur lokalizētas bijušā Ringciema sētas Lielā zviedru kadastra kartē, redzams, ka toreizējo Viļķenes ciemu (nesajaukt ar mūsdienu Viļķeni!) veidoja divas daļas – faktiski divi atsevišķi rindu ciemi. Viens no tiem atradās tagadējo Rūku apkārtnē (ap 3 km uz ziemeļaustrumiem no Viļķenes) Arupītes labajā krastā, otrs – turpat, tikai Arupītes kreisajā krastā. Šis otrais ciems arī identificējams ar kādreizējo Ringciemu. Ringciema sētu grupā 1681./83. gadā atrodamas vēl divas saimniecības – *Igast/Jätze* (1638. gada *Jaze*) un *Stalbingh/Staping*. Mūsdienās Ringciema vietu iezīmē “Jāči”, “Lemšas” (“Veclemšas”, “Jaunlemšas”) un “Stabiņi” (“Kalnastabiņi”, “Lejasstabiņi”), bet *Tönnis Wilcken* sētas vieta meklējama tagadējo “Rāju” un “Atvašu” tuvumā.

5. tabula. RINGCIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Wilken	Wilcken	Wilcken	Wilcken	Willken, Tönnis Wilcken
Lackeßbege				
	Lembsch	Lembsch		Linsh, Lemsche
Talle	<i>Tolle</i>	<i>Tolle</i>		
Lemse	<i>Lembs</i>	<i>Lembs</i>		
Toßkulle	<i>Toske</i>	<i>Toßke</i>		
Lembß	<i>Lembs</i>	<i>Lembs</i>		
Tabbe	<i>Tobbe</i>	<i>Tobbe</i>		
			Jaze	Igast, Jätze
				Stalbingh, Staping

Vicmistes/Viļķenes ciems

1624, 1630 – Dorff Witzmist; 1630 – *im Wizmeischen*; 1681/83 – Wilcken Dorf.

1601. gada revīzijā Lipes muižas sarakstā var izdalīt 10 saimniecības (8.–17. pozīcija), kas būtu saistāmas ar nākamās revīzijās minēto Vicmistes ciemu. Kopā tām bija 4 ½ arklu zemes. Visas saimniecības bija ½ arkla lielas, izņemot 1 arklu lielo *Weßel Toeß* sētu.

1624. gadā apdzīvotas bija vairs divas sētas; uzrādīti arī 7 postažu nosaukumi. 1630. gadā aina bija vēl bēdīgāka, jo pamesta bija arī *Struck* sēta. 1630. gada sarakstam ir kāda īpatnība, kas var maldināt jautājumā par kādreizējo ciema lielumu. Proti, aiz vienīgās apdzīvotās – *Wilcken* – sētas uzskaitītas postažas, kuru nosaukumi sakrīt ar 1624. gadā minētajiem, taču seko vēl 9 tukšu saimniecību vārdi. Rūpīgāks salīdzinājums ar citiem Lipes muižas un Viļķenes vakas saimniecību nosaukumiem rāda, ka, veidojot dažādus sarakstus un norakstus, radusies kļūda, un pie Vicmistes ciema atkārtoti (daļā gadījumu pat citādākā formā) pierakstītas Ringciema un Igevaldes ciema postažas.

6. tabula. VIĻĶENES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Wilcken	Wilcken	Wilcken	Wilcken	Willken, Wilcken
Ilmach	<i>Ilmasch</i>	<i>Illmasch</i>		Jilmagh, Ilmag
Wilken	<i>Wilck</i>	<i>Wilck</i>	Wilcken	Willken, Wilcken
Jaunesemnick				
Kaunemeister				
Spanneken	<i>Pangken</i>	<i>Pangkenn</i>		
Weßel Toeß	<i>Toßßen</i> <i>Weßel</i>	<i>Thoßßen</i> <i>Wessel</i>		
Struck	Struck	<i>Struck</i>		Rucke
Kewe	<i>Kyhn</i> [?]	<i>Kyhnn</i>		
Aßmuß Odern	<i>Asmus Odre</i>	<i>Aßmus Oder</i>		
	<i>Piltzem</i>	<i>Piltzen</i>		Plytzen, Plitzen
				Mattz, Martsch
				Ratneck
				Tysenhußen, Tiesenhausen
				Mull, Mühle
				Des Singers Land

1638. gadā Vicmistes ciemā bija apdzīvota vismaz viena, bet, šķiet, tomēr divas mājas ar vienādu nosaukumu – *Wilcken*. Līdzīgi citiem ciemiem, arī Vicmistes gadījumā grūtības sagādā tas, ka apdzīvotās saimniecības ierakstītas kopējā Viļķenes vakas sarakstā, bet ciema nosaukums minēts tikai postažu uzskaitījumā, kur teikts, ka Vicmistes ciemā (*im Wizmeischen*) ir četras tukšas sētas.

1681./83. gada revīzijā Vicmistes ciemā, kuru tagad sauca jau par Viļķenes ciemu, reģistrētas 12 zemnieku saimniecības, priekšdziedātāja zeme (*des Singers Land*) un dzirnavas, tātad līdz 17. gadsimta beigām bija atjaunotas vairākas postažas, vai arī kādas saimniecības dibinātas no jauna. Šādā veidolā Vicmistes/Viļķenes ciems pastāvēja un veidojās arī turpmāk. Tomēr jāatceras, ka tajā laikā ar Viļķenes ciemu bija apvienots agrākais Ringciems, tādējādi “vecajā” Viļķenes ciemā, neskaitot priekšdziedātāja zemi un dzirnavas, patiesībā bija 8 saimniecības, ieskaitot *Tysenhußen*, *Tiesenhausen* sētu, kas vai nu bija pārcelta no Igevaldes ciema, vai arī tās nosaukums sakrita ar līdzīga nosaukuma mājvārdu minētajā ciemā.

Spriežot pēc Lielā zviedru kadastra materiāliem, Viļķenes ciems atradās uz rietumiem no tagadējās Viļķenes (bijušā Līpes ciema) – Viļķenes dzirnavezera un Rūku apkārtnē, abpus Arupītei. Arupītes kreisajā krastā izvietojās kādreizējā Ringciema sētas, labajā krastā – senais Viļķenes ciems. Saimniecības, kas pastāvēja jau 17. gadsimta beigās un vēl agrāk, atpazīstamas “Rūku”, “Pilcumu” (“Vecpilcumi”, “Jaunpilcumi”) un “Ilmaku” nosaukumā.

Igevaldes ciems

1624 – Dorff Iggewalde; 1630 – Dorff Iggewaldt.

Salīdzinot dažādu revīziju datus, var spriest, ka 1601. gada revīzijā Igevaldes ciema saimniecības ierakstītas toreiz pastāvošās Līpes muižas saraksta 18.–25. pozīcijā. Ja šai ziņā neesam kļūdījušies, tad Igevaldes ciemā bija 8 sētas ar 4 ½ arkliem zemes. Gluži tāpat kā Vicmistes ciemā, visas saimniecības bija ½ arkla lielas, izņemot vienu sētu – 1 arklu lielo *Liesemneck* saimniecību.

1624. gadā, kad jau minēts ciema vārds, Igevaldē reģistrētas četras apdzīvotas saimniecības un trīs postažas. Dažu vairs neminētu mājvārdu vietā bija stājušies citi, taču nav nosakāms, vai tā bijusi vienkārši mājvārdu nomainīšana, vai arī starplaikā ciema ietvaros bija notikušas kādas citas pārmaiņas. Gan apdzīvotās, gan tukšās saimniecības katra bija ½ arkla liela, kas atbilst situācijai 1601. gadā, līdz ar to var domāt, ka kaut kādu iemeslu dēļ vairs netika pieminēta *Liesemneck* sēta, tomēr novērtējums arklos varēja arī mainīties, līdz ar to *Liesemneck* 1624. gadā varbūt tomēr parādās ar jaunu, vismaz pagaidām nenoskaidrotu nosaukumu.

1630. gadā apdzīvotās un tukšās sētas skaita ziņā bija samainījušās vietām – trīs saimniecības tika apsaimniekotas, bet postažas bija jau četras, jo *Pellade*→*Pellande* saimnieks bija aizbēdzis.

1638. gada dati par Igevaldes ciemu ir komplicētāki. Ciema nosaukums vairs nav minēts, tomēr kopējā Viļķenes vakas sarakstā var izdalīt *Tiesenhaus* un *Püster* sētu, kas, spriežot pēc iepriekšējo revīziju ziņām, piederējušas Igevaldes ciemam. Vēl divus iepriekšējās revīzijās minētus mājvārdus – *Ramm* un *Kix* – atrodam Vaigažu ciema sarakstā. Zīmīgi, ka abas pēdējās sētas pirms tam bija postažas, un, tās atjaunojot, varēja notikt šo saimniecību piesaiste citam ciemam.

7. tabula. IGEVALDES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Ramme	<i>Ram</i>	<i>Ram</i>	Ramm*	Ram, Rahme*
Ramme				
Ramme				
Tabbe				
Liesemneck				
Puster	Piester	Piester	Püster	Püster**
Tiesenhausen	Tisenhausen	Tysenhausenn	Tiesenhaus	Tysenhußen, Tiesenhausen***
Tisenhausen	<i>Tisenhausen</i>	<i>Tysenhausen</i>		
		Tysenhausen		
	Pellade	<i>Pellande</i>		
	Kixß	<i>Kixs</i>	Kix*	Kyxe, Kicksch*
	<i>Daggun Kixs</i>			

* Vaigažu ciemā

** Lipes ciemā

*** Viļķenes ciemā

1681./83. gada sarakstā *Ramm*→*Ram/Rahme* un *Kix*→*Kyxe/Kicksch* sēta aizvien pierakstītas Vaigažu ciemam, taču *Püster* un *Tiesenhaus*→*Tysenhußen/Tiesenhausen* sēta attiecīgi Lipes un Viļķenes ciemam. Raugoties Lielā zviedru kadastra kartē, kur visas minētās saimniecības kartētas, nav iespējams tās izdalīt kā atsevišķu sētu grupu, kas atbilstu kādreizējam Igevaldes ciemam – to neļauj šo sētu dažāda ģeogrāfiskais izvietojums. Līdz ar to ir gan aptuveni zināms apvidus, kur savulaik atradies Igevaldes ciems, taču patreizējā pētījumu stadijā precizēt tā lokalizāciju nav iespējams. Hipotētiski var pieņemt, ka ciems “izputināts”, attīstot muižas saimniecību un tā saimniekiem ierādot jaunu vietu citā ciemā. Šādā situācijā it kā būtu

vērojama arī visu mājvārdu “pārceļošana” uz jauno vietu, taču līdzīgs gadījums plašākā Limbažu–Turaidas–Krimuldas apkārtnē līdz šim nav konstatēts.

Lipes ciems

1495 – Leppe [pagasts]; 1550 – Leppia [pagasts]; 1624 – Dorff Lippe; 1630 – Dorff Lippe, Libbe Zeem; 1681/83 – Lippen Dorff.

Lipes ciema vārds faktiski minēts jau 1495. gadā,⁸⁵ tolaik gan kā pagasta nosaukums, taču parasti pagasts jeb vaka ieguva savu vārdu pēc ciema, kurā dzīvoja pagasta vecākais. 16. gadsimta vidū Lipes ciems atpazīstams *Leppia* vakas, vēlāk – Lipes muižas nosaukumā, tātad, ja muižas pastāvēšanas laikā bijis uzbūvēts arī kāds muižas centrs, tad tas būtu saistāms ar Lipes ciemu.

1601. gada revīzijā Lipes ciema saimniecības uzskaitītas Lipes muižai piederošo sētu saraksta beigās. Iespējams, ka ciemam piederēja saraksta pēdējās 13 sētas ar 7 arkliem zemes, tomēr var diskutēt par dažu to sētu piederību, kuru nosaukumi vēlāk vairs neparādās.

Līdz 1624. gadam lielākā daļa saimniecību tomēr bija pamestas postā un apdzīvotas bija tikai četras, 1630. gadā – piecas, 1638. gadā – sešas saimniecības. 1630. gadā minēti arī sešu postāžu nosaukumi, tātad senāk ciems bijis visai prāvs ar vismaz 11 sētām.

Līdz 17. gadsimta beigām apdzīvoto sētu skaits bija pieaudzis jau līdz 8, ciemā bija ierīkots arī krogs. Spriežot pēc Lielā zviedru kadastra kartes, Lipes ciems identificējams ar tagadējo Viļķeni. Kādreizējais *Kyrschneck* mājvārds atpazīstams “Kircapu” nosaukumā, bet *Karre Jesper* vārds devis sākotni Jesperu māju grupas nosaukumam.

8. tabula. LIPES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Jaunesemnick	<i>Saimneck</i> [?]	<i>Saimenex</i>		
				Saben, Zeibe
Sauneck				
Karre	<i>Karre</i>	<i>Karre</i>		Jäsper Karen, Karre Jesper
Karre	Karre	Karre	Karn	Kayn, Karre
Lauwe	<i>Lawe</i>	<i>Louwe</i>		
Meyer	Myrre	Meyrre	Mir	Marin, Mirre
Myrre	Myrre	Meyrre	Mir	Marin, Hinrich Mirre

⁸⁵ LGU, 1: 640.

		<i>Meyrre</i>	Mir	Marin, Nicke Mirre
			Mirr	
Kercke		<i>Karcke</i>		
Kercke	<i>Karcke</i>	Karcke		
Kercke				
Lauw				
Truppe				
Ramme				
	Kyrshneck	Kyrshneck	Kirstsepp	Kiötsap, Kurtzep
		<i>Ratteneck</i>		
				Kröger Landh, Der Krüger
				Starost, Püster

Uteles ciems un vaka

1540 – *Urthelsche grentze*, Uttelen; 1550 – Vttell; 1601 – Dorff Uttell; 1624, 1630 – Dorff Vttell; 1638 – Uttelsche Dorff (*im Uttelschen Dorff*); 1681/83 – Uttelsche Dorff.

Uteles vaka minēta jau 1540. gadā.⁸⁶ 1550. gadā tajā fiksētas 17 saimniecības ar 12 ⅛ arkliem zemes. Faktiski vaku veidoja atsevišķs ciems pie Vitrupes. Rietumu un austrumu pusē ciemu norobežoja purvi un meži, dienvidos – Jumpravmuižas, bet ziemeļos – Rūstužu muižas zemes.

1601. gada revīzijā Utelē konstatētas vairs tikai 11 saimniecības ar 7 ½ arkliem zemes. Vēl ciemā bija divi t.s. vienkāji, bet 1 arklis zemes bija tukšs. Ņemot vērā ciema savrupo, ģeogrāfiski lielā mērā nošķirto novietojumu, samazinājumu izskaidrot ar teritoriālām izmaiņām, t.i., ar to, ka agrākajā vakā bez Uteles ciema kādreiz būtu ietilpušas vēl kādas citas saimniecības, ir grūti.

Starp 1550. un 1601. gada sarakstu pastāv saikne – abos atpazīstami mājvārdi (kopā ar saimnieka vārdu) *Schlauin Grubbell*→*Matz Gribbull*; *Hans Kassecke*→*Jacob Kaßitz* un *Hans Kaßitz*; *Hans Koiskul*→*Hans Koßkulle*; *Peter Weggit*→*Weggitz*; *Jacob Corpeneck*→*Hanß Kurpenik*.

1624. gadā Utele jau iekļauta tai tuvākajā Urkažu jeb tolaik jau Kakažu (*Kaßutsche*) vakā. Ciemā bija četras apdzīvotas un piecas tukšas saimniecības ar

⁸⁶ LGU, 2: 1133, 1171.

9. tabula. UTELES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Salgall				
Koßkulle	<i>Koskel</i>	Koßkull	<i>Koßkull</i>	Kāske Grebull, Koskull
Kaßitz	Kaßitz	Kassitz	Cassaz	Kosatz, Kassats
Kaßitz			Cassaz	
Gribbull	Gribbull	Gribbull	Gribboll	Gräbull, Gribbel
	Gribbull	Gribbull	Gribboll	Grebull, Gribbel
				Matt Grebull, Massa Gribbel
Bunnick	<i>Bunt</i>	<i>Bunt</i>	<i>Bonde</i>	Wätzßell, Bundsem
Mettnick	<i>Metnexs</i>	<i>Wetnexs</i>	<i>Mietneckh</i>	
Syrull				Sierwoll, Sierwel
Weggitz Jaunesem				
	Galwire	Balwirr		
Kurpenik	<i>Kurbnexs</i>			
Polleden	<i>Pellat</i>	<i>Pellat</i>	<i>Pellet</i>	Pellet, Pellad
			Weßneck	
				<i>Viensētas:</i>
			Peller	Sulle Päldetz, Sulle Pelled
				Zimmel
				Gerkis Hof
<i>Iebūvieši:</i>				
Buttnick				
Köpin				

attiecīgi 2 ½ un 3 ½ arkliem zemes, savukārt 1638. gadā apdzīvotas bija jau sešas sētas, bet postažas bija četras, neskaitot kādu jauniegūtu, klāt piepirktu zemi, kas arī netika apstrādāta.

Lielā zviedru kadastra laikā ciemā fiksētas 8 saimniecības. Redzams, ka 17. gadsimta beigās ciems vēl tikai tuvojās tam stāvoklim, kāds bija pastāvējis 1601. gadā. Ciems atradās 7–8 km uz rietumiem no Limbažiem, Vitrupes labajā krastā, bet pāris mājas arī kreisajā krastā. Ciema vietu iezīmē mūsdienu “Cīruļi”, “Kalnbundes”, “Lielgribuļi”, “Lejaskošķuļi”, “Mazgribuļi”. Trīs sētas, kas Lielā zviedru kadastra sarakstā minētas aiz Uteļciema (*Sulle Päldetz/Sulle Pelled, Zimmel, Gerkis Hof*) bija viensētas. *Sulle Päldetz* atpazīstamas tagadējās “Pelodās” pusceļā starp Uteļciemu un Limbažiem.

Kakažu (Viekažu) vaka

1550 – Cakesell; 1601 – Franß Wecksenn wacke.

Turaidas vaku grāmatā 1550. gadā Kakažu vakā reģistrētas 60 saimniecības. Diemžēl šajā vaku grāmatā minēto vietvārdu sakritība ar mājvārdiem 1599. gada revīzijas sarakstā ir minimāla. Abos sarakstos var konstatēt līdzību starp *Iezell*→*Jeixzell*, *Puncke*→*Funke*, *Staruast*→*Wetstaris*, *Igat*→*Aygath* un *Schudull*→*Schuttelken* (vēlāk *Schuddell*) nosaukumu, kas ļauj Kakažu vaku identificēt ar 1599. gada Limbažu pilsmuižas otro vaku. Otrās vakas vecākais bija *Jeixzell* ciema Francis (*Franciscus de Jeixzell*), kurš 1601. gada revīzijā saukts par Viekažu Franci (*Franß Wecksenn*), tātad Limbažu otrā vaka, savukārt, identificējama ar vēlāko Viekažu vaku. Domājams, ka no 1550. līdz 1601. gadam revīzijās minētās Kakažu, Limbažu otrā un Viekažu vaka tomēr nebija gluži identiskas un laika gaitā vakas skāra kādas teritoriālas pārmaiņas; tomēr stipri lielā mājvārdu mainība, kas notika līdz 1599. gadam, līdzšinējā izpētes stadijā neļauj precizēt, kādas varēja būt šīs izmaiņas. Vienu no šīm izmaiņām tomēr var minēt, proti, kādreizējo Kakažu vakas Sārnišciemu 16. gadsimta vidū bija ieguvusi Nīderlandu dzimta.

1599. gada sarakstā minētas 20 Kakažu jeb Limbažu otrās vakas saimniecības, 1601. gadā – 28. Nosaukumu savstarpējā atbilstība abos sarakstos ir ļoti liela – 1601. gadā iztrūkst tikai *Witekop* un *Bruel* vārda, bet daži citi nākuši klāt. Pāris gadījumos šķiet, ka divu gadu laikā notikusi saimniecību dalīšanās. Izsekojot mājvārdu pēctecībai, secināms, ka 17. gadsimta sākumā pie Viekažu vakas piederēja trīs samērā lieli ciemi – Kakemoize, Kakaži un Viekaži, kā arī nelielais Igates ciems. Vaka aptvēra Dūņezera apkārtni un zemes joslu Svētupes kreisajā krastā uz ziemeļiem no ezera.

Pēc 1601. gada, kad notika pārkārtojumi Limbažu stārstijas vaku izkārtojumā, Viekažu vakai pievienoja pusi kādreizējās Urkažu vakas, bet Kakažu un Kakemoizes ciems kopā ar otru Urkažu vakas daļu veidoja Kakažu vaku. 1638. gadā Viekažu vakas vietā pastāvēja Jautažu vaka.

Kakemoizes ciems

1550 – Kackenoyse; 1624 – dorff Kacko muise, Kakemoise; 1630 – Dorff Kakemoyse; 1683 – Kakemoise Dorf.

Kakemoizes ciema nosaukums atpazīstams jau divu 1550. gadā minēto *Kackenoyse* sētu vārdā. 1601. gada revīzijā 7 ciema sētas uzskaitītas Viekažu Franča vakas sākumā – 1.–7. pozīcijā. Saimniecības bija dažāda lieluma, kopā tām bija 4 ¼ arkla zemes.

1624. gadā no visām agrākajām saimniecībām apdzīvotas bija tikai divas, bet 1630. gadā – vien *Becker* sēta. *Kuddil*→*Kuddill* sētas pamešanas iemesls bija visai traģisks – saimnieka sieva (jādomā, apvainojot buršanā) tika sadedzināta, bet pats saimnieks pēc notikušā pakārās. Līdz 1638. gadam mājām atradās jauns saimnieks, tika atjaunota arī *Laurken* postaža, līdz ar to ciemā jau pastāvēja trīs saimniecības.

Līdz 17. gadsimta beigām ciemā bija vēl par divām saimniecībām vairāk, tomēr vismaz apdzīvoto sētu skaita ziņā tā arī netika sasniegts 17. gadsimta sākuma stāvoklis. Faktiski šo pieaugumu veidoja tas, ka ciemam tika pieskaitītas *Ergesenj/Ergesem* un *Wangesenj/Wangesem* mājas, kuras patiesībā bija viensētas un atradās ap 1 un 3 km attālumā no ciema pie Limbažu–Šķirstiņu ceļa. Kakemoizes ciems izvietojās ap 2 km uz rietumiem no Dūņezera ziemeļu gala, uz rietumiem no Sotaga purva. 20. gadsimta 20.–30. gados tur pastāvēja Beķera un Skuduļa mājas, bet tagad šī vieta ir neapdzīvota (ciema kādreizējās robežās, iespējams, vēl iekļaujas

10. tabula. KAKEMOIZES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Sulle	<i>Sulken</i>	<i>Sulcken</i>		
Sulle	<i>Sulles</i>	<i>Sulles</i>		
Schuddell	Kuddil	<i>Kuddill</i>	Skudell	Skuddell, Skuddel
Lauwerick	<i>Laurken</i>	<i>Laurken</i>	Laurken	Laulkey, Laulken
Iggatt	<i>Iggat</i>	<i>Iggat</i>		
Kakemoeb				
Becker	Becker	Becker	Becker	Becker
				Ergesenj, Ergesem
				Wangesenj, Wangesem

tagadējās “Rānavas”). *Ergesenj/Ergesem* ir mūsdienu “Ērmi”, bet *Wangesenj/Wangesem* – kādreizējais “Vanga” (kaimiņos “Lielbirzniekiem”) – tagad vairs nepastāv.

Kakažu un Igates ciems

1624, 1630 – Dorff Kakeisch; 1660 – Kakas Dorff + Iggoskaln Dorff; 1683 – Kakasche Dorf + Iggas Dorf.

1601. gada revīzijā Kakažu ciema sētas uzskaitītas Viekažu Franča vakas sarakstā 8.–18. pozīcijā. Saimniecības bija ½, ¾ un 1 arklu lielas (kopā 6 ½ arkli), bet vēl trīs sētas ar vienādu nosaukumu – *Funcke* – katra ¼ arkla liela. Visās *Funcke* sētās dzīvoja kalēji, kuru strādāja

muižai. Māju nosaukums atpazīstams jau 1550. gada Turaidas vaku grāmatā, kur minētas divas *Puncke* saimniecības. Kakaži bija viens no lielākajiem Limbažu pilsmuižas ciemiem.

1624. gadā no agrākajām 11 sētām minētas 9, bet *Muß* un *Baltegall* vietā minēta *Dragge* sēta – vai bija vienkārši notikusi mājvārda maiņa un kuru no mājvārdiem *Dragge* varbūt aizvietojis, nav nosakāms. Atšķirībā no daudziem citiem tuvākas un tālākas apkārtnes ciemiem, Kakaži nebija daudz cietuši 16. gadsimta sākuma kataklizmās, jo tukša bija tikai viena saimniecība. Patiesībā 16. gadsimta sākuma notikumi droši vien sagādāja nopietnas problēmas arī Kakažiem, taču pilsētas tuvums un muižas vajadzības droši vien ļāva un spieda atjaunot iedzīvotāju skaita kritumu, ja tāds bija, diezgan ātri. Zemes lielums gan daļai sētu bija samazinājies un, ieskaitot tukšo 1 arklu lielo *Schlick*→*Leicke* sētu, ciemā uzskaitīti 4 ¼ arkla zemes. Šķiet, ka apdzīvotajām saimniecībām tomēr tika uzrādīta tikai tā zeme, kas tika apstrādāta, tādēļ ciemā kopumā vajadzēja būt tam pašam zemes lielumam, kāds bija 1601. gadā.

Līdz 1630. gadam situācija nebija mainījusies, pat saimnieki, liekas, bija tie paši, vienīgi uzrādīto arklu skaits bija palielinājies līdz 4 ½ arkliem.

1638. gadā ciema nosaukums nav norādīts, bet ciema sētas uzskaitītas Limbažu stārstijas Kakažu vakas jeb pagasta saimniecību sarakstā ar 9.–19 numuru. Bija atjaunota *Schlick*→*Leicke*→*Layke*→*Sleicke* sēta, taču tās jaunais saimnieks Mačs apstrādāja tikai ¼ arkla zemes. Klāt bija nākusi arī *Weßneck* sēta. Kopā ciemā tagad uzrādīti 5 arkli, taču bija notikušas pārmaiņas arī zemes izmantošanā, dažām saimniecībām pārejot uz mazāka zemes gabala apstrādi, turpretī citām zeme bija palielinājusies. Ja katra *Funcke*→*Brinck*→*Buncke* sēta agrāk bija ¼ arkla liela, tad tagad katrai piederēja pa ½ arkla; vismaz vienā *Buncke* sētā vēl 1630. gadā darbojās kalējs, taču 1638. gadā nevienam saimniekam šis amats vairs nav norādīts. Starp saimniekiem kā ienācējs minēts tikai *Droggi* Ansis, kurš bija cēlies no Kurzemes, bet te dzīvoja jau 12 gadus. Vienās *Buncke* mājās kurzemnieks bija saimnieka Anša znots, arī Ansis. Kopš 1630. gada Kakažos bija nomainījušies četri saimnieki, bet, tā kā 1630. gada revīzijā nav uzrādīti saimnieku dēlu vārdi, nav nosakāms, vai attiecīgajās sētās turpināja saimniekot tās pašas dzimtas, jeb tajās bija ienākušas jaunas ģimenes.

Līdz 17. gadsimta beigām Kakažu ciemā bija notikušas pārmaiņas – no ciema atdalījies **Igates ciems**, kuru veidoja divas jau vismaz kopš gadsimta sākuma pastāvējušās *Iggat* mājas. Trūkstot senākam kartogrāfiskam materiālam vai citai informācijai, grūti noteikt, kā notikusi šī atdalīšanās – vai abas saimniecības jau kopš senākiem laikiem atradušās tur, kur tās konstatējamas 17. gadsimta otrajā pusē, vai arī nezināmā laikā uzceltas jaunas mājas pie

attālākiem ciema tūrumiem. Iespējams arī, ka Igates ciems bija pastāvējis jau sen, taču formāli pieskaitīts Kakažiem – vienas *Igat* mājas minētas jau 1550. gada vaku grāmatā. Limbažu novada 1660. gada kartē Igates ciems iezīmēts nepārprotami. Igates ciems atradās apmēram 2 km attālumā no Kakažu ciema, Dūņezera ziemeļaustrumu krastā. Šķiet, ka tā vietu mūsdienās iezīmē “Dūņas”. Igates ciema nosaukums vēl 20. gadsimta pirmajā pusē bija saglabājies “Igates” mājvārdā pie Limbažu–Šķirstiņu ceļa, taču šīs mājas tolaik jau bija “pavirzījušās” uz rietumiem no kādreizējā ciema centra.

Pašā **Kakažu ciemā** 17. gadsimta beigās pastāvēja 11 saimniecības. Tas atradās Dūņezera dienvidrietumu krastā, tagadējās Viļķenes ielas (Ozolainē un Limbažos) apkārtnē. Lielākā daļa ciema dzīvojamo ēku bija izvietotas Limbažu–Šķirstiņu ceļa labajā pusē un veidoja rindu ciemu, bet ciema tūrumi pletās abpus ceļam. Ciema ziemeļgalu iezīmēja “Kaukulis” (*Kaukell*) un ”Droģis” (*Drog/Drogge*) starp tagadējiem “Ozolniekiem” un ezeru, bet dienvidgalu – Mālandu un Bunku māju grupa iepretī Dūņezera pašam dienvidu galam. Neviens no ciema mājvārdiem līdz mūsdienām nav saglabājies, lielu daļu tā teritorijas aizņem ražošanas apbūve.

11. tabula. KAKAŽU UN IGATES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
				Iggas Dorf
Iggatt	Iggath	Iggatt	Iggatt	Igad, Iggat
Iggatt	Iggath	Iggath	Iggatt	Igad, Iggat
				Kakasche Dorf
Muß				
	Dragge	Dragge	Droggi	Drog, Drogge
Bruwell	Bruel	Brwer	Bruer	
Keuken	Kaickull	Kaukell	Kauckel	Kaukell, Kaukel
Schlick	<i>Leicke</i>	<i>Layke</i>	Sleicke	Schleyke, Schleike
Baltegall				
			Weßneck	Westeneck
Kakeß	Kakasch	Kakasch	Kackaiß	Kakaiß, Kakaist
				Malandt, Mahland
				Maland Bunck, Mahland Bunck
Funcke	Brinck	Buncke	Bunckh	Achsken Bunck, Asschan Bunck
Funcke	Brinck	Buncke	Bunckh	Daniell Bunck, Daniel Bunck
Funcke	Brinck	Buncke	Buncke	Hansken Bunck, Hansken

				Bunk
				Hydneck, Heideck

Viekažu ciems

Vekendorp 1403 (?); 1601 – [*Uehekaß, Wecksenn*]; 1630 – Dorff Wehkasch; 1638 – Wekasch, Weckasche Dorff; 1683 – Wekais Dorf.

Lai gan 1601. gadā Viekažu Franča vakas sarakstā nav norādīts ciemu sadalījums pa ciemiem, Viekažu nosaukumu var atpazīt divos mājvārdos (*Uehekaß*), kā arī paša Franča sētas (*Wecksenn*) nosaukumā, kaut arī nosaukums fiksēts divās atšķirīgās formās. Viekažu sētas ierakstītas Franča vakas saraksta beigās (19.–32. pozīcija). Ciemā bija 14 saimniecības, $\frac{1}{2}$ un 1 arklu lielas, bet *Rune* saime apstrādāja $\frac{3}{4}$ arkla. Kopā ciemā bija $9\frac{3}{4}$ arkla zemes. Pirmo *Uehekaß* māju saimnieks Mačs bija zvejnieks.

1624. gadā Viekažos reģistrētas 10 saimniecības ar $5\frac{1}{2}$ arkliem zemes, to skaitā $\frac{1}{2}$ arkla lielā *Kippe* sēta bija tukša. Vairāku agrāko mājvārdu vietā bija parādījušies jauni, taču to pēctecību noteikt grūti. Ņemot vērā amata līdzību, var pieņemt, ka *Meyer* mājas turpmāk saucās *Rinick*→*Riheneck* (= rijnieks); *Wilpes* varbūt var salīdzināt ar *Piltzem*, taču tikai hipotētiski.

Līdz 1630. gadam klāt bija nākusi vēl viena saimniecība, bet *Kippe* sēta joprojām bija tukša. 1638. gada arklu revīzijas laikā Viekaži ietilpa Jautažu vakā. Lai gan saimniecību sadalījums pa ciemiem revīzijas sarakstā iztrūkst (piederība ciemam norādīta tikai pirmai *Wekasch* sētai), tajā var izdalīt 6 Viekažu ciemam piederošas apdzīvotas sētas, bet postažu sarakstā, kur norādīts arī ciema nosaukums, Viekažiem pierakstītas divas postažas.

Lielā zviedru kadastra laikā Viekažos reģistrētas 9 saimniecības, tātad saimniecību skaita ziņā ciems vēl atpalika no tā, kas vērojams 17. gadsimta sākumā.

Viekažu ciema lokalizācija ir samērā vienkārša – ciems mūsdienās pastāv kā Limbažu pilsētas “anklāvs” uz robežas starp Limbažu un Katvaru pagastu, bet blakus ziemeļpusē ir arī Katvaru pagasta Viekažu ciems. Tagadējā Limbažu pilsētas daļā 17. gadsimta beigās atradās abas *Wekais* mājas, kā arī “Lāšas” (*Lahse*), taču pēdējās 17. gadsimtā, šķiet, atradās vairāk uz Dūņezera pusi.

Tagadējos Katvaru Viekažos atradās pārējās Viekažu ciema sētas – to nosaukumi atpazīstami mūsdienu mājvārdos “Naglūži” (māju grupa; *Nogliß/Noglis*), “Branči”

(*Brendes/Brandes*), “Rūnas” (*Ruhne*), “Tiegažu Rijnieki” (*Reineck/Rieneck*), “Pīlcumi” un “Vecpīlcumi” (*Peltzum/Piltzim*), “Ģederti” un “LejasĢederti” (*Bödert/Gödert*).

12. tabula. VIEKAŽU CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Uehekaß	Wehkasch	Wehkasch	Wekasch	Wekaiß, Wekais
Uehekaß	Wehkasch	Wehkasch	Wekasch	Wekais
Mutzenik				
Selle				
Nogeleß	Nogell	Nagell	Nogleß	Nogliß, Noglīs
			<i>Nogglafß</i>	
Wetzstarast	Wetz Starost		Wettstarost	
Wilpes				
Plack				
Meyer			<i>Gödert Meyer</i>	Bödert, Gödert
Esse				
Wilpes				
Meyer				
Rune	Ruhn	Ruhn		Ruhne
Frannß, Elste (Wecksenn)				
	Rinick	Riheneck	Rigeneckh	Reineck, Rieneck
	Piltzem	Piltzeem	Pilzen	Peltzum, Piltzim
		Riheneck		
	Piltzem	Piltzeem		
		Piltzeem		
	<i>Kippe</i>	<i>Kippe</i>		
				Laste, Lahse
				Brendes, Brandes

Sārnišciems

1624 – Sarnasch; 1638 – Gerkes Hoff oder Sarneszdorff; 1683 – Sarnes Dorf.

Spriežot pēc 1638. gada arklu revīzijas datiem, Sārnišciemū 16. gadsimta vidū Rīgas arhibīskaps Brandenburgas Vilhelms piešķīra savam sekretāram Nīderlandam (*Niederlandt*).⁸⁷ 1624. gadā ciems piederēja Nīderlanda dēlam Johanam Andreasam. Ciemā bija sešas apdzīvotas (3 ½ arkli) un sešas tukšas sētas (3 ¼ arkla), pie kam uz daļas tukšās zemes Nīderlands bija

⁸⁷ AR 1638, II, S. 345.

ierīkojis muižiņu. 1630. gadā precizēts, ka muižiņa ierīkota uz *Blunde, Rebbe, Schluter* un *Szoer* zemes.

1638. gadā teikts, ka Sārnišciemā senāk bijušas 11 saimniecības, tagad – piecas (kopā 2 arkli zemes); vēl 4 arkli bija tukši. 1624.–1638. gada revīzijās vairākkārt pieminēta arī ciemā izveidotā muiža, taču ziņas par to ir pretrunīgas. Katrā ziņā pati muiža 1638. gadā nebija apdzīvota, taču vismaz daļa zemes tika apstrādāta. Var spriest, ka kādreiz bijusi uzcelta muiža, kas 1624. gadā saukta par Veco muižu (*Wetze Moise*, jau tobrīd tukša), 1638. gadā – par veco muižas vietu (*Alte hoffstelle*), bet kādā brīdī uz 1 arklu lielas zemnieku zemes ierīkota jauna muižā – *hoff Gerkeß*. Pretrunas saistītas ar to, ka 1624. un 1638. gadā Vecajai muižai un tukšajām zemnieku sētām, kuru vietā varētu būt bijusi jaunā muiža, uzrādīts visai atšķirīgs zemes lielums arklos, tādējādi radot nelielu sajukumu un identifikācijas grūtības, tomēr tas nav būtiski, nosakot Sārnišciema lokalizāciju.

17. gadsimta otrajā pusē Sārnišciems jau atkal piederēja Limbažu pilsmuižai. Gadsimta beigās tajā bija 7 saimniecības, bet netālu arī divas *Gieritz/Gerkis* sētas, kas saistāmas ar bijušo *Gerkes/Gerkeß* muižiņas vietu, kas atkal bija kļuvusi par zemnieku zemi.

13. tabula. SĀRNIŠCIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Hans Paull	Hans Paull	Hanß Pawell	Pafwell, Pawel
Szudde Matzken	Sudde Matzkenn	Sudmaz	Suide, Suddematz
Szudematzen	Sudde Matzken	Sudmaz	
Wewer	<i>Weuer Zeeme</i>		
Lauck	Lauke	Lawke	Lacke, Lauken
	<i>Weuer Zeeme</i>		
Immack	Immack	Emackh	Emack, Immack
<i>Blunde</i>	<i>Blunde*</i>	<i>Blunge</i>	
<i>Rebbe</i>	<i>Rebbe*</i>	<i>Rebben</i>	
<i>Kattlap</i>	<i>Kattlap</i>		
<i>Schluter</i>	<i>Schluter*</i>	<i>Schluter</i>	
<i>Szoer</i>	<i>Szoer*</i>	<i>Sigosor [?]</i>	Segersur, Siegesur
<i>Wetze Moise</i>		<i>Alte Hoff</i>	
		<i>Gerkes Hoff, Gerkeß</i>	Gieritz, Gerkis
			Gieritz, Gerkis
		<i>Laze Kudeken</i>	Lybet, Latze [?]
			Rente

* Muižas vieta

Sārnišciems atradās ap 4 km uz austrumiem no Limbažiem. Tā vietu mūsdienās iezīmē māju rinda, sākot no “Imakām” (*Emack/Immack*), Ģerķīšezera virzienā, savukārt pie Ģerķīšezera ziemeļu gala atradusies jaunā jeb Ģerķīšu muiža, kuras nosaukumu saglabājis gan ezers, gan tagadējie “Ģerkīši”.

Urkažu (Kakažu, Viekažu, Jautažu) vaka

1509 – pagest Orkas; 1550 – Vrkas; 1601 – wacke Heinipo; 1624 – Kaßutzsche Wacke + Wehkasche Wacke; 1630 – Kaßutsche Wacke + Wehkasche Wacke; 1638 – Kackasche Paggast + Göttische Wacke.

Urkažu vaka pirmoreiz rakstītajos avotos minēta 1509. gadā, kad no tās atdalīts Laurenta Rēzes lēnis – 1 arkls tukšas zemes⁸⁸ (sk. Rēzmuīžas aprakstu). 1550. gadā Urkažu vakā reģistrētas 38 saimniecības ar 31 arklu zemes. 1601. gadā, kad vakai bija jau cits nosaukums – Heinipo vaka, tajā uzskaitītas 35 apdzīvotas (25 ½ arkli) un 5 tukšas (4 ½ arkli) saimniecības. Var teikt, ka kopš 1550. gada situācija vakā bija palikusi gandrīz nemainīga – ierēķinot arī postažas, pēc skaita klāt bija nākušas divas sētas, taču kopējais zemes lielums bija samazinājies par 1 arklu. Starplaikā vakas ietvaros kādas sētas varēja būt izputējušas, tad atjaunotas, vai arī kādas saimniecības izveidotas pilnīgi no jauna, taču kopējā situācija izskatās diezgan stabila, kas ļauj domāt, ka pusgadsimta laikā arī vakas robežas nebija mainījušās.

Apmēram trešdaļa mājvārdu, kas minēta 1550. gada sarakstā, diezgan droši identificējama 1601. gada revīzijā, kas liecina, ka Heinipo vaka ir Urkažu vakas “pēctece”. Šie mājvārdi ir, piemēram, *Heynnepoy*→*Heinipo*, *Karuen*→*Karrewiers*, *Pallesell*→*Pallaß*, *Pulck*, *Saer*→*Saher*, *Schluitter*→*Schluter*, *Vrkas*→*Urxx*, *Witkuill*→*Wicken*. Tālāki pētījumi šo skaitu varētu vēl palielināt. Pagaidām tomēr nav izdevies atrast kādu sakarību māju uzskaitījuma secībā.

Pēc 17. gadsimta revīziju datiem redzams, ka pie vakas senāk bija piederējuši šādi ciemi: Paldaži, Jutaži, Lamme, Vankuļciems, Renckaļciems, Auderciems, Sorde, Vitkule, Sārciems, Urkaži, Jautaži un Muda. Vairumam ciemu to nosaukums pirmoreiz minēts 1624. gadā. Ciemu lokalizācija rāda, ka tie aizņēma apvidu ap Limbažu Lielezeru, it īpaši apvidu uz rietumiem no ezera, kā arī Lādes ezera piekrasti.

⁸⁸ LGU, 2: 77.

17. gadsimta sākumdaļā Limbažu pilsmuižas vaku izkārtojumā bija notikušas izmaiņas. 1624. un 1630. gada revīzijā agrākās Urkažu jeb Heinipo vakas ciemi un saimniecības atrodamas sadalītas divās vakās – Viekažu (*Wehkasche*) un Kakažu (*Kaßutsche*) vakā. Viekažu vakā no augšminētajiem ciemiem bija ietverti pirmie seši (Paldaži – Auderciems), kā arī agrākās Kakažu vakas Viekažu ciems, kas bija devis nosaukumu jaunajai vakai, bet Kakažu vaka tās jaunajā veidolā aptvēra pārējos ciemus (Sorde – Muda), kā arī agrākās Kakažu vakas Kakemoizes un Kakažu ciemu un bijušo Uteles vaku jeb ciemu.

1630. gadā Kakažu vakā bija 21 apdzīvota sēta un 5 postažas, taču, ņemot vērā Limbažu pilsmuižas vaku teritoriālās pārmaiņas, šie skaitļi bez dziļākas analīzes vairs nav salīdzināmi ar 1601. gada un agrākām revīzijām. 1638. gadā vakai atkal bija cits nosaukums – Jautažu vaka (*Göttische Wacke*), un tajā uzskaitītas 32 saimniecības. Saimniecību sadalījumā pa vakām atkal bija notikušas teritoriālas pārmaiņas. Tomēr, salīdzinot visās revīzijās atrodamos mājvārdus un ciemu nosaukumus, var vismaz daļēji izsekot mājvārdu pēctecībai un restaurēt sētu sadalījumu ciemos.

Paldažu ciems

1550 – Pallesell; 1601 – [Pallaß]; 1624 – Dorff Paldasch, Paldesch; 1630 – Dorff Paldesch; 1638 – im Poldaischen dorff; 1681/83 – Paldasch Dorf.

Paldažu ciems atpazīstams jau 1550. gada sarakstā, kur minētas divas saimniecības ar nosaukumu *Pallesell*. Iespējams, pie tā piederēja arī *Palles Lembskuil* sēta. Abas *Pallesell*→*Pallaß* sētas (katra 1 arklu liela) pastāvēja arī 1601. gadā, bet vēl trešā saimniecība bija *Klotze* (½ arkla). Ciema sētas 1601. gadā ierakstītas Heinipo vakas saraksta sākumā, tomēr vēl pirms tām minēta *Peter Heynipo* saimniecība, kura piederēja citam ciemam un ievadīja sarakstu tādēļ, ka *Heynipo* Pēteris acīmredzot bija vakas vecākais.

1624. un 1630. gada revīzijas laikā ciemā bija apdzīvota 1–2 sētas, bet vēl divas saimniecības bija tukšas. 1638. gadā ciema nosaukums minēts tikai Limbažu stārastijas tukšās zemes uzskaitījumā (ciemā bija ½ arkls tukšas zemes), tādēļ pastāv zināmas problēmas noskaidrot, kuras no Jautažu vakas saimniecībām piederēja Paldažiem. Šīs grūtības pavairo tas, ka mājvārdi ciemā bija pilnībā nomainījušies, tomēr situāciju glābj 1681./83. gada saraksts, pēc kura retrospektīvi var konstatēt Paldažiem piederošās sētas. Var spriest, ka 1638. gadā ciemā bija četras apdzīvotas saimniecības (Jautažu vakas sarakstā nr. 42–43) un vēl ½ arkla tukšas zemes, savukārt gadsimta beigās apdzīvoto sētu bija jau septiņas. Pēdējais skaitlis tomēr prasa komentārus, proti, divas no mājām (*Balga/Balgalw*, *Dure/Aure*) bija Paldažiem pieskaitītās

kādreizējā Jutažu ciema saimniecības, bet *Mutzesem/Mutzeschm* un it īpaši *Bucksem/Bucke* Lielezera krastā vērtējamas kā viensētas, līdz ar to faktiski senajā ciema centrā tāpat kā agrāk joprojām pastāvēja trīs saimniecības. Interesanti, ka pēc ilga bija atgriezies *Pallaß*→*Paldas/Palldasch* nosaukums, taču nav zināms, vai šai gadījumā atjaunota agrākā postaža, jeb izveidota kāda pavisam jauna saimniecība, mājvārdā dublējot ciema nosaukumu.

Paldažu ciems atradās ap 6 km uz dienvidiem no Limbažiem, uz dienvidaustrumiem no Lielezera. Mūsdienās tā vietu iezīmē “Paldaži” un “Talši”, bet Lielezera austrumu krastā atrodami “Mucenieki” un “Buķi” (sk. arī Jutažu ciema aprakstu).

14. tabula. PALDAŽU CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Klotze	<i>Kletzken</i>	<i>Klotzkenn</i>		
Pallaß				Paldas, Palldasch
Pallaß				
	Tolßken			Talske
	Muhrnexs			
	<i>Semnek</i>	<i>Semneck</i>		
		Kellen		
			Probesann	Stoppe, Ropesen
				Balga, Balgalw*
				Dure , Aure*
			Muzneckh	Mutzesem, Mutzeschm
				Bucksem, Bucke

*Jutažu ciema sētas

Jutažu ciems

1630 – Dorff Juttesch; 1638 – Juttaische dorff.

Jutažu ciemam tā ģeogrāfiskā novietojuma dēļ 1601. gadā vajadzēja atrasties Heinipo vakā, taču revīzijas sarakstā nav mājvārda, kuru varētu identificēt ar kādu Jutažu ciema sētu. Vai nu Jutažu ciems šai revīzijā ignorēts, vai bijis tukšs, vai arī tas radies jau pēc revīzijas.

1624. gadā ciemā reģistrētas divas ½ arkla lielas postažas, bet vienīgā apdzīvotā ¼ arkla lielā *Balte Galbe* sēta bija piešķirta pastorātam. 1630. gadā pastorāta sēta vairs nav minēta. *Christoff Marten* saimniecību bija pārņēmis Tenis no Renckaļciema “Sprukstiem”, pārnesot savas agrākās saimniecības nosaukumu uz Jutažu ciemu.

1638. gadā Jutažu ciema saimniecības ierakstītas Limbažu stārstijas Jautažu vakas sarakstā ar 39.–41. numuru. Bija parādījusies jauna sēta – *Aur*, bet postažu sarakstā norādīts, ka ciemā ir vēl ¼ arkla tukšas zemes.

15. tabula. JUTAŽU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Balte Galbe		Ballgall	Balga, Balgalw*
<i>Balte Golbe</i>	<i>Baltegalwe</i>		
<i>Christoff Marten</i>	Spruxt	Spruckst	
		Aur	Dure, Aure*

* Paldažu ciemā

Lielā zviedru kadastra materiālos Jutažu ciems vairs nav minēts, bet tā saimniecības var atpazīt Paldažu ciema sarakstā, tātad Jutažu ciems bija saplūdis ar Paldažiem. Ģeogrāfiski tā saimniecības gan bija šķirtas no pārējām Paldažu sētām, līdz ar to ciems faktiski turpināja pastāvēt, taču formāli bija Paldažu ciema daļa. Jutažu ciema vietu mūsdienās iezīmē “Baltgalvji” un “Auri” uz ziemeļiem no Paldažu dīķiem.

Lammes ciems

1624, 1630 – Dorff Lamme.

Lammes ciems bija pavisam mazs, 17. gadsimta pirmās puses revīzijās tajā minēta viena vienīga Saulišu sēta (sākotnēji 1, vēlāk ½ arkla liela) bet 1624. un 1630. gadā – arī *Reine* postaža. Pēc 1630. gada ciema nosaukums izzūd, bet *Saulit* mājas 1638. gada arklu revīzijā atrodamas Jutažu vakas sarakstā (nr. 34). Meklējot iespējamo Lammes ciema atrašanās vietu, uzmanība pievēršama 1681./83. gada revīzijā minētām *Salytt/Saulit* mājām toreizējā Lādes muižā, tagadējā Lādezerā. Lielā zviedru kadastra kartē tām blakus iezīmētas arī divas *Sehn/Senn* saimniecības), tādējādi pastāvēja trīs sētu grupa, kuru varētu identificēt ar Lammes ciemu. Ģeogrāfiskā izvietojuma dēļ abas *Sehn/Senn* sētas esam ierakstījuši Lammes ciema tabulā.

16. tabula. LAMMES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Saulitt	Szaulit	<i>Szaulit</i>	Saulit	Salytt, Saulit
	<i>Reine</i>	<i>Reine</i>		
				Sehn, Senn
				Sehn, Senn

Vankuļciems

1601 – Wankull; 1624, 1630 – Dorff Wannckill; 1638 – Wannekull;

Vankuļciems pastāvējis jau vismaz 1550. gadā, kad starp Urkažu vakas saimniecībām minēta arī *Hans Wanckuill* sēta.

1601. gadā Heinipo vakas ietvaros minētas trīs saimniecības ar nosaukumu *Wankull*, kas atbilst ciema nosaukumam. Tām kopā bija 2 ¾ arkla zemes. 1624. gada revīzijā vakas saimniecības jau minētas atbilstoši piederībai noteiktam ciemam, līdz ar to nosaukts arī *Wannckill* ciema vārds. Ciemā reģistrētas trīs sētas – *Sams*, *Sams* un *Wainken*, kuras sasaistāmas ar trim 1601. gada *Wankull* sētām.

Līdzīgi Lammes ciemam, arī Vankuļciema vārds līdz 17. gadsimta beigām izzūd, taču atkal jāpievērš uzmanība Lādes muižai – divām *Semße/Samse* mājām Lādezera austrumu krastā, kā arī *Wainkull* mājām tām blakus (mūsdienu “Samši”, “Kalnsamši” un “Vaņķuļi”). 1638. gada revīzijā visas trīs sētas atrodamas Jautažu vakas sarakstā (nr. 35–37).

17. tabula. VANKUĻCIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Wankull	Sams	Sams	Samß	Laysemße, Leijes Samse
Wankull	Sams	Rams	Samß	Kalne Semße, Kalne Samse
Wankull	Wainken	Winckenn	Wannekull	Wainkull

Rencaļciems

1624 – Dorff Rentzkall, Rentzkals; 1630 – Dorff Rentzkals;

Šķiet, ka 1601. gada revīzijā nevar konstatēt mājvārdu, kas varētu atbilst kādai no vēlākās revīzijās Rencaļciemā minētajām sētām, taču tas gan nenozīmē, ka Rencaļciems gadsimta sākumā nebūtu pastāvējis. Toties 1624. gadā ir minēts gan ciema vārds, gan divas tā saimniecības, abas ar vienādu nosaukumu – *Bruxs*. Tiesa, viena no tām revīzijas brīdī bija tukša.

1630. gadā bija pamests jau viss ciems, taču, spriežot pēc postažu saraksta, redzams, ka ciemu bija veidojušas vismaz trīs sētas, tajā skaitā *Rentzkenn* mājas, kuru nosaukums daļēji atbilst ciema nosaukumam. Pirms tam apdzīvoto *Bruxs*→*Spruxt* māju saimnieks Tenis bija pārcēlies uz Jutažu ciemu un pārņēmis tukšo *Christoff Marten* zemi. Līdz 1638. gadam vienas *Bruxs*→*Spruxt*→*Spruckst* mājas tomēr tika atjaunotas (Jautažu vakas sarakstā nr. 38).

18. tabula. RENCKAĻCIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Bruxs	<i>Spruxt</i>	Spruckst	Spruckst
<i>Bruxs</i>	<i>Spruxt</i>		Spruckst, Spruckst
	<i>Rentzkenn</i>		

17. gadsimta beigās ciema nosaukums jau bija izzudis, tomēr pēc Lielā zviedru kadastra materiāliem var konstatēt tā atrašanās vietu, ko iezīmē divas *Spruckst/Spruckst* saimniecības Lādes muižas Lādes vakā. Abu māju savrupais, zināmā mērā ģeogrāfiski norobežotais novietojums uzrāda apvidu, kur kopš senākiem laikiem varēja pastāvēt 2–3 saimniecības. Mūsdienās Renckaļciema vietā pastāv “Sprucksti” un “Brenģuļi”, tomēr pēdējo māju nosaukuma izcelsmes laiks vēl pētāms.

Auderciems

1624, 1630 – Dorff Audris; 1638 – Audrisch dorff.

Četras Auderciema sētas var konstatēt jau 1601. gada Heinipo vakas sarakstā (10.–13. pozīcija), kam jāpievieno vēl piektā – *Heynipo* sēta, kura sarakstā minēta kā pirmā. Nevar būt šaubu, ka vaka nosaukta pēc to māju vārda, kurā dzīvoja vakas vecākais, līdz ar to viņa saimniecība sarakstā ir pirmā, bet pēc tam kaut kādā loģiskā secībā seko citu ciemu saimniecību uzskaitījums, tajā skaitā Auderciema. Revīzijā gan nav norādīts, ka *Heynipo* māju saimnieks būtu vecākais (stārasts), taču tas acīmredzot ir aizmirsts. Var šaubīties par *Tower* sētas (9. pozīcija sarakstā) piederību – spriežot pēc secības, tā varēja piederēt arī Vankuļciemam, bet, tā kā šis mājvārds turpmāk vairs neparādās, *Tower* sētas piederību pagaidām precizēt nav iespējams.

1624. gadā Auderciemā reģistrētas trīs apdzīvotas saimniecības un divas postažas, savukārt 1630. gadā – jau par vienu apdzīvotu sētu mazāk. Ja pirmajā revīzijā fiksētas divas *Hempau* sētas, tad otrajā – tikai viena, taču parādījies jauns mājvārds – *Senne*, un piezīmēts, ka *Senne* saimnieks Miķelis 1627. gadā ienācis no Tūjas muižas. Savukārt Tūjas muižā 1630. gadā reģistrēta *Schenne* saimniecība. Jāsecina, ka šajā gadījumā notikusi reta parādība – mājvārda “pārceļošana”. Aizdomas, ka viena no agrākām *Hempau* sētām tagad iedēvēta par *Senne*, pastiprina arī tas, ka gan “pazudusi” *Hempau*, gan *Senne* sēta bija ¼ arkla liela, kamēr otra *Hempau* sēta – ½ arkla liela. Pievēršama uzmanība arī *Rentzkenn* mājvārdam, kādu sastopam arī

Renkaļciemā – vai nu tā bija mājvārdu sakritība, vai arī kāda kļūda, vienu un to pašu sētu (postažu) pierakstot diviem ciemiem (abi ciemi atradās viens otram blakus).

1638. gadā ciemā joprojām pastāvēja divas saimniecības, bet no postažām minēta tikai viena.

Lielā zviedru kadastra sarakstā *Hempau*→*Henipau* mājvārds minēts starp Lādes muižas Lādes vakas saimniecībām, taču manāmi pārveidots – *Enpacklandt/Einpauk*. Spriežot pēc Lielā zviedru kadastra kartes, šīs mājas atradušās blakus Buļļumuižai (uz dienvidiem no tās). Vēl turpat blakus iezīmētas *Prehne/Pehne* mājas, kuras, jādūmā, arī atradās Auderciema robežās, taču var diskutēt, vai Auderciemam piederēja arī *Ruding/Rutel* mājas, kuras izvietojās drusku tālāk – uz ziemeļiem no Buļļumuižas. Katrā ziņā līdz 17. gadsimta beigām, kaut arī pārveidotā veidā, seno mājvārdu bija saglabājusi tikai *Henipau*→ *Enpacklandt/Einpauk* sēta, taču mūsdienās arī šo māju vairs nav.

19. tabula. AUDERCIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Heynipo	Hempau	Hempau	Henipau	Enpacklandt, Einpauk
Tower				
Gerkleß	Gar Claus	<i>Garre Claus</i>		
Winß	<i>Wimbs</i>	<i>Wimbs</i>		
Winß				
Heinpo	Hempau	Senne [?]	Senn	
	<i>Rentzken</i>	<i>Rentzkenn</i>	<i>Renßki</i>	
				Prehne, Pehne

Sordes ciems

1624, 1630 – dorff Szorde.

1601. gadā Heinipo vakas sarakstā atrodama ½ arkla liela *Matz Sortt* sēta, kas sava nosaukuma dēļ acīmredzot saistāma ar Sordes ciemu. 1624. gada revīzijā, kur minēti jau ciemu vārdi, Sordes ciemā konstatēta viena apdzīvota saimniecība – *Szen* – un divas postažas. 1630. gadā *Szenn* sētā dzīvoja kāds nabags (*ein armer Mensch*), bet iepriekšējais saimnieks Miķelis bija pārcēlies uz Vankuļciemam. Diemžēl pagaidām Sordes ciema lokalizācija paliek neatrisināta, jo turpmākā ciema attīstība šobrīd nav zināma. Sarežģījumus rada tas, ka saimniecības ar *Szen*→*Szenn* (“Dzeņi”?) sētai līdzīgu nosaukumu sastopamas arī Lammes ciemā un Auderciemā (pieminama arī *Zehne* sēta

20. tabula. SORDES CIEMA SĒTAS 1601.–1630. GADĀ

1601	1624	1630
Sortt		
	Szen	Szenn
	<i>Went</i>	<i>Wendt</i>
	<i>Klick</i>	<i>Klick</i>

1681./83. gadā Vitkules ciemā) – pēc patreizējā situācijas novērtējuma, tās nav saistāmas ar Sordes ciemu, taču var arī pieļaut, ka esam kļūdījušies (it īpaši saistībā ar Lammes ciema *Sehn/Senn* piederības noteikšanu).

Vitkules ciems

1601 – [Witkulle]; 1624 – Dorff Wykell; 1630 – Dorff Wykoll; 1681/83 – Wickull Dorff.

Vitkules ciema vārds atpazīstams jau 1601. gada sarakstā, kur ar tādu nosaukumu minētas vienas no mājām. Jādomā, ka forma *Witkulle* vairāk atbilst senajam ciema nosaukumam, bet *Wykell* un *Wykoll* ir jau tā pārveidojums. *Kieß*, *Schluter* un *Jaunesemen* mājvārds konstatējams vēl senāk – 1599. gada Limbažu pirmās vakas sarakstā formā *Keis*, *Sluter* un *Jonsemnik*. 1624. gadā Vitkule piederēja pie Kakažu, 1638. gadā – pie Jautažu vakas.

1601. gada sarakstā Vitkules ciems, domājams, saistāms ar sešām Heinipo vakas sētām (15.–18. un 34.–35. pozīcija), pie kam divi saimnieki – *Pauwell Wicken* un *Thomas Wicken* – bija brīvzemnieki. *Shluter* un *Jaunesemen* bija ½ arkla, pārējās sētas – 1 arklus lielas.

1624. gadā Vitkules ciemā bija trīs apdzīvotas un divas tukšas saimniecības, tāda pati situācija – arī 1630. gadā. Pāris izmaiņas līdz 1630. gadam tomēr bija notikušas mājvārdu sakarā. *Jaunesemneck* tagad saucās vai nu par *Tonnis*, vai arī par *Jurgenn*; iepriekšējās revīzijās *Tenis* (*Tonnieß/Tonnies*) bija Jaunzemnieku māju saimnieks, tagad saimnieka vārda pozīcijā atkal minēts *Tenis*, bet mājvārda pozīcijā – *Jurgenn*. Tā kā saimnieka vārda un mājvārda pozīcijas ziņā stingra konsekvence revīzijā nav ievērota, var arī gadīties, ka mājas saimnieks bija *Jurgens*, bet mājas dēvēja tās vecā saimnieka vārdā. Turpmākā šās saimniecības vēsture, kas varētu dot skaidrāku atbildi šai jautājumā, pagaidām nav izsekrojama.

Otrs mājvārda nosacītas maiņas gadījums ir *Wiekell* → *Leyman*. Patiesībā bija notikusi nevis mājvārda maiņa, bet gan tā noklusēšana. 1624. gadā par 2 ½ arklus lielajām *Wiekell* mājām norādīts, ka tā saimnieks ir leimānis, taču nav minēts viņa vārds; 1630. gadā nosaukts vārds

(Miķelis) un mājvārda pozīcijā – statuss (leimanis), bet paša mājvārda nav. 1638. gadā atkal minētas *Wiekell*→*Wikull* mājas, tagad jau divas, kurā saimniekoja brīvzemnieki Pauls un Mačs. Nav ziņu, ka viņi būtu bijuši iepriekšminētā Miķeļa dēli vai arī savā starpā brāļi. Šķiet, ka Miķeļa saimniecība identificējama ar abām 1601. gadā minētajām brīvzemnieku sētām, jo Miķelim piederēja 2 ½ arkli zemes, bet pēc tam saimniecība atkal sadalīta – Pauls un Mačs 1638. gadā apsaimniekoja tikai pa pusarklam. Izņemot abas *Wikull* mājas, citas Vitkules sētas 1638. gada revīzijā nav konstatējamās.

Lielā zviedru kadastra laikā Vitkules ciemā reģistrētas pat trīs *Wikull*→*Wickull* mājas, taču bez papildus informācijas nevar noteikt, kāda bija 1638. un 1681./83. gadā minēto māju saistība un pēctecība. Bija parādījušies jauni nosaukumi – *Pauli/Pawel* (varbūt agrākā brīvzemnieka Paula māja?) un *Zehne*. *Markuß/Markus* gadījumā, šķiet, bija notikusi mājvārda nomaiņa: agrāko *Melne* sētu 1663. gadā apsaimniekoja Marts (*Melle Martus*), kura vārds varēja būt par pamatu māju pārdēvēšanai.

21. tabula. VITKULES CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Witkulle				Wickull
Wicken	Wiekell	Leyman	Wikull	Weibull, Wickull
Wicken			Wikull	Wiekull, Wickull
Kieß	<i>Kiese</i>	<i>Kiese</i>		
Schluter	<i>Schlutersem</i>	<i>Schluter</i>		
Jaunesemen	Jaunesemneck	Tonnis Jurgenn		
	Melne	Melne		Markuß, Markus
				Pauli, Pawel
				Zehne

Vitkules ciems atradās uz rietumiem no Lādes ezera, kur arī mūsdienās vairāk vai mazāk mainītā formā atrodami visi 17. gadsimta beigās minētie mājvārdi – “Lielvīkuļi”, “Mazvīkuļi”, “Markši”, “Pālītes” un “Dzeņi”.

Sārciems

1630 – Dorff Szare; 1638 – Sarendorff; 1681/83 – Rehsen Dorff.

1601. gada revīzijā trīs Sārciema sētas atrodamas Heinipo vakas sarakstā 19.–21. pozīcijā. Katra bija ½ arkla liela. Trīs sētas (tolaik Kakažu vakā) minētas arī 1624. un 1630. gadā, taču no tām apdzīvotas bija divas. 1638. gada revīzijā Sārciema sētas – *Pulcke Hanß* un *Hanß Rese* – ar 26. un 27. numuru ierakstītas starp Jautažu vakas saimniecībām, bet Limbažu

stārstijas postažu sarakstā minēts arī ciema nosaukums līdz ar vienu tukšo sētu – *im Sarendorffischen Pulestem ½ haken*. *Rese* bija jauns nosaukums, iespējams, tā tagad tika sauktas agrākās *Szarr* mājas.

17. gadsimtā beigās ciema nosaukums bija mainījies un tas varēja skanēt – Rēzciems. Ciema nosaukuma sakritība ar *Saher*→*Szare*→*Szarr*, bet pēc tam ar *Rese*→*Reße/Rehse* sētas vārdu varētu būt arguments tam, lai agrāko *Saher*→*Szare*→*Szarr* identificētu ar *Rese*→*Reße/Rehse* sētu, tomēr par to var diskutēt. Sārciems/Rēzciems atradās nedaudz uz dienvidrietumiem no Limbažu Lielezera dienvidu gala, tā vietu mūsdienās iezīmē “Pulkas” (*Pule/Pulke*).

22. tabula. SĀRCIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Pulck	Pulck	Pulck	Pulcke	Pule, Pulke
Saher	Szare	Szarr		
Saher				
			Rese	Reße, Rehse
	<i>Puhl</i>	<i>Puhll</i>	<i>Pulestem</i>	Paule, Puhlesem

Urkažu ciems

1509 – Orkas [pagasts]; 1550 – Vrkas [pagasts]; 1624, 1630 – Dorff Vrkasch; 1681/83 – Urracks Dorf.

Urkažu ciems netieši minēts jau 1509., pēc tam 1550. gadā, kad ar tā vārdu apzīmēts pagasts jeb vaka. 1601. gada revīzijā Urkažu ciema sētas atrodamas Heinipo vakas sarakstā 22.–24. pozīcijā. *Burttnik* sēta 1 arklu, abas pārējās – ½ arkla lielas. Acīmredzot tas arī bija maksimālais ciema lielums, jo 1624. gadā minētas tās pašas saimniecības ar piezīmi, ka viss ciems ir apdzīvots; tiesa, zemes kopējais lielums uzrādīts mazāks, jo “Burtniekam” piederēja vairs ne 1, bet gan ½ arkls. 1638. gadā “Burtnieks” vairs nav minēts, arī ne starp postažām, taču 17. gadsimta beigās šīs mājas pastāv jau atkal.

Urkažu ciems atradās Limbažu Lielezera dienvidrietumu krastā, kur tā kādreizējās sētas mūsdienās atpazīstamas “Urakšu” un “Burtnieku” nosaukumā.

23. tabula. URKAŽU CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Burttnik	Burtneck	Burttneck		Burttnigh, Burtneck
Sinßky	Zinsken	Zinßken	Zinßki	Zinski
Urxs	Vrkasch	Vrkasch	Urax	Rax, Urrax

Jautažu ciems

1624 – Dorff Ittaysch, Jautaisch; 1630 – Dorff Jauteisch; 1638 – *Göttische wacke*; 1681/83 – Götisch Dorf.

1601. gada revīzijā Jautažu ciema sētas atrodamas Heinipo vakas sarakstā 25.–28. pozīcijā. Mājas pēc lieluma bija dažādas, kopā tām bija 2 ¾ arkla zemes.

1624. gadā no agrākajiem mājvārdiem bija saglabājies *Penner*→*Spenne*, iespējams arī, ka agrāko *Kepen* varētu identificēt ar *Kaipo*. Apdzīvotas bija tikai divas saimniecības, 1630. gadā – viena. Ciems piederēja pie Kakažu vakas. 1638. gadā ciemā jau bija četras ½ arklu lielas saimniecības, un pie tā, ticamāk, piederēja arī *Corre* postaža, kas revīzijas laikā pieskaitīta *Muddis* ciemam. Pats Jautažu ciems pa šo laiku bija kļuvis par vakas “centru”, tomēr tā vārds 1638. gadā minēts tikai saistībā ar visu vaku, nevis atsevišķām ciema sētām. Jautažu vakas sētu sarakstā ciema sētas ierakstītas kā pirmās (Limbažu stārstijas saraksta 20.–23. nr.).

17. gadsimta beigās apdzīvoto sētu skaits bija pieaudzis līdz piecām. Ciems atradās Limbažu Lielezera ziemeļrietumu krastā, starp Mudas un *Kowarn* ciemu. Tā vietu mūsdienās iezīmē “Kaipagi” (*Kaijper/Kaipau*) un “Karnas” (*Kerne/Karne*; “Jaunkarnas”).

24. tabula. JAUTAŽU CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Kahens				
Penner	Spenne	<i>Spenne</i>	Penn	Pänne, Penne
Kepen				
Synnßky			Rimßki	
	Kaipo	Kaipo		Kaijper, Kaipau
	<i>Karre</i>	<i>Karre</i>	<i>Corre</i>	Kerne, Karne

	<i>Karre</i>	<i>Karre</i>	Kern [?]	Karne
	<i>Kaypo</i>	<i>Kaipo</i>	Kaipau	Mesche Kaipau

Mudas ciems

1630 – Dorff Muddisch; 1638 – *im Muddischen*; 1683 – Muddis Dorf.

Mudas ciema sētas 1601. gada revīzijā atrodamas Heinipo vakas saraksta 29.–30. pozīcijā. Iespējams, ka pie ciema piederēja vēl kāda sēta (*Karrewiers, Jaunesemke, Zaren ?*), taču, tā kā to nosaukumi nākamās revīzijās vairs neparādās un to pēctecībai nevar izsekot, droši pie Mudas ciema var pieskaitīt tikai *Muddiß* un *Burtnik* mājas. Pirmā bija ½ arkla, otrā – 1 arklu liela.

1624. un 1630. gadā Mudas ciemā reģistrētas četras saimniecības, katra ½ arkla liela, taču no tām apdzīvota bija vienīgi *Rantzken* sēta. Šķiet, ka tā ir tā pati, kas ar nosaukumu *Runz* fiksēta 1638. gada revīzijas Limbažu stārstijas Jautažu vakas sarakstā ar 50. numuru, savukārt postažu sarakstā minēta *Burtnickmant, zu Koiß, Polmichell* un *Malan* zeme. *Malan* sēta (→*Malandt/Mahland*) 1681./83. gadā gan minēta kā piederīga Kakažu ciemam.

Lielā zviedru kadastra laikā Mudas ciemā pastāvēja trīs saimniecības. Tās atradās pie Limbažu Lielezera ziemeļrietumu gala (tagad Limbažu pilsētā), kur tā vietu mūsdienās iezīmē “Liepkalnu” apkārtnē. Senākie ciema mājvārdi saglabājušies “Augšburtnieku” un “Jaunburtnieku” nosaukumā – šīs mājas varētu iezīmēt ciema kādreizējā tīrumu masīva rietumu galu, kamēr paši saimniecību centri (dzīvojamās mājas) 17. gadsimta beigās bija izvietotas jau minēto “Liepkalnu” tuvumā starp Lielezeru, mototrasu un Jūras ielu.

25. tabula. MUDAS CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Muddiß				
	Rantzken	Rantzken	Runz [?]	Rentz, Rentzen
	<i>Wanges Hintzen</i>	<i>Wanges Hintzenn</i>		
Burtnik	<i>Burtneck</i>	<i>Burtneck</i>	<i>Burtnickmant</i>	Burtenick, Burtneck
	<i>Zukusch</i>	<i>Zuckusch</i>	<i>zu Koiß</i>	Sukauß, Zukaus
			<i>Polmichell</i>	
			<i>Malan</i>	
Karrewiers ?				
Jaunesemke ?				

Zaren ?				
---------	--	--	--	--

Jumpravmuiža

1468 – Essren; 1516 – Esseryn, Esserin, Esserinsche lande; 1540 – Appelen; 1601 – Junfgeren hoff; 1624 – Junfern Hof; 1630 – Jungferhoff; 1638 – Jungfernhoff; 1663 – Jungfrauhof.

Jumpravmuiža rakstītajos avotos pirmoreiz minēta 1468. gadā, kad tās īpašnieks Klauss Ninegals (*Ninegall*) muižu – tolaik ar nosaukumu *Essren* – iekļāva Rīgas Marijas–Magdalēnas sieviešu klosterim.⁸⁹ No cita – 1516. gada dokumenta var spriest, ka muiža nonākusi klostera īpašumā, pārdota Rozeniem un pēc tam atpirkta atpakaļ.⁹⁰ Dokumentā aprakstīti strīdi starp klosteri un Liepupes īpašnieku Reinholdu Rozenu, cita starpā par to, ka Reinholda un viņa tēva Volmāra laikā zemnieki tikuši padzīti vai spiesti bēgt (*vorjaget und verpresset waren*), līdz ar to klosteris īpašumu dabūjis atpakaļ sliktākā stāvoklī nekā brīdī, kad tas pārdots Rozeniem, uz ko Reinholds atbildēja, ka, ja kaut kas tāds noticis, tad tas bijis jau Diderika fon Rozena [Reinholda vectēva?] laikā. Izšķirot strīdu, Rīgas arhibīskaps Jaspers Linde nosprieda, ka Reiholdam jāatlīdzina klostera zaudējumi 50 mārkus apmērā, kā arī jāpiegādā klosterim vienu lastu iesala. Tūlīt pēc tam tika noregulēta robeža starp Ezeriņa muižu un Liepupi.⁹¹ 1540. gadā noregulēta arī robeža starp klosterim piederošo muižu un Rīgas arhibīskapa vasaļa Johima Liemaņa (*Litzman*) īpašumu *Lannemoisze*.⁹² Vēl kādā citā robežstrīdā 1544. gadā pieminēts Ezeriņa ciems (*dorp to Esserin*).⁹³ 16. gadsimta otrajā pusē muiža tās piederības dēļ tika iedēvēta par Jumpravmuižu.

1583. gadā Rīgas Marijas–Magdalēnas klosteris tika slēgts un tā īpašumi nodoti Rīgas jezuītu kolēģijas rīcībā. Kad 1621. gadā Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs ieņēma Rīgu, jezuīti no Rīgas tika padzīti, bet Jumpravmuiža uzdāvināta Rīgas pilsētai.

Jumpravmuižas saimniecības uzskaitītas 1601. gada revīzijā. Tajā laikā muižai piederēja 41 zemnieku sēta ar 22 ¼ arkla zemes, kā arī tukšas dzirnavas un 3 ⅛ arkla tukšas zemes.⁹⁴ Vēl muižai tobrīd piederēja Turaidas novada Aijaži – t.s. Aijažu vaka (*Eisenn wacke*).

⁸⁹ LGU, 1: 446.

⁹⁰ LGU, 2: 216.

⁹¹ LGU, 2: 217.

⁹² LGU, 2: 1171.

⁹³ LGU, 2: 1037.

⁹⁴ AR 1601, 398.–400. lpp.

1624. gada revīzijas laikā muižā konstatētas 22 apdzīvotas saimniecības, viena postaža, kā arī tukša krogus vieta – kopā 12 ½ arkli apstrādātas zemes un 2 arkli tukšas zemes. 1630. gadā uzskaitītas jau 30 saimniecības, tomēr, pretēji parastai ainai citviet, kur vērojama kaut vai neliela saimniecības atkopšanās, Jumpravmuižā apsaimniekoto sētu skaits bija samazinājies līdz 19, bet pārējās 11 mājas, kā arī krogus vieta minēta kā postaža. Kopš iepriekšējās revīzijas četri saimnieki bija aizbēguši.

1638. gadā reģistrēta 21 apdzīvota sēta un 4 postažas. Salīdzinot ar citām vietām, Jumpravmuižā bija maz kurzemnieku – tikai trīs saimnieki, bet vēl viens bija ienācējs no Rūjienas. Vērojama pakāpeniska muižas izaugsme – 1663. gadā tai piederēja 23 apsaimniekotas sētas un 6 postažas, bet Lielā zviedru kadastra laikā pastāvēja jau 31 apdzīvota zemnieku sēta. Atjaunots bija arī krogs, bet, tā kā Jumpravmuiža tajā laikā jau skaitījās Lādes muižas piederums (tā veidoja atsevišķu Jumpravmuižas vaku), krogs tika saukts par Lādes krogu, lai gan tam bija arī otrs nosaukums – Šķērsta krogs.

Lielā zviedru kadastra kartē Jumpravmuižas saimniecības iezīmētas tagadējās Jumpravmuižas un Lādes apkārtnē, Riebezera, Auziņu ezera un citu mazāku tuvējo ezeru tuvumā. Iespējams, ka Ezeriņa ciems, no kā sāka veidoties Jumpravmuiža, saistāms ar saimniecībām Riebezera rietumu krastā. Cita lielāka māju grupa, kas, iespējams, senāk veidoja atsevišķu ciemu, atradās Limbažu – Liepupes ceļa malā, starp ceļu un Bruņķīša ezeru, bet Šķērsta jeb Lādes krogs – uz rietumiem no šīs māju grupas, starp Mazupīti un Reiņupi. Vēl dažas muižas saimniecības bija izvietotas tālāk uz dienvidiem – pamīšus ar Nabes muižas sētām. Izņemot Ezeriņa ciemu, citi ciemu nosaukumi ar Jumpravmuižu saistītos dokumentos neparādās, bet 1630. gada revīzijā pat norādīts, ka zemnieki dzīvo izklaidus, t.i., muižai piederošās teritorijas apdzīvojums tika uztverts kā viensētu vai savrupu sētu kopums.

No mājvārdiem, kas minēti jau 1601. gada revīzijā, līdz mūsdienām saglabājušies Dimzas (*Dinsell*→*Dimbße*), Rinnas (*Renne*→*Rinne*; mājas tagad pārdēvētas par “Rančo”?), Pumpji (*Pumpe*), Riebi (*Rebs*→*Rebiß*) Riebezera rietumu krastā, Domeri (*Dohmer*) Dziļezera ziemeļaustrumu krastā, Upmaļi (*Uxmall*→*Upmall*) starp Auziņu un Skujas ezeru, Ērgi (*Erkeß*→*Erge*), Nauži (Naužu dzirnavas; *Nauß*→*Nausche*) starp Skujas ezeru un Bruņķīti, kā arī Vecvīdiņi (*Witingk*→*Widing*) ap 1 km uz dienvidiem no Bruņķīša.

Nabes muiža

Pieraksta formas dažādos laikos – Nabel, Nabbe, Nabben, Nabbenn.

Nabe hronoloģiski (1466. g.) ir otrā muiža, kas pēc Nabkules jeb Šķirstiņiem minēta Limbažu draudzē. Tiesa, jau 1318. gadā Nabe (*Nabel*) atrodama Rīgas arhibīskapijas piļu uzskaitījumā.⁹⁵ Pils, domājams, faktiski bijis dzīvojamais tornis, ko ieskāva četrstūrainis apkārtmūris.⁹⁶

1466. gadā Rīgas arhibīskapa Silvestra Stodevešera dokumentā, ar kuru noregulētas mirušā Pētera fon der Borha mantojuma lietas, teikts, ka Nabes muižu (*gud thor Nabbe*) pēc pilngadības sasniegšanas iegūs Pētera dēls Hanto.⁹⁷ Pēc tam Nabe minēta tikai kopš 1535. gada, tomēr līdz pat 1549. gadam vienīgi pieminot muižas toreizējo īpašnieku Georgu jeb Jurgenu fon Rozenu (*Rosen*) – būdams Turaidas fogts, viņš bieži piedalījies dažādu lietu izšķiršanā un attiecīgu dokumentu sastādīšanā.⁹⁸ 1549. gadā Georga (*Jorgen*) fon Rozena vārds figurē lietā, kur nopratināts Nabes zemnieks Pēteris, kurš pierunāts bēgt pie Liepupes īpašnieka Reinolta Rozena. 17. gadsimtā Nabes īpašnieki mainījās.

Līdz 17. gadsimta sākumam tuvāku ziņu par Nabes muižas iekšējo struktūru nav. Arī no 1601. gada revīzijas uzzinām tik vien, ka muiža ar 40 arkliem bijusi ieķīlāta Braunam Drolshāgenam (*Drolßhagen*).⁹⁹ Piezīmēts, ka arkli bijuši “mazi”.

1624. gada revīzijā ziņas par Nabes muižu ir jau daudz pilnīgākas. Muižai piederošās saimniecības dalījās trīs vakās: Raubužu (5 ciemi), Jenguļu (1 ciems) un Aizgala vakā (viensētas). Viens ciems – *Rein kill/Renkil* atradās jūrmalā, bet vēl otrs, par kuru ziņas ir visai trūcīgas, bija pilnīgi tukšs. Pēdējā nosaukums bija Imsciems (*Im Dorff*), un tajā senāk bijuši 7 saimnieki. Pēc revīzijas datiem var spriest, ka muižai senāk piederējušas 76 saimniecības, no kurām revīzijas laikā apsaimniekotas tikai 23. Apsaimniekoto un tukšo arklu kopskaits bija 34 1/8, kas ir par nepilniem 5 arkliem mazāk nekā norādīts 1601. gadā.

⁹⁵ LUB, 2: 661.

⁹⁶ Caune A., Ose I. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. (Latvijas viduslaiku pils, IV.)* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 345.–349. lpp.

⁹⁷ LUB, 1: 427.

⁹⁸ LUB, 2: 636, 661, 705, 741, 808, 825, 826, 838, 846, 967, 1021, 1041, 1042, 1067, 1076, 1088, 1123, 1162, 1171; Švābe A. *Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.–1551. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1941, nr. 168, 262.

⁹⁹ AR 1601, 408. lpp.

1638. gadā muižai piederēja 27 zemnieku saimniecības, vācu skrodera māja un krogs, fiksētas arī 8 postažas, savukārt 17. gadsimta beigās saimniecību skaits jau pārsniedza 40, kas tomēr bija gandrīz divreiz mazāk par hipotētisko saimniecību skaitu. Tomēr šķiet, ka saimniecības senāk varēja būt sīkākas, tādēļ saimniecību skaits vien vēl nav pietiekami objektīvs rādītājs, lai spriestu par Nabes novada saimniecības atjaunošanos.

Raubužu vaka

1624. gadā Raubužu vakā minēti pieci ciemi – Saltciems (*Soltzem*), Amaļi (*Ammall*), Vaikuļi (*Waickull/Wayckull*), Lejas (*Leyen/Leyan*) ciems un Raubuži (*Raukusach/Raubusch*). Senāk tajos bijusi 31 saimniecība ar 14 7/8 arkla, taču tagad Saltciems bija pilnīgi tukšs, bet pārējos saimniekoja tikai viens divi saimnieki. Apdzīvoto sētu bija pavisam sešas ar 3 3/8 arkla zemes.

1630. gada revīzijā parādās arī vakas tukšo sētu nosaukumi. Par visiem ciemiem kopā tagad bija 9 apdzīvotas sētas un 23 postažas. Joprojām tukšs bija Saltciems, taču zeme nestāvēja gluži pamesta – tur plāva sienu. Līdzīgs stāvoklis vērojams arī 1638. gadā, taču vaka palēnām attīstījās – apsaimniekoto sētu nu jau bija 12. Spēcīgākie ciemi ar 4–5 mājām bija Lejas ciems un Raubuži.

Lielajā zviedru kadastrā Raubužu vaka vairs nav izdalīta, taču pie tās agrāk piederošajos ciemos uzskaitītas 18 saimniecības, kas tomēr ir stipri mazāk nekā 16. gadsimta sākumā. Diemžēl nav salīdzināms zemes lielums, jo 17. gadsimta beigās novērtējums arklos tika veikts pēc citādāka principa. No otras puses, Lielā zviedru kadastra revīzijas rāda, ka aizvien pastāvēja agrākie ciemi, apdzīvots bija arī ilgstoši pamestais Saltciems, līdz ar to ir iespējams noskaidrot to atrašanās vietu.

Nabes muižas robežām bija diezgan sarežģīta konfigurācija – no ziemeļpuses starp muižas īpašumiem kā ķīlis iespiedās Limbažu pilsmuižas un Lādes muižas zemes. Bijusī Raubužu vaka veidoja Nabes muižas dienvidaustrumu daļu, kas atradās starp Lādes, Mazstraupes un Aijažu muižas robežām. **Raubužu ciems**, kurš deva nosaukumu visai vakai, atradās uz ziemeļiem no Aijažu ezera, vietā, kur mūsdienās pastāv “Karūsas”, “Ķilpas”, “Rūtes” un “Jaunratnieki”. “Putrezes” un Joku māju grupa uz austrumiem no Raubužu ciema iezīmē kādreizējā **Lejas ciema** vietu. “Domeri” apmēram 1 km uz dienvidiem no Joku mājām piederēja **Vaikuļciemam**, savukārt **Saltciema** (jeb varbūt tomēr Salasciems? – *Salle Zeem*) pāris sētas izvietojās ap 1,5 km uz ziemeļiem no “Jokām” – tagadējo “Peļņu” apkārtnē. Pēdējā

Raubužu vakas ciema – **Amalciema** vietu iezīmē Aiļu, Sidrabaušu un Zeduļu mājas ap 2 km uz ziemeļaustrumiem no “Peļņiem”.

Jenguļu ciems un vaka

Jenguļu vaku veidoja tikai viens tāda pat nosaukuma ciems. Senāk tur bijuši 11 saimnieki ar 5 ¼ arkla zemes, bet 1624. gadā apdzīvotas bija tikai 5 sētas ar 2 ¼ arkla zemes. 1630. gadā ciemā bija par vienu apdzīvotu sētu mazāk, jo bija nomiris *Penck* saimnieks Tomass. Abos gados minēti arī postažu nosaukumi, pirmajā revīzijā tomēr vienu “aizmirstot”. Pēc 1630. gada datiem ciemā tiešām var konstatēt 11 sētas (kopā ar postažām), taču kopējais arklu skaits bija nedaudz lielāks (5 7/8 arkla) nekā dati par “senāko” stāvokli, kādi minēti 1624. gadā.

1638. gadā zemnieku saimniecības joprojām bija četras, taču ciemā bija parādījies krogs.

17. gadsimta beigās ciemā fiksētas piecas zemnieku saimniecības; to nosaukumiem (izņemot *Skippeneck/Schepneck*) var izsekot līdz 1624. gadam. Pastāvēja arī Ķilpes krogs – domājams, tas pats, kurš bez nosaukuma minēts 1638. gadā. Krogs atradās Vidrižu–Limbažu ceļa labajā malā, vietā, kur atzarojās ceļš uz Raubužu ciemu un citiem Raubužu vakas ciemiem. Pats ciems izvietojās pa kreisi no ceļa, veidojot kompaktu māju grupu. Līdz mūsdienām no senajām ciema saimniecībām vēl pastāv “Stantes” un “Penkas”. Nabes muižas kartē Jenguļu ciems (arī vaka) iezīmē it kā vidusposmu starp Raubužu un Aizgala vaku, tomēr ģeogrāfiski bija cieši saistīts ar pirmo, jo līdz Raubužu ciemam bija tikai 1,5–2 kilometri.

Aizgala vaka

Par Aizgala vaku 1624. gadā norādīts, ka tajā nav ciemu, bet gan savrupas saimniecības. Fiksētas pavisam 20 saimniecības, katra 1 vai ½ arkla liela (kopā 15 arkli), taču apdzīvotas bija tikai 9 sētas ar 8 arkliem zemes.

1630. gada skaitļi par Aizgala vaku ir nedaudz lielāki – minētas 11 apdzīvotas un tikpat tukšas sēta, kā arī vācu kurpnieka Hermana Neihauzena (*Newhausen*) saimniecība. Neihauzena sēta bija 1 arklu liela, taču nākamajā revīzijā uzrādīts tikai ½ arkls, kas varētu liecināt, ka viņš neapstrādāja visu zemi. Līdz 1638. gadam apdzīvoto saimniecību skaits nebija mainījies, taču no postažām nosauktas tikai divas.

17. gadsimta beigās Aizgala vaka uzrāda vērā ņemamu izaugsmi – tagad tās robežās bija 18 zemnieku saimniecības un krogs, līdz ar to vakā vismaz saimniecību skaita ziņā bija gandrīz sasniegts tas stāvoklis, kāds varēja pastāvēt 17. gadsimta sākumā. Aizgala vakas apdzīvotības struktūrai piemita kāda īpatnība. Ja iepriekšējās revīzijās norādīts, ka vakā nav ciemu, bet zemnieki dzīvo savrupi, tad gadsimta beigās nosaukti veseli pieci ciemi. Daļēji šāda situācija veidojusies, senāko saimniecību tuvumā dibinot jaunas saimniecības (vai atjaunojot postažas), tomēr daļēji, šķiet, arī nostiprinoties kopības saitēm starp tuvākiem kaimiņiem.

Aizgala vaka apvienoja tās saimniecības (vēlāk ciemus), kas bija izvietotas uz ziemeļrietumiem no Nabes muižas. Pāris sētas atradās arī uz rietumiem no muižas, kur tās izvietojās pamīšus ar dažām Lādes muižas saimniecībām.

Nabes muižai tuvākais bija **Muižniekiems** (*Moischneck Dorf*). Tas atradās 2 -2,5 km uz ziemeļrietumiem no muižas, uz dienvidaustrumiem no Bruņķīša ezera (tagadējie “Garpēteri”, “Steģeri”, “Svillas”). Ziemeļaustrumu pusē ar to robežojās **Melkaķu ciems** (*Melkiakiäsch Dorf*; “Melkaķi”, “Stīpnieki”). Uz ziemeļiem no Melkaķiem pie Limbažu ceļa izvietojās četras **Mārstagu ciema** sētas (*Mastadt Dorf*; līdz mūsdienām saglabājies vienīgi “Mārstagu” nosaukums), kā arī Aizgala krogs. Vēl tālāk uz ziemeļiem, jau Jumpravmuižas tuvumā, *Räcke/Räke, Päsche* (tagad “Rēķi” un “Pieši”) un *Sillke/Silcke* mājas veidoja ciemu ar īpatnēju nosaukumu – **Enge Peh** (Енҗепē?). Šis nosaukums (*Engepe*), ar to apzīmējot mitru, purvainu vietu, minēts jau 1509. gadā, aprakstot vēlākās Rēzmuižas robežas.¹⁰⁰

Jūrmalciemi

Nabes muižai piederēja **Rankiles ciems** (*Rein kill/Renkil*) jūrmalā. Senāk tajā bijuši 9 saimnieki, bet 1624. gadā viņu bija tikai trīs. Vēlāk Rankiles ciems nonāca Salacas draudzes Ķirbižu muižas pakļautībā. Revīzijā pieminēts arī **Imsciems** (*Im Dorf*), kurā bijuši 7 saimnieki, taču liekas, ka revīzijas laikā tas bija tukšs un par tā piederību pastāvēja strīds ar kādu Folkenbergu. Revīzijā tomēr nav skaidri pateikts, vai arī šis ciems atradās jūrmalā, vai tomēr kaut kur iekšzemē. Vēlāk Imsciema vārds revīzijās vairs neparādās.

¹⁰⁰ LGU, 2: 77.

Rēzmuiža

1525 (1599) – Reszenhoff; 1526 – Resenn hoff; 1542 – Resenn hoff.

Pirmais Rēzmuižas vārda pieminējums rakstītajos avotos saistāms ar 1525. gadu, kad Johanness Koškuls (*Koskul*; arī *Koischküill*) savu mantoto īpašumu nodeva dēliem Jakobam un Georgam. Tiesa, šīs ziņas gan ietvertas tikai 1599. gada revīzijas komisijas protokolā.¹⁰¹ Tomēr saglabājies 1526. gada dokumenta oriģināls, ar kuru Jurgens Koškuls, Hansa dēls (tas pats Georgs, Johannesa dēls) Rēzmuižu pārdeva Johanam Albedilam (*Albedyll*).¹⁰² Sava brāļa Jakoba daļu Jurgens pirms tam bija izpircis, līdz ar to bija vienīgais muižas īpašnieks. Rēzmuiža pieminēta arī 1542. gadā sastādītā Johannesa Koškula testamentā, kura 1546. gada atkārtotā variantā piebilsts, ka muiža nodota Johanam Albedilam.¹⁰³

Muižas pirmsākumi tomēr saistāmi jau ar 1509. gadu, kad Rīgas arhibīskaps Mihaels Hildebrands izlēņoja Laurentam Rēzem (*Rese*) 1 arklu tukšas zemes Urkažu pagastā (*in der pagesten Orkas*).¹⁰⁴ No Rēzes vārda cēlies arī muižas nosaukums. Kā redzams, samērā drīz muiža nonāca Koškulu, pēc tam Albedilu īpašumā.

Muižas saimniecības un apdzīvojuma veidošanās 16. gadsimtā paliek nezināma, tomēr 1601. gada revīzijā norādīts, ka Jurgenam Albedilam pieder muiža jau ar 9 arkliem zemes, uz kuras ir 12 saimniecības.¹⁰⁵

1624. gada revīzijas laikā konstatēts, ka pie muižas pieder puse *Ristitz* ciema ar 8 arkliem zemes, taču muiža ar visu pie tās piederošo ir tukša. Muiža atjaunojās 16. gadsimta 30. gados, kad tur apmetās ienācēji no Kurzemes (pirmais kurzemnieks ienāca jau 1626. gadā). 1638. gadā bija apdzīvotas četras sētas, katra ¼ arkla liela. Tā kā veco iedzīvotāju muižā vairs nebija, neviens nevarēja pateikt, cik ir tukšās zemes, vien norādīja, ka viss, kas bijis, ir aizaudzis. Iespējams, ka arī 1638. gadā fiksētie mājvārdi – *Selßkal*, *Nickh*, *Rustick*, *Juhr Pump* – bija jauni, jo 1630. gada revīzijā, kad apsaimniekotas bija divas sētas, minēti tikai abu saimnieku vārdi – Miķelis un Bertolds (Bērtulis), nenorādot pašu mājvārdu.

¹⁰¹ LGU, 1: 421.

¹⁰² LGU, 2: 434.

¹⁰³ LGU, 2: 923.

¹⁰⁴ LGU, 2: 77.

¹⁰⁵ AR 1601, 408. lpp.

Diemžēl līdz 17. gadsimta beigām neviens no minētajiem mājvārdiem nebija saglabājies. Pie muižas piederēja krogs, trīs saimniecības uz austrumiem no muižas, kā arī tām turpat blakus vēl trīs sētu grupa, kas nosaukta par **Rēzciem** (*Rehsen Dorf*). Pati muiža atradās ap 6 km uz dienvidrietumiem no Limbažiem, Limbažu–Liepupes ceļa tuvumā (iespējams, tagadējo “Jaunrēzu” apkārtnē). Muižai tuvākā māju grupa bija izvietota tagadējo “Ozolu”, “Dīriķu” un “Spurģu” apkārtnē, bet Rēzciema vietu iezīmē “Pulkas”, kas vienīgās saglabājušas seno mājvārdu.

1653. gadā muižu līdz ar Albediliem Limbažu pilsētā piederošo māju un dārzu nopirka Rīga,¹⁰⁶ un turpmāk Rēzmuiža minēta kā piederoša pie Limbažu pilsmuižas.

Rūstužu muiža

1447 (1599) – Russel; 1527 – Rueszel; 1538 – Russell; 1624 – Casper von Tisenhausens hoff; 1681/83 – Ryszal Hoff, Rüssel.

Rūstuži pirmoreiz minēti 1447. gadā, kad Karls Fītinghofs (*Vitinghoff*) par 550 mārķām pārdeva “visu Rūstužu pagastu, kas atrodas Limbažu draudzē” Johannam Ikšķilam (*Uxkul*).¹⁰⁷ 1527. gadā minēts Rūstužu ciems,¹⁰⁸ 1538. gadā – muiža.¹⁰⁹ Gan 16., gan 17. gadsimtā muižai bija dažādi īpašnieki. Muižas piederumi un attiecīgi arī teritorija laika gaitā mainījās. Ja sākumā to acīmredzot veidoja viens tāda pat nosaukuma ciems, tad 17. gadsimtā pie muižas piederēja arī Aderkašu un Upēnu ciems (sk. Tiegažu muižas aprakstu), bet līdz 17. gadsimta beigām Aderkašu ciems tika nodalīts atsevišķi un tur izveidota Lindes muiža.

Rūstužu ciems

Rūstužu ciemā 1624. gadā reģistrētas četras apdzīvotas (1 ½ arkla zemes) un 9 tukšas (1 ¼ arkla) saimniecības. Arī 1638. gadā joprojām pastāvēja četras sētas, taču par postažām minēts tikdaudz, ka to ir trīs, bet to nosaukumi ir nezināmi (lai gan 1624. gadā visu tukšo sētu nosaukumi tika atšifrēti).

17. gadsimta beigās Rūstužu ciemā bija 8 sētas, kuras veidoja šauru, ap 2 km garumā izstieptu rindu ciemu. Īpatnība bija tāda, ka divas no saimniecībām ciema vidusdaļā piederēja

¹⁰⁶ LVVA, 1392. fonds, 1. apr., 536. lieta, 41.–42. lp.

¹⁰⁷ 1599. gada revīzijas komisijas protokola ziņas pēc 1447. gada oriģināla (LGU, 1: 325).

¹⁰⁸ LGU, 2: 454.

¹⁰⁹ LGU, 2: 725.

Viļķenes muižai. Mūsdienās kādreizējo ciema vietu iezīmē zemes josla gar ceļu, kas ved no Rūstužiem dienvidu virzienā – apmēram no tagadējiem “Vecstrobiem” līdz “Rūstužu Lagastiem”. Seno mājvārdu saglabājuši vienīgi “Laši” (*Layske/Lasch*).

Aderkašu ciems

Aderkašu ciemā 1624. gadā bija divas apdzīvotas (katra ¼ arkla liela) un trīs tukšas (kopā ½ arkla zemes) saimniecības. Revīzijā gan uzrādītas vēl trīs sētas, taču pēc 1630. gada revīzijas datiem redzams, ka tās piederējušas kaimiņos esošajam Upēnu ciemam.

1638. gadā ciemā pastāvēja jau trīs sētas, uzrādītas arī trīs postažas, bet vēl triju postažu nosaukumus zemnieki nevarēja nosaukt. Tajā laikā ciems jau bija atdalīts no Rūstužu muižas un šajā īpašumā izveidota Lindes muiža (*Lindenhof*).

Lielā zviedru kadastra laikā Lindes muižā reģistrētas 7 Aderkašu ciema saimniecības, divi krogi (viens no tiem Aderkašos) un vēl kāda savrupa postaža. Ciems atradās vidū starp Lindes un Tiegažu muižu. Ciema ziemeļdaļu mūsdienās iezīmē “Uztupi” (*Uβtop/Ustup*), dienviddaļu – “Smukas” (*Schmuck/Smuck*), bet tagadējo Priežu apvidū meklējama Lindes muižas centra vieta.

Nabkules muiža (Šķirstiņi)

Nabakull, Nabbekul, Nabbekull, Nabekul, Nabekull, Nabbkull, Nabbkull, Nabekol, Nabekuyll, Nabkull. 1624 – Wilhelm Schiersteden Hoff; 1630 – Schürsteten Hoff; 1638 - Hoff Napküll oder Schirstett; 1681/83 – Nooppkull Hoff, Napkull.

Nabkule ir pirmā no Limbažu muižām, kas apliecināta rakstītajos avotos. Pirmoreiz tā minēta 1419. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Johanness VI Ambundi muižu izlēņoja brāļiem Dītlofam un Jurgenam Koškuliem (*Koszkul*).¹¹⁰ No dokumenta teksta izriet, ka pirms tam Nabkule piederējusi abu brāļu tēvam Brandesam, kurš savukārt bija to nopircis no Johanna Krīdenera (*Krüdener*). Nabkule piederēja Koškulu dzimtai vēl 1487. gadā,¹¹¹ bet jau 5 gadus vēlāk kāds Jurgens Veipte (*Weyppte*; laulājies ar Koškulu meitu?) īpašumu pārdeva Klāvam Zalcam (*Clawes Saltze*).¹¹² Pārdošanas līgumā minētas muižai piederošas dzirnavas, puse Āsteres ezera (*see to Poyker*) un divi ciemi – Nabkule (*Nabekul*) un Imera (*Immeren*).

¹¹⁰ LGU, 1: 206.

¹¹¹ LGU, 1: 575.

¹¹² LGU, 1: 606.

1512. gadā Nabkuli nopirka Jakobs Aderkass (*Aderkasz*).¹¹³ Iespējams, ka muižas robežas 100 gadu laikā nebija mainījušās, jo dokumentā norādīts, ka pirkšanas/pārdošanas objekts ir viss, ko līdz tam lietojuši Koškuli, Veiptes un Zalci. Muižu mantoja Jakoba Aderkasa atraitne Margreta (dz. Tīzenhauzena), kuras uzvārds otrā laulībā bija Šīrstede (*Szchirstede, Schyrstedt* u.c.). Šīrstediem muiža piederēja līdz 17. gadsimta sākumam, un pēc viņu vārda muiža latviski iedēvēta par Šķirstiņiem.

1601. gada revīzijā fiksēts, ka toreizējam īpašniekam Vilhelmam Šīrstedam pieder 43 zemnieki, t.i., zemnieku saimniecības ar 14 arkliem zemes, bet muižas zeme ir 2 arklius liela.¹¹⁴ Reālas Nabkules aprises tomēr gūstamas tikai sākot ar 1624. gada arklu revīziju, kad minēti saimniecību nosaukumi un to lielums. Šajā laikā muižai piederēja jau 15. gadsimtā minētais Nabkules un Imeras ciems, kā arī vēl trešais – Sudciems. Kopā tajos reģistrētas 8 apdzīvotas (4 arkli) un lielāks skaits tukšu saimniecību, neprecizējot ne to nosaukumus, ne lielumu. Var spriest, ka postažu bija 20. Tā kā apdzīvotās sētas katra bija ½ arklu liela, var lēst, ka muižai teorētiski piederēja 28 sētas ar 14 arkliem zemes. Ja aprēķinātais arklu skaits atbilst 1601. gada situācijai, tad saimniecību skaits ir stipri mazāks, kas gan varētu liecināt, ka daudzas senāk muižai piederošās saimniecības bija nevis ½ arkla, bet tikai ¼ arkla lielas.

Imeras ciems

1492, 1496 – Ymmeren; 1624 – Immerrentzem; 1630 – Immerentzeem.

Imeras ciems bija mazākais starp Nabkules muižas ciemiem. 16. gadsimta beigās tas divreiz pieminēts Nabkules muižas pirkšanas pārdošanas līgumā bez tuvāka ciema raksturojuma.¹¹⁵ 1624. gadā Imeras ciemā bija viena apdzīvota sēta (“Unguriņi” *Vnger*) un divas postažas. 1630. gadā minēta arī *Breesche* saimniecība. Vēlāk ciema nosaukums vairs neparādās, izzūd arī *Breesche* mājvārds, taču “Unguriņi” saglabājušies līdz mūsdienām. Spriežot pēc “Unguriņu” novietojuma Lielā zviedru kadastra kartē, Imeras ciems bija izvietots Svētupes labajā krastā ap 1,5–2 km uz dienvidiem no muižas.

26. tabula. IMERAS CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Vnger	Vnger	Ungering	Ungering
	<i>Breesche</i>	<i>Breddig</i> , beim Hofe	

¹¹³ LGU, 1: 120.

¹¹⁴ AR 1601, 408. lpp.

¹¹⁵ LGU, 1: 606, 651.

Nabkules ciems

1492 – Nabbekul, Nabekul; 1495 – Nabekul; 1624 – Nabelzem, Nabbatzem; 1630 – Nabbatzeem.

Nabkules ciemam acīmredzot bijusi cieša saistība ar Nabkules muižas veidošanos. Lai gan muiža dokumentos minēta stipri agrāk par ciemu, muižas un ciema nosaukuma sakritība liecina, ka ciems pastāvējis jau pirms muižas dibināšanas. Viduslaikos Nabkules ciems kopā ar Imeras ciemu minēts tikai 1492. un 1496. gadā.¹¹⁶

27. tabula. NABKULES CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Krippe	Krippe	Knipp	Knippe
Weber	Weber	Weuer	Lyn Wäfwaren, Wewer
Pyse	Pyse	Pißur	Pißa, Pissa
		Cassemazen Land	Kaße, Caste
			Smeden, Der Schmidt Jahn
			Möllnarnen, Müller Britz
			Slachtaren, Schlachter

Pēc1624. gada revīzijas ziņām var spriest, ka Nabkules ciemā bija trīs apdzīvotas saimniecības, katra ½ arkla liela, bet vēl 7 sētas bija tukšas, līdz ar to ciemā senāk bijuši 10 saimnieki. 17. gadsimta 30. gados apdzīvoto saimniecību skaits pieauga vēl par vienu, bet gadsimta beigās to bija jau septiņas. Ciema īpatnība 17. gadsimta beigās bija tāda, ka četri no saimniekiem bija amatnieki – linaudējs, kalējs, dzirnavnieks un miesnieks.

Spriežot pēc sētu izvietojuma Lielā zviedru kadastra kartē, ciems atradās uz ziemeļaustrumiem no muižas, Āsteres ezera rietumu galā.

¹¹⁶ LGU, 1: 606, 651.

Sucēnu ciems

1459 – Sutken; 1499 - Su^tken; 1500–1544 – Sutken, Sutkenn; 1518 – Sötkenn, Sotkenn; 1544 – Suthkenn; 1624 – Szudtzen; 1630 – Szudzeem; 1638 – Sutkull; 1681/83 – Sutkull.

Trešā Nabkules muižas ciema – Sucēnu vārds kopš 1459. gada salīdzinoši bieži parādās dažādos dokumentos. Pirmoreiz tas pieminēts sakarā ar to, ka Arnts Aderkass bija aizņēmis no Rīgas Marijas Magdalēnas klostera 100 mārkas un kā nodrošinājumu ieķīlājis klosterim divas Sucēnu ciema sētas – *Vritze* un *Nodell* –, kuras kopā bija 1 ½ arkla lielas. 1499. gadā Rīgas arhibīskaps Mihaels Hildebrands izlēņoja Sucēnu ciemu un muižu (*dorp unde guth*) Jakobam Aderkasam.¹¹⁷ Arī 1520. gadā Sucēni saukti gan par ciemu (*dorp*), gan muižu (*guth, hav*), 16. gadsimta beigās atsaucē uz kādu 1500. gada dokumentu minēta tikai muiža (*curia*), taču citkārt dokumentos minēts ciems.

1520. un 1521. gadā Sucēni minēti sakarā ar strīdu par mežu starp Sucēniem un Salacgrīvas draudzes Pāles muižu, bet 1529. gadā nosprausta robeža starp Sucēniem un Umurgas draudzes Ārciemu.¹¹⁸ 1529. gadā Sucēni jau bija nonākuši Nabkules īpašnieka Vulfa fon Širstedes (*Schyrstede/Schirstedt*) rokās.

17. gadsimta revīzijas, kurās uzskaitītas Sucēnu ciema sētas, ne *Vritze*, ne *Nodell* mājvārds vairs nav minēts. 1624. gada revīzijas laikā ciemā bija četras apdzīvotas saimniecības, katra ½ arkla liela, bet vēl 11 sētas, kuru nosaukumus uzzinām pēc 1630. gada revīzijas ziņām, bija tukšas.

Līdz 1630. gada revīzijai bija notikušas interesantas lietas. No jauna bija apdzīvotas trīs mājas, taču tas tad arī bija viss, jo četras iepriekš apsaimniekotās sētas bija kļuvušas par postažām – 1624. gadā minētie saimnieki, kuri visi bija ienācēji no Kurzemes, līdz 1630. gadam bija aizbēguši.

28. tabula. SUCĒNU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kalle	<i>Kalle</i>		
Runcke	<i>Runcke</i>	Ruincke	Ruincke och Leitze, Ruinke [und] Leische
Sepe	<i>Sepe</i>		

¹¹⁷ LGU, 1 : 676.

¹¹⁸ LGU, 2: 317, 347, 348, 491.

Kaße			
	<i>Stubbe</i>		
	Sudzenn	Suze [te?]	Sutzen
	Puttnick		
	Sudzeem		
	<i>Brankas</i>		Brancke
	<i>Branckas</i>		
	<i>Klettneek</i>	Kletneckh	Klittneck, Kletneck
	<i>Sags</i>		
	<i>Lais</i>		
	<i>Lais</i>		
	<i>Stopenecks</i>	Stopneck	Stoopnick, Stopneck
	<i>Stopenecks</i>		Stopnick, Stopneck
		Weuer	
			Warne
			Viensētas:
			Dreijman
			Schmucke

Pārmaiņas turpinājās arī vēlāk. Līdz 1638. gadam dažas sētas bija atjaunotas, dažas pamestas, bet visās (kopskaitā piecās) bija jauni saimnieki. 17. gadsimta beigās ciemā uzskaitītas 7 saimniecības. Tās veidoja savrupu, meža ieskaitu māju grupu uz ziemeļiem no Ārciema un uz austrumiem no Pāles muižas, kas arī izskaidro agrākos strīdus par meža izmantošanu. Sucēnu ciems teritoriāli bija šķirts no Nabkules muižas, kam tagad ciems piederēja – abas vietas šķīra apmēram 10 kilometri. Mūsdienās kādreizējo ciema vietu iezīmē “Brankas” un “Stopnieki” uz austrumiem no Būdeles ciema.

Sepkules muiža (Pāle)

1489 – Seppkull; 1493 – Sepkull, Seepkull; 1510–1548 – Sepkuell, Sepkul, Sepkull, Supkull, Szepkul, Szepkull, Zepkull; 1601 – Settkull; 1624 – Szeptkyll; 1630 – Sceptkyll; 1638 – Sepküll; 1681/83 – Seppkul, Sepkull.

Sepkules jeb vēlāk Pāles muiža piederēja pie Salacas draudzes. Pirmoreiz rakstītos avotos tā minēta 1489. gadā, izskatot Gošalka Pāles (*Pael*) sūdzību muižas īpašuma tiesību jautājumā.¹¹⁹ Noprotams, ka muižas īpašnieki pēc tam mainījies, jo 1510. gadā toreizējais

¹¹⁹ LGU, 1: 588.

īpašnieks Jakobs Aderkass pārdeva pusi muižas ar dzirnavām un trīs ciemus – *Kodlecht*, *Iddewen* un *Pullex* – Reinoltam Pālem jeb Pālenam (*Pale*).¹²⁰ Vēlāk tomēr radās nesaskaņas starp Jakobu Aderkasu un Reinolta Pālena mantiniekiem kopējās robežas jeb meža lietošanas jautājumā. Izņemot neilgu periodu starp 1589. un 1596. gadu, muiža arī turpmāk līdz 18. gadsimta pirmajai pusei piederēja Pālenu dzimtai.

1601. gadā Sepkule kā privātmuiža nav revidēta, vien fiksēts, ka Jurgenam Pālenam (*von der Pahlen*) pieder 34 arkli zemes ar 60 zemniekiem, t.i., saimniekiem.¹²¹

1624. gadā Sepkules muižai piederēja 12 zemnieku saimniecības ar 5 ½ arkliem zemes. Divas saimniecības bija ¼ arkla, pārējās – ½ arkla lielas. Nekādas īpašas izmaiņas neuzrāda arī 1630. gada revīzija, vienīgi minēti vēl divu postažu nosaukumi. Muižas robežās pastāvēja seši ciemi – Idciems, Mekaišu ciems, Sepkules ciems, Audēnu ciems, Lībciems un Silciems. Viegli secināt, ka ciemi bija mazi, lielākajā – Silciemā – tikai četras sētas.

1638. gada revīzijā norādīts, ka muižā nav tukšas zemes, jo senāk zemniekiem, t.i., katrai saimniecībai piederējusi 1/8 vai 1/16 arkla zemes, bet tagad tās ir pārsvarā ½ vai ¼ arkla lielas; agrāk bijušas 30 saimniecības, tagad – 14 (kopā joprojām 5 ½ arkli), kā arī vēl 4 zvejnieku sētas pie Salacas upes.¹²² Tas gan stipri kontrastē ar minētajām 1601. gada ziņām par Sepkules 34 (!) arkliem zemes ar 60 zemniekiem. 17. gadsimta beigās Sepkules muižā bija jau ap 25 zemnieku saimniecībām, pāris amatnieku mājas, kā arī krogs, taču saimniecības vairs netika iedalītas ciemos; faktiski daļa kādreizējo ciemu tajā laikā pastāvēja vairs kā savrupas sētas.

Idciems

1624 – Ittzem, Ittzem; 1630 – Itz Zeem; 1638 – Iddzem, Idden.

Idciemā 1624.–1638. gadā bija divas apdzīvotas sētas, viena ½ arkla, otra ¼ arkla liela. Lielākā sēta 1638. gadā ierakstīta kā “Ansis no Idciema” (*Hanß auß dem dorff Idden*). Ciemā bija arī divas postažas. Diemžēl vēlāk ciema nosaukums vai tam līdzīgi mājvārdi vairs netiek minēti, līdz ar to nav iespējams noteikt ciema lokalizāciju.

29. tabula. IDCIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

¹²⁰ LGU, 2: 87.

¹²¹ AH 1601, 408. lpp.

¹²² AR 1638, 365., 366. lpp.

1624	1630	1638
Itzem	Weuer	Iddzem
Ittzem	Ietzeem	(Hanß)
	<i>Weuer</i>	
	<i>Rutzing</i>	

Mekaišu ciems

1624, 1630 – Melckas; 1638 – Meckaisch.

Melckas jeb *Meckaisch* ciemā 1624. gada arklu revīzijas laikā reģistrēta viena ½ arkla liela saimniecība – “Lācis” (tagad “Lāči” Svētupes kreisajā krastā iepretī Drieliņiem). Arī turpmāk ciemu pārstāvēja tikai šī viena sēta. Diemžēl 17. gadsimta revīzijas nesniedz informāciju, cik saimniecību ciemā bijis senāk; spriežot pēc ģeogrāfiskās situācijas, tas, ticamāk, bijis neliels – ar 2–3 sētām.

30. tabula. MEKAIŠU CIEMS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Laatz	Laatz	Laz	Latze, Ladtze

Sepkules ciems

1624 – Szeptkill; 1630 – Szeptkyll; 1638 – Sepkull, Sepküll.

Sepkules ciemā 1624. gadā bija trīs saimniecības, katra ½ arkla liela. Tāda pat situācija saglabājās arī 1638. gadā, bet 17. gadsimta beigās ciemā bija vēl par vienu sētu vairāk.

Ciems bija izvietots uz rietumiem no Pāles muižas, Svētupes kreisajā krastā. Abas *Kaddake* sētas atradās tagadējo “Jaunkadegu” tuvumā, *Sarten Gall/Sarkenkall* sēta identificējama ar tagadējiem “Sargaļiem”, bet *Lanneck/Pancke* atradās kaimiņos – uz rietumiem no “Sargaļiem”.

31. tabula. SEPKULES CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kaddick	Kaddick	Kaddack	Kadadke, Kaddake
			Karracke, Kaddake
Sarcknagalwe	Sarckengalwe	Sarckengall	Sarten Gall, Sarkenkall
Pancke	Pancke	Panckh	Lanneck, Pancke

Audēnu ciems

1624 – Auden; 1630 – Audenn; 1638 – Auden.

1624.–1638. gada revīzijās *Auden* ciemā minēta viena vienīga ½ arkla liela saimniecība. Visai droši to var identificēt ar Lielā zviedru kadastra laikā reģistrēto *Leel Jurj/Lele Jur* sētu (tagad “Lieljuri” Svētupes labajā krastā, pie Sausupes ietekas Svētupē). Arī *Auden* ciems senāk droši vien bija neliels – ar 2–3 sētām.

32. tabula. AUDĒNU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638		1681/83
	Auden Lahl	Lahl	Lelin		Leel Jurj, Lele Jur

Lībciems

1624 – Lybisch, Lybetzem; 1630 – Lybetzeem.

Arī Lībciems ciems piederēja pie tiem nelielajiem Sepkules ciemiem, kas kopš 17. gadsimta sākuma pastāvēja vairs kā viensētas. 1624. gadā un arī turpmāk “ciemā” bija viena ¼ arkla liela saimniecība, kas identificējama ar mūsdienu “Ķorciem” Svētupes labajā krastā, starp Pāli un “Lieljuriem”.

Uz austrumiem no “Lieljuriem”, tagadējo Ķegumu apkārtnē, 17. gadsimta beigās atradās arī *Spannick/Spanneck* un *Smeeden/Schmit* (kalēja) mājas, tomēr tās acīmredzot izveidojās tad, kad ciema tradīcija bija jau zudusi un visas šīs saimniecības uzskatītas par viensētām.

33. tabula. LĪBCIEMS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kohre	Köhre	Köre	Köör, Körra

Silciems

1624 – Silletzem, Sylletzem; 1630 – Silletzeem; 1638 – Sillezem.

Silciemā 1624. gadā bija trīs ½ arkla un viena (*Pilcke*) ¼ arkla liela saimniecība. Līdz 1638. gadam saimniecību skaits bija palielinājies līdz piecām vai sešām – nav īsti skaidra

Deutsch Ewert sētas piederība. Viena no agrākajām *Pleße* sētām 1638. gadā pēc tās saimnieka – ienācēja no Pērnavas – tautības tika dēvēta par *Iggone*, taču vēlāk šis nosaukums izzūd.

17. gadsimta beigās Silciemā bija vismaz piecas (ieskaitot *Klawingh*) saimniecības, no kurām četras veidoja rindu ciemu, lai gan nav zināms, vai šai sētu grupai vēl bija saglabājusies ciema tradīcija. Šķiet, ka pie ciema var pieskaitīt arī *Jochim* sētu, kas gan bija izvietota attālāk no ciema centra, ciema tīrumu masīva austrumu galā. Ciema saimniecību tabulā esam ierakstījuši arī *Pilck/Busch Pilck* (“Meža Pilkas”) saimniecību, kas atradās pilnīgi savrupi mežu masīva vidū uz ziemeļiem no Silciema, taču nosaukuma līdzība un vienlaikus pretstats Silciema *Tirum Pilck* sētai (“Tīrumpilkas”) vedina domāt, ka “Meža Pilku” dibināšana saistīta ar Silciema iedzīvotāju aktivitātēm.

Silciems atradās uz ziemeļiem no Pāles centra, Pērļupes labajā krastā. Ciema senie mājvārdi nav saglabājušies, vienīgi *Tirum Pilck* sētu, kas nav iezīmēta Lielā zviedru kadastra kartē, varētu saistīt ar tagadējām “Vecpilkām” ap 1,5 km uz ziemeļrietumiem no kādreizējās ciema vietas.

34. tabula. SILCIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Szack	Sack	Sacki	Sacke
Pleße	Pleße	Iggone	
Pleße	Pleße	Pleisch	Plees, Plesche
		Pleisch	Plees, Plesche
Pilcke	Pilcke	Pilleck	Tirum Pilck
		Deutsch Ewert	
			Klawingh
			Jochim
			Pilck, Busch Pilck

Katvaru muiža

1357 – Kayktver; 1495 – Kaicktefer; 1624 – Otto Aderkaßen Hoff; 1630 – Kaduer; 1638 – Kadvers Hoff (sonsten Aderkassen Hoff genannt); 1681/83 – Kattifähr, Kadfer,

Katvaru muiža 14. gadsimtā piederēja Jakobam Līvem (*Liwe*), bet 1357. gadā tā tika izlēnota Johanam Aderkasam (*Aderkasz*).¹²³ Aderkasiem muiža piederēja līdz 1636. gadam, tad Katvari nonāca Mengdenam dzimtas rokās. 1357. gada lēņa dokuments interesants ar to, ka rūpīgi aprakstītas lēņa robežas, par orientieriem minot ģeogrāfiskus objektus ar pārsvarā latviskiem

¹²³ LGU, 1: 82.

nosaukumiem – *Kaysterkalln, Mellepurwe, Irbetetz, Stropuppe* u.c., kas varētu liecināt, ka jau tajā laikā Katvaru iedzīvotāju vidū bija samērā liels latviešu īpatsvars.

1624. gadā muižā bija tikai sešas apdzīvotas sētas, katra ½ arkla liela, kaut gan pēc zemnieku liecībām senāk pastāvējušas 30 saimniecības (1638. gadā precizēts, ka agrāk to bijis 26). Diemžēl līdz 1638. gadam, kad reģistrētas 7 apdzīvotas sētas (minēti vēl 14 postāžu nosaukumi), daļa saimnieku bija nomainījušies, un tas acīmredzot bija par iemeslu arī vairuma mājvārdu nomainīgai.

Lielā zviedru kadastra laikā muižā reģistrētas 24 zemnieku saimniecības, 2 krogi un Piešēnu pusmuiža. No 1638. gada mājvārdiem 1681./83. gada sarakstā var konstatēt tikai 8 nosaukumus, taču, atšķirībā no iepriekšējām revīzijām, saimniecības sadalītas trīs ciemos – Nabes, Piešēnu un Vanišciemā ar attiecīgi 5, 8 un 11 mājām. Nabes ciemā faktiski gan bija tikai trīs sētas, bet tam tika pierakstītas vēl divas savrupas saimniecības.

Vanišciems (*Wannisch Zeem*) atradās blakus muižai un aplieca Katvaru ezera dienvidpusi. Uz austrumiem no Vanišciemā izvietojās **Nabes ciems** (*Nabben Zeem*; tagadējo Līcīšu apkārtnē), aiz tā – **Piešēnu ciems** (*Peeschen Zeem*; “Brūveļu (*Bruwell/Bruel*) apkārtnē). Uz dienvidiem no Piešēnu ciema atradās vēl trīs saimniecības, kas ģeogrāfiski bija saistītas ar Piešēniem, taču piederēja pie Briņķu muižas (*Brincken Hoff/Brinckenland*). Briņķu muiža izveidojās 1571. gadā, kad pāris Katvaru muižas saimniecības nopirka Johans Brinks (*Brinck*); kopš 1669. gada Briņķu muiža bija Tiegažu muižas daļa.¹²⁴

Ekēs muiža

1490 – Eckhoff; 1624 – Daß kleine Höfichen der Pahlen; 1630 – Kleine Hoffchenn Magni von der Pahlen; 1638 – Eckenhoff; 1681/83 – Eck Hoff, Eck.

Ekēs muiža rakstītajos avotos pirmoreiz minēta 1490. gadā, kad Engelbrehts Mengdens (*Mengden*) un Gotšalks Pāle jeb Pālens (*Pahle*) gan maiņas, gan pirkšanas ceļā samainīja vairākus savus īpašumus. Gotšalks Pāle ar šo darījumu ieguva *Kouwaren* ciemu, kas atradās Limbažu Lielezera rietumu krastā, Ekēs muižu, kā arī Ķipēnu ciemu un Taurenēs (*Tornepe*) muižu un ciemu Umurgas draudzē. 18. gadsimtā muižas centrs tika pārcelts uz Ķipēnu ciemu, taču vācu valodā saglabājot Ekēs muižas nosaukumu, kamēr latvieši jauno vietu iedēvēja par Ķipēnu muižu. Lai atšķirtu jauno un veco muižas vietu (pēdējā turpināja pastāvēt kā pusmuiža), vienu sāka saukt par jauno (*Neu-Eck*), otru – par veco Ekēs muižu (*Alt-Eck*). 1754. gadā

¹²⁴ BHO, S. 90.

īpašumu apmaiņas ceļā veco Ekes muižu, kas pastāvēja vēl vismaz 1798. gadā, ieguva Limbažu pilsmuiža.¹²⁵

***Kowarn* ciems**

1490 – Kouwaren, Cowarne; 1499 – Kowaren; 1508 – Cowarin, Lovarin; 1624 – Kowarde; 1638 – Kovern, Kouern; 1681/83 – Kowarn.

Kowarn ciems vairākkārt minēts Livonijas laika dokumentos, taču bez norādēm par tā lielumu arklos vai pēc saimniecību skaita. 1638. gada revīzijā teikts, ka senāk ciemā bijušas 7 saimniecības, tomēr nav nosaukti postažu vārdi. 1624. un 1630. gadā apdzīvotas bija trīs sētas, tik pat arī 1638. gadā, tomēr no iepriekšējiem mājvārdiem minēts tikai *Lange*, savukārt abi jaunie nosaukumi – *Schlim* un *Burtneckh* – saistāmi vai nu ar agrākām postažām, vai arī bija aizvietojuši iepriekšējās revīzijās minēto sētu vārdus. 1630. gada revīzijā ciema vārds nav minēts, taču tas atpazīstams pēc ciemam piederošo sētu mājvārdiem.

Līdz 1681./83. gadam ciemam bija nākusi klāt *Penne* sēta, bet *Slaugon/Schlaune* saimniecību ar zināmu nedrošību varētu saistīt ar agrāko *Schlim* sētu. *Kowarn* ciems bija izvietots iepretī Limbažu Lielezera rietumu krasta vidusdaļai, kur 20. gadsimta pirmās daļas kartēs bija iezīmēts “Manta” (*Burtneckmant*), “Langacis” (*Langh/Lange*) un blakus uz ziemeļiem kāda vārdā nenosaukta viensēta, kas identificējama ar mūsdienu “Slauniem” (*Slaugon/Schlaune*). Mūsdienās pastāv arī “Lejasmantas”, bet “Langacis”, šķiet, pārdēvēts par “Ezeriņiem”.

35. tabula. *KOWARN* CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kokekay	Kokekay		
Lange	Lange	Lange	Langh, Lange
Pulßliß	Puißliß		
		Schlim	Slaugon, Schlaune [?]
		Burtneckh	Burtneckmant, Burtneck Mant
			Penne

¹²⁵ Stryk L., von. *Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands. T. 2. Der lettische District.* Dresden: Albanus'sche Buchdruckerei (Chr. Teich), 1885, S. 228–229; *Baltisches historisches Ortslexikon. T.II. Lettland [turpmāk – BHO].* Köln, Wien: Böhlau 1990, S. 142.

Ķipēnu ciems

1392, 1490, 1530 – Kippendorp; 1469, 1508 – Kippendorff; 1624 – Kibbelen, Kibbeln; 1630 – Kibbelnn; 1638 – Kippendorff, Kippen; 1681/83 – Kippen.

Ķipēnu ciems pirmoreiz minēts jau 1392. gadā Simona Taites (*Tayte*) testamentā, taču tolaik ciems, šķiet, vēl nepiederēja pie Ekes muižas. 1624. gadā ciemā bija četras saimniecības, bet 1638. gadā – tikai trīs; *Lelkekay* sēta bija ¼ arkla, abas pārējās – ½ arkla lielas. Vairs nav minēts *Eβerkall* → *Essackall* nosaukums, taču nav nekādu norāžu, ka šai sētai būtu kāda saistība ar jaunminēto *Prizen Zemath* postāžu.

Tās pašas trīs saimniecības pastāvēja arī Lielā zviedru kadastra laikā, bet klāt bija nākušas vēl četras sētas. Ciems atradās ap 10 km uz ziemeļiem no Ekes muižas, tagadējā Pociema tuvumā. Ciemu “ielenca” citu muižu – Ālena muižas, Pociema un Katvaru – zeme. Saimniecību centri bija izvietoti samērā brīvi, neveidojot kādu noteiktu struktūru – rindu ciemu vai tamlīdzīgi. Līdz 20. gadsimta sākumam seno nosaukumu, šķiet, bija saglabājis tikai “Jaunzemis” (*Jaunsemnek, Jaunsem*), kas lielā mērā izskaidrojams ar to, ka uz Ķipēnu ciemu tika pārcelts Ekes muižas centrs, līdz ar to mainījās ciema struktūra. Ķipēnu ciema vieta meklējama uz rietumiem no Pociema, tā kādreizējo vidusdaļu varētu iezīmēt tagadējo “Ķipēnu”, “Strēlnieku” un dažu citu apkārtējo māju grupu.

36. tabula. ĶIPĒNU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Inge	Inge	Hinge	Inge
Eβerkall	Essackall		
Lehlekey	Lehle Kay	Lelekay	Lehlkay, Leelkaij
Bayse	Bayse	Baiβ	Baysch, Baisie
		<i>Prizen Zemath</i>	
			Inckull, Inkol
			Wewer Semneck, Weber
			Schaukull, Zaukul
			Jaunsemnek, Jaunsem

Taurenes ciems

1490 – Tornepe, Zornepe, Turnop; 1508 – Tornope; 1630 – Taurenn; 1638 – Taurern; 1681/83 – Tauren.

Kad 1490. gadā Tauresnes ciems minēts pirmo reizi, tas saukts arī par muižu. Vēl 1508. gadā Taurene apzīmēta gan par muižu, gan pagastu (ciemu),¹²⁶ taču 17. gadsimta revīzijās – vairs tikai par ciemu.

1624. gada revīzijā Tauresnes ciems nav minēts – acīmredzot tas bijis tukšs. 1630. gadā ciemā bija trīs sētas, visi saimnieki bija ienācēji – no Kurzemes, Rīgas un Lietuvas. Šķiet, ka 1630. gada mājvārdos faktiski parādās tikai ciema nosaukums, jo 1638. gadā katrai sētai ir savs individuāls vārds. Izņemot *Ballot* sētu, kur turpināja saimniekot kurzemnieks Jurgens, citur saimnieki bija nomainījušies, pie kam tagad visi saimnieki bija kurzemnieki. Sētas bija ¼ arkla lielas.

Līdz 17. gadsimta beigām bija atjaunota Mūrnieku postaža un klāt nākusi vēl *Kruus* sēta. Ciems atradās 5–6 km uz ziemeļaustrumiem no Ķīpēnu ciema, bet abus ciemus šķīra Pociema muižas zemes. Ciema kodolu veidoja samērā kompakti izvietotu trīs sētu grupa, no kurām seno mājvārdu līdz mūsdienām saglabājuši “Baloži” un “Jomalas” (nepilnus 2 km uz dienvidiem no Puikules stacijas). Uz dienvidrietumiem no ciema centra atrodami “Mūrnieki”, bet *Kangeep/Kannep* sēta, liekas, saistāma ar “Veckaņepēm” (ap 1 km uz austrumiem no Puikules stacijas).

37. tabula. TAURENES CIEMA SĒTAS 1630.–1683. GADĀ

1630	1638	1681/83
Tauren	Ballot	Ballod
Taurenn		
Tauren		
	Jomall landt	Jammol, Jomal
	Kannippe Semneckh	Kangeep, Kannep
	<i>Murneckh Zemath</i>	Murneck
		Kruus

Budenbroka muiža

1624 – Johann Buddenbrocks höfichen; 1638 – Buddenbrockszhoff; 1681/83 – Buddenbrocksz Hoff, Bullenhof.

Budenbroka muiža, liekas, izveidojusies 15./16. gadsimta mijā Rīgas arhibīskapa Mihaela Hildebranda laikā. Muižas īpašnieki laika gaitā mainījās, bet 16. gadsimta beigās tā

¹²⁶ LGU, 2: 75.

piederēja Budenbrokiem. Sākotnēji tā piederēja pie Umurgas draudzes Vainižu pilsnovada, bet vēlāk pieskaitīta Limbažu pilsnovadam.

1624. gadā muižai piederēja divas apdzīvotas saimniecības ar 3/8 arkla zemes (*Dohle, Szehßnick*), 1638. gadā – trīs (*Zefßneck, Sirneckß, Mesegail*), kā arī *Kußke* postaža (kopā 3/4 arkla zemes). 1640. gadā Budenbroka muižu nopirka Rīgas pilsēta¹²⁷ un pievienoja to Limbažu stārstijai. Muižai piederošās saimniecības Lielā zviedru kadastra sarakstos vairs nav minētas. Budenbroka muiža atradās ap 7 km uz dienvidiem no Limbažiem (tagad “Buļmuiža” un “Dravnieki”).

Tiegažu muiža

1624 – Wolmar Krudeners Hoff; 1630 – Krudenershoff; 1638 – Krüdnerßhoff; 1681/83 – Tegast Hoff, Tegasch.

Ziņas par Tiegažu muižu saglabājušās kopš 16. gadsimta pirmās puses. 1528. gadā Rīgas arhibīskaps Tomass Šēnings izlēņoja arhibīskapijas fogtam Jorgenam Krīdeneram (*Krudner*) divus ciemus – *Tausel* un *Kausel*, kas atradās Vainižu novadā un piederēja pie Umurgas draudzes.¹²⁸ Pirms tam šie ciemi piederēja Gerdam Lindem (*Linde*). 1601. gadā Tiegaži kā privātmuiža tā nav revidēti, vien norādīts, ka Volmeram Krīdeneram (*Kruedener*) pieder 22 arkli ar 37 saimniecībām.

1624. gada arklu revīzijas laikā Tiegažus, ko pēc īpašnieka vārda dēvēja par Krīdenera muižu, pārvaldīja Limbažu stārstija un tie kopā ar Āsteres muižu veidoja Limbažu pilsmuižas Paupēnu vaku. Tiegažiem piederēja četri ciemi – Kekaži (*Kehkasch*), *Vrtexs/Vtteisch*, Upēni (*Vppen*) un Kauguži (*Kaugusch*). Kopā reģistrētas 36 saimniecības, taču no tām apdzīvotas bija tikai 10, 1638. gadā – 14. Izsekojot sētu piederībai konkrētam ciemam un mājvārdu pēctecībai, var secināt, ka Kekaži vēlāk saukti par Tiegažiem. Iespējams, ka 1528. gadā minētie *Tausel* un *Kausel* ciems identificējami ar Tiegažiem un Kaugužiem. Tuvākas ziņas par ciemu iekšējo struktūru iegūstamas tikai sākot ar 1624. gada arklu revīziju.

Līdz 17. gadsimta beigām Tiegažu muižas ietvaros acīmredzot bija notikušas lielākas strukturālas pārmaiņas, t.i., muižas zemes paplašināšana uz zemnieku zemes rēķina, jo agrāko ciemu vietā pastāvēja tikai viens Tiegažu ciems ar 10 saimniecībām, bet agrāk Tiegažiem

¹²⁷ LVVA, 1392. fonds, 1. apr., 536. lieta, 36. lp.

¹²⁸ LGU, 2: 470; sk. arī LGU, 2: 471. *Kausel* ciems nav sajaucams ar 1277. gadā minēto *Causele* ciemu (LGU, 1: 37), kas atradās Lēdurgas draudzē un identificējams ar Kaugužiem.

piederējušais Upēnu ciems bija kļuvis par Rūstužu muižas daļu. Muižai piederēja arī krogs. Kopš 1669. gada Tiegažu muižai piederēja arī nelielā Briņķu muiža (1571. gadā atdalīta no Katvariem) ar Kaugazu ciemu un dažām savrupām saimniecībām.

Kekažu/Tiegažu ciems

1624 – Dorff Kekasch, Kehkasch; 1630 – Dorff Kekasch; 1681/83 – Tegasch Dorf.

1624. gadā Kekažu ciemā reģistrētas četras apdzīvotas saimniecības (2 ½ arkla) un 10 postažas (4 ¾ arkla). Var spriest, ka pēc zemes lieluma Kekažu ciems veidoja apmēram trešdaļu muižai piederošās zemnieku zemes.

Līdz 1630. gadam apdzīvoto saimniecību skaits bija pieaudzis vēl par vienu, bet 1638. gadā ciemā bija jau sešas apsaimniekotas sētas (Limbažu stārstijas saimniecību sarakstā – nr. 57–62). Visas saimniecības bija ½ arkla lielas, izņemot *Klipp* Hermaņa sētu, kas bija ¼ arkla liela; Hermanis ciemā bija vienīgais kurzemnieks.

17. gadsimta beigās Tiegažu ciemā pastāvēja 10 zemnieku saimniecības. Kaut gan pēc Lielā zviedru kadastra kartes tas viegli lokalizējams, nav pārliecības, vai daļa ciema zemes nebija pievienota muižai un vai ciema novads 17. gadsimta beigās neaptvēra arī vēl kāda revīzijā vairs neminēta ciema zemi. Ciema sētas, izņemot *Bittlack/Bitlatze*, iezīmētas uz ziemeļiem no Tiegažu muižas, veidojot rindu ciemu (aptuveni līdz tagadējiem “Līdmaņiem”). Neviens no 17. gadsimta beigu mājvārdiem līdz mūsdienām nav saglabājies, jo arī pats ciems vismaz jau 19. gadsimta otrajā pusē vairs nepastāvēja.

38. tabula. KEKAŽU/TIEGAŽU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Lancker	Lancker	Lanckur	Laukardt eller Lankardt, Lankert
Ruße			
Wetz Starost		Wezstarost	
	Stallepoiß	Stalpuisch	
	Tonnis Matz		
Paupe	Paupe Hinrich Bunck	Bunckh	Buncke eller Bunck, Buncke
<i>Kilpe</i>	<i>Klibbe</i>	Klipp	
<i>Maße Nurm</i>	<i>Maße Nurm</i>		
<i>PaEgle</i>	<i>Palgla</i>		
<i>Wewer</i>	<i>Weuer</i>		
<i>Lihtz</i>	<i>Lichtz</i>		
<i>Sellkall</i>	<i>Sellkalwe</i>		
<i>Ewoldt Andreas</i>	<i>Ewolt Anders</i>		

<i>Wannaxs</i>	<i>Wannaxs</i>	Wannax	Wannecke Landh, Wannag
<i>Czelle Wierß</i>	<i>Szelle Wirs</i>		
<i>Pull</i>	<i>Pulle</i>		

Vēl Tiegažu ciemā 1681./83. gadā reģistrētas šādas saimniecības: *Bittlack eller Bittlatz/Bitlatze*, *Thönis eller Tonnis/Tönnies*, *Wißbart eller Konigberg/Trihsbard*, *Predzemuck eller Tönnis/Bredesemnek*. Divi citi mājvārdi – *Henningh eller Kerrit/Henningk* un *Littze/Lietze* – bija “mantojums” no *Urtexs* ciema (sk. šā ciema aprakstu).

Urtexs ciems

1624 – Dorff Vtteisch, Vrtexs; 1630 – Dorff Vrtexs.

Spriežot pēc 1624. gada revīzijas ziņām, *Urtexs* ciems senāk bijis samērā liels, taču revīzijas laikā un arī turpmāk tajā bija tikai divas apdzīvotas sētas, bet vēl piecas saimniecības bija postažā. 1638. gadā apdzīvotās sētas ierakstītas Limbažu stārastijas saimniecību sarakstā ar 55. un 56. numuru.¹²⁹ Lai gan abu sētu nosaukumi atpazīstami arī 1681./83. gada sarakstā, *Urtexs* ciema lokalizācija paliek nezināma, jo Lielā zviedru kadastra kartē gan *Henningh*, gan *Littze* mājas iezīmētas starp citām Tiegažu ciema sētām, neveidojot īpašu vietu, ko Tiegažu ciema ietvaros varētu izdalīt kā kādreizējā *Urtexs* ciema “galu”. Var pievērst uzmanību mājvārdam ‘Virķis’ (tagadējie “Spandegi”?) ap 1 km uz ziemeļrietumiem no Tiegažu muižas 20. gadsimta 20.–30. gadu kartēs; kaut gan 1681./83. gada sarakstā un Lielā zviedru kadastra kartē šīs mājas nav atzīmētas, pastāv varbūtība, ka nosaukums līdz jaunas saimniecības izveidošanai bija saglabājies kā vietas (pļavas vai tml.) nosaukums.

39. tabula. URTEXS CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Hennings	Hennings	Henning	Henningh eller Kerrit, Henningk
Lihtz	Litz	Liz	Littze, Lietze
<i>Drulle</i>	<i>Drulle</i>		
<i>Pehse</i>	<i>Pheese</i>		
<i>Kuye</i>	<i>Kuye Hans</i>		
<i>Spinsemnxs</i>	<i>Spin Semnax</i>		
<i>Lauer</i>	<i>Lautter</i>		
<i>Ixse</i>	<i>Ixse</i>		
<i>Lanke</i>	<i>Loike</i>		

¹²⁹ AR 1638, 337. lpp.

Upēnu ciems

1624 – Dorff Vppen; 1630 – Dorff Vppenn; 1681/83 – Uppen Zeem; 1688 – Uppen Zehm.

Upēnu ciemā 1624. gadā bija divas apdzīvotas un četras tukšas sētas, taču vēlāk pastāvēja tikai vien saimniecība, jo *Szeddrum* saimnieks Bērtulis aizbēga. Ja vien tā nav vārdu sakritība, *Schweinexs* → *Uppen* sētā vismaz kopš 1624. gada bija viens un tas pats saimnieks – Andrejs. 1638. gadā “Upēni” ierakstīti Limbažu stārastijas saimniecību sarakstā ar 52. numuru.¹³⁰

17. gadsimta beigās Upēnu ciems piederēja Rūstužu muižai. Tajā bija divas saimniecības, bet trešā – *Desse* – 1681./83. gada revīzijas laikā, šķiet, bija tukša un pēc tam sadalīta starp *Smauster* un *Stacke* sētu. Ciems atradās ap 7 km uz ziemeļiem no Limbažiem jeb nepilnus 3 km uz rietumiem no Tiegažiem, tā vietu mūsdienās iezīmē “Upēni” un “Stēķēni”.

40. tabula. UPĒNU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Schweinexs	Vppen	Uppen	
Szeddrum	<i>Szedrun</i>		
<i>Eysten</i>	<i>Lyster</i>		
<i>Koltzar</i>	<i>Koltzer</i>		
<i>Lidzen</i>	<i>Litzenn</i>		
<i>Lelo Pentz</i>	<i>Lele Pentz</i>		
			Smauster, Schmauster
			Stacke, Staken
			<i>Desse</i>

Kaugužu ciems

1528 – Kausel (?); 1624 – Dorff Kaugusch; 1630 – Dorff Kaugusch; 1638 – Kaukaschen dorff.

Kaugužu ciemā no 1624. līdz 1638. gadam nemainīgi bija apdzīvotas divas saimniecības, bet vēl piecas bija tukšas. 1638. gadā apdzīvotās sētas ierakstītas Limbažu stārastijas saimniecību sarakstā ar 63. un 64. numuru.¹³¹ 17. gadsimta beigās vairs nav minēti ne

¹³⁰ AR 1638, 336. lpp.

¹³¹ AR 1638, 337. lpp.

ciema, ne tā saimniecību nosaukumi, līdz ar to ciema lokalizācija paliek nezināma. Iespējams, Kaugužu ciems iznīcināts, attīstoties Tiegažu muižas saimniecībai.

41. tabula. KAUGUŽU CIEMA SĒTAS 1624.–1638. GADĀ

1624	1630	1638
Rynixß	Reinexs	Rineckh
Aulre	Auere/Riheneck	Auwe
<i>Ringe</i>	<i>Ringe</i>	
<i>Rinings</i>	<i>Rinnings</i>	
<i>Leinpaul</i>	<i>Leinpaul</i>	
<i>Ausem</i>	<i>Ausenn</i>	
<i>Rebbe</i>	<i>Rebbe</i>	

Āsteres (Poikeres) muiža

1419 – Peikerne; 1500 – Poykeyeren; 1524 – Peukyerwe, Pöckeyerwe; 1526 – Peiker, Poiker; 1527 – Poicker; 1541 – Peukur, Poikur, Poikuer; 1624 – Henrich Hastfers Hoff; 1630 – Jastfershoff; 1638 – (Hastuersche Bawren); 1681/83 – Puckern Hoff, Poickern.

Āsteres muiža dokumentos pirmoreiz minēta 1419. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Johanness VI Ambundi to kopā ar citiem īpašumiem izlēņoja brāļiem Ditlofam un Jurgenam Koškuliem (*Koszkull*).¹³² No dokumenta izriet, ka muiža jau piederējusi viņu tēvam Brandam, kurš to nopircis no Klauša Koškula. Vēlāk muižu ieguva Heinrihs Orgess (*Orges*), kurš 1500. gadā par 5000 Rīgas mārķām to pārdeva savam svainim Volmeram Hastferam (*Hastwer*).¹³³ Šajā dokumentā minēts, ka muižai pieder 20 saimniecības ar 18 arkliem zemes. 1524. gadā Hastfera atraitne Margrēta par 7000 Rīgas mārķām muižu (27 saimniecības ar 18 arkliem zemes) pārdeva tālāk Georgam Herkelam (*Goryus Harkell*, arī *Erkell*),¹³⁴ savukārt 1526. gadā par tādu pašu summu Āsteri nopirka Klaušs Hastfers.¹³⁵ Hastferiem muiža piederēja līdz 18. gadsimta beigām, un no viņu vārda radies muižas latviskais nosaukums.

Zināmu laiku muižu kopā ar Limbažu stārstiju tomēr pārvaldīja Rīgas rāte, ar ko arī izskaidrojams, ka 17. gadsimta 20.–30. gadu revīzijās Āstere revidēta kopā ar Limbažu

¹³² LGU, 1: 206.

¹³³ LGU, 1: 690.

¹³⁴ LGHU, 2: 404.

¹³⁵ LGU, 2: 436.

pilsmuižu, taču šo īpašuma vai pārvaldes tiesību rašanās un izbeigšanās vēl pētāma. Kopā ar Limbažu stārstijai pakļauto Krīdenera muižu Āsteres muižas ciemi bija apvienoti Paupēnu vakā.

Pēc 1624. gada arklu revīzijas datiem, Āsteres muižai piederēja 5 ciemi ar 10 apdzīvotām (4 ½ arkli) un 23 tukšām sētām (7 5/8 arkla). Ciemi bija – Aizezera, Puikeres, Ģirdēnu, Kukažu ciems un Svētciems. Pirmie trīs ciemi Āsterei piederēja arī 17. gadsimta beigās, bet Kukaži bija pievienoti Viļķenes muižai, savukārt Svētciems – sadalīts starp Viļķenes un Drieliņu muižu.

Aizezera ciems

1541 – [Dorf zu] Ayszer; 1624 – Dorff Ayß Eßer; 1630 – Dorff Ayss Esser; 1681/83 – Ais Essar Zeem.

Aizezera ciema pirmoreiz minēts Āsteres muižas īpašnieka Klauša Hastfera līgumā ar viņa sievu Margrēti Ikšķilu (*Uxkel*),¹³⁶ pēc tam ciema vārds parādās 17. gadsimta revīzijās.

1601. gadā ciemā bija trīs apdzīvotas (1 ¼ arkla) un trīs tukšas (¾ arkla) saimniecības. Līdz 1638. gada revīzijai viena apdzīvotas sēta bija nākusi klāt, bet postažu nosaukumi vairs nav uzrādīti.

17. gadsimta beigās Aizezera ciemā bija piecas sētas. Tās bija izvietotas Āsteres ezera ziemeļu krastā, tomēr, ja senāk ciema tīrumi un apbūve koncentrējās vairāk pie ezera rietumu gala, tad mūsdienās blīvāks apdzīvojums ir ap Āsteres ezera austrumu galu. No senākajiem mājvārdiem savu nosaukumu saglabājuši vienīgi “Druķi”.

42. tabula. AIZEZERA CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Schweinig	Schweining	Weineckh	
Drugge	Drugge	Druickh	Druckit
Indings Druckkes	Drugges	Druickh	Indinge, Inding
		Druick	
<i>Peckkuls</i>	<i>Packuls</i>		
<i>Byrse</i>	<i>Tyrse</i>		Teis, Bersekalne
<i>Ermetz</i>			
	<i>Soulit</i>		Saulit
			Thominge, Thoming

¹³⁶ LGU, 2: 851.

Puikeres ciems

1624 – Dorff Puikerm; 1630 – Dorff Puikern;

Puikeres ciems Livonijas laika dokumentos nav minēts – visas reizes, kad šis vai līdzīgs vārds atspoguļojas rakstītajos avotos, tas saistīts ar Puikeres/Peikeres/Poikeres jeb Āsteres muižu vai arī ar blakus esošo ezeru. Pēc patreizējiem pētījumiem, paša ciema vārds pirmoreiz minēts 1624. gada revīzijā. Revīziju ciems sagaidīja visai nožēlojamā situācijā, jo apdzīvota bija vienīgi *Kalwes* Mārtaņa ½ arklu lielā sēta, bet vēl 9 saimniecības (3 5/8 arkla) bija postažā, savukārt 1630. gada revīzijā nosauktas vēl divas postažas ar 3/8 arkla zemes, pēc kā var spriest, ka “ziedu” laikos ciemā kopā bijušas 12 sētas ar 4 ½ arkliem zemes. Tā pati *Kalwes*→*Kalve* saimniecība bija apdzīvota arī 1638. gadā, atjaunota bija *Beresh*→*Berse* sēta.

17. gadsimta beigās saimniecību bija jau piecas. Tās atradās Āsteres ezera austrumu gala dienvidu krastā, netālu no muižas, vienīgi *Schotansch/Snot Ans* sēta bija izvietota tālāk uz rietumpusi. Līdz mūsdienām saglabājušies visi 17. gadsimta beigās minētie mājvārdi – “Veckalles”, “Ormaņi”, “Bēršas”, “Blāžas”, “Znotandži”, tomēr liekas, ka daļa māju nedaudz mainījušas savu atrašanās vietu.

43. tabula. PUIKERES CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kalwes	Kalwes	Kalve	Kallwe, Kalwe
	<i>Perman Marten</i>		
	<i>Clautzens</i>		
<i>Blase</i>	<i>Hans Blase</i>		Blasche
<i>Druccke Beit</i>	<i>Drucke Boit</i>		
<i>Strickkel</i>	<i>Stricks</i>		
<i>Kulle</i>	<i>Kulle Peter</i>		
<i>Druckke Beiting</i>	<i>Drucke Beiting</i>		
<i>Klickke</i>	<i>Klicke Willem</i>		
<i>Wilck</i>	<i>Wilcke Laurentz</i>		
<i>Meyer</i>	<i>Meier Hinrich</i>		
<i>Beresch</i>	<i>Matz Beresch</i>	Berse	Bergsche, Bärtsche
			Orman, Ohrman
			Schotansch, Snot Ans

Ģirdēnciems

1624 – Dorff Girden; 1630 – Dorff Girdenn; 1681/83 – Ghirden Zeem.

Ģirdēnciemā 1624. gadā reģistrētas divas apdzīvotas sētas, katra $\frac{1}{2}$ arkla liela, kā arī četras $\frac{1}{4}$ arkla lielas postažas. 1630. gadā apdzīvotības situācija bija tā pati, taču papildus minētas vēl trīs postažas ar $\frac{5}{8}$ arkla zemes. Var secināt, ka ciema uzplaukuma laikā tajā bijušas 9 saimniecības, kam kopā bija 2 $\frac{5}{8}$ arkla zemes.

44. tabula. ĢIRDĒNCIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Moller	Meller	Gird [?]	Gierden, Ghirden
Gailit	Gaylit	Gailit	Gaylit
	<i>Schunuck</i>		
	<i>Stumpres</i>		
	<i>Irbe</i>		
<i>Clawing Lourcing</i>	<i>Clawing</i>		
<i>Ehselnexs</i>	<i>Ehsselnex</i>		
<i>Ansing</i>	<i>Ansnigh</i>		
<i>Pehr Konings</i>	<i>Pehr Komings</i>		Perkon
			Krougstelle, Tischler

1638. gadā apdzīvotas joprojām bija divas sētas, taču, ja agrāk viena no tām apzīmēta ar vārdu *Moller/Meller* (amata nosaukums?), tad tagad tā vietā minēts *Gird*, kas sasaucas ar ciema nosaukumu. Visdrīzāk tā bija viena un tā pati saimniecība, jo iepriekš *Meller* mājās saimniekoja Andrejs, un arī *Gird* sētas saimniekam bija šāds vārds, taču iespējama arī vārda sakritība.

Līdz 17. gadsimta beigām bija atjaunota *Pehr Komings*→*Perkon* sēta, minēta arī krogus vieta, kurā dzīvoja galdnieks. Ģirdēnu ciems atradās ap 1,5 – 2 km uz austrumiem no Āsteres muižas, kur tā vietu mūsdienās iezīmē “Ģirdēni”.

Kukažu ciems

1624, 1630 – Dorff Kuckasch; 1638 – Kuckasch Zemath.

1624. gadā Kukažu ciemā minēta viena apdzīvota *Salm Kay* saimniecība un divas postažas, katra $\frac{1}{2}$ arkla liela. 1630. gadā arī *Salmkay* sēta bija tukša, jo tās saimnieks bija aizbēdzis. Pēc šās revīzijas datiem izrādās, ka ciems nebija bijis pārāk mazs, jo minētas jau 8 postažas. Viena no iepriekšējām – *Iggan* – gan vairs neparādās. Saimniecības tomēr bijušas sīkas, jo tagad tikai *Salmkay* postaža atzīmēta kā $\frac{1}{2}$ arkla un *Korckul* – kā $\frac{1}{4}$ arkla liela, bet pārējās sētas bija asmītnieki, t.i., $\frac{1}{8}$ arkla lielas.

1638. gadā apdzīvotas bija ½ arklu lielās *Berse* mājas (Limbažu stārstijas sētu saraksta 93. nr.).

45. tabula. KUKAŽU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Salm Kay	<i>Salmkay</i>		
	<i>Wetz Starast Phese</i>		
	<i>Tonnis Dehl Jan</i>		
<i>Iggan</i>			
	<i>Kuckusch Jasper</i>		Kukus, Kukasch
	<i>Mutzeneck Hinde</i>		
<i>Karckul</i>	<i>Korckul Jurgen</i>		
	<i>Behrse</i>	Berse	
	<i>Runge</i>		

Kukažu ciems kā tāds faktiski izzuda. 17. gadsimta beigās tā vietā pastāvēja vienīgi *Kukus/Kukasch* mājas, kas piederēja vairs ne Āsteres muižai, bet gan Viļķenei. *Kukus/Kukasch* mājas (20. gadsimta pirmās puses “Kukaža”) atradās ap 3,5 km uz ziemeļrietumiem no Āsteres, tagadējo “Vaivaru” apkārtnē.

Svētciems

1624 – Dorff Schweetze, Schwetze; 1630 – Dorff Schwetze; 1638 – Swetzemsch[en] dorff.

1624. gadā Svētcīemā bija trīs apdzīvotas (1 ¼ arkla) un 5 tukšas (1 ¼ arkla) sētas. 1638. gadā, ciemā pastāvēja jau četras saimniecības, bet postažas joprojām bija piecas. Lielā zviedru kadastra laikā no agrākajiem Svētcīema mājvārdiem var atpazīt vienīgi tolaik jau Viļķenes muižai piederošās *Schwetz/Schwetzen* sētas nosaukumu. Netālu atradās vēl trīs saimniecības, kas piederēja Drieliņu muižai. Spriežot pēc sētu izvietojuma, tās kopā varēja veidot kādreizējo Svētcīemu, kura vārds 17. gadsimta beigās jau bija zudis. Spriežot pēc Lielā zviedru kadastra kartes, Svētcīems lokalizējams vietā, kur 20. gadsimta 20.–30. gados pastāvēja Kalēja pusmuiža, “Roči”, “Tenīss” un “Sproģis”, t.i., uz dienvidiem no Drieliņiem starp tagadējiem “Veckalējiem” un “Sproģiem”.

46. tabula. SVĒTCIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Jasper Tonnies	Jasper Tonnies	Swetzem	Schwetz, Schwetzen

Maße Peter	Maße Gertt	Swetzem	
		Swetzem	
Helcke purre	Vlcke Purre	Ulekbuhr	
<i>Rohtze</i>			
<i>Rohtze</i>			
<i>Sirn Kall</i>			
<i>Bullings</i>			
<i>Szeeßneck Hanß</i> <i>Weinge</i>			
			Een Inwånare
			Pritz
			Sprock

Ālena muiža

1435 – curia Liva (?); 1624–1681/83 – Ahlenhof.

Literatūrā izteikta versija, ka Ālena muiža bijusi Līvas muiža, ko Oto Ālens (*Alen/Allen*) 1435. gadā par 750 mārķām nopircis no Georga Krīdenera (*Krūdner*).¹³⁷ Šis ir vienīgais muižas pieminējums Livonijas laika dokumentos. Pēc īpašnieka vārda muiža ieguva savu vācisko nosaukumu *Ahlenhof*.

Tuvākas ziņas par muižu satur 1624. gada arklu revīzija – tolaik tai piederēja trīs apdzīvotas un sešas tukšas saimniecības, visas ¼ arkla lielas, izņemot *Miße* sētu, kurai bija ½ arkla zemes. Visu postažu nosaukumi parādās 1630. gada revīzijā, bet apdzīvotās sētas bija agrākās trīs. Muižu Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs bija izlēņojis Frīdriham Reinholdam Ferzenam (*Fersen*).

1638. gada revīzija sniedz nedaudz atšķirīgāku informāciju, kura zināmā mērā ir nepilnīgāka par iepriekšējo. Norādīts, ka muižai poļu laikos bijušas vien piecas saimniecības, bet no apdzīvotajām sētām pieminēta tikai *Miße*→*Myß* ar norādi, ka muižā ir vēl divas jaunapdzīvotas sētas (kuras, jādomā, ir iepriekšējās revīzijās minētās *Meße* un *Zirrit*→*Birrit*). Uzrādīta arī vēl neizbūvēta krogu vieta.¹³⁸

Lielā zviedru kadastra laikā Ālena muižai piederēja 10 zemnieku saimniecības un mežsarga Urbana māja. Pats muižās centrs, šķiet, atradās vēlāko un arī tagadējo “Ālēnu” apkārtnē – 4,5 km uz ziemeļaustrumiem no Tiegažiem. Daļa zemnieku saimniecību –

¹³⁷ LGU, 1: 279.

¹³⁸ AR 1638, 325. lpp.

Styge/Stugge, Brake/Breke, Düryk/Durit un *Düryk* (vēlākais “Leitis”?) – bija izvietota uz ziemeļiem no muižas, faktiski veidojot rindu ciemu, lai gan nav ziņu, ka šai sētu grupai būtu bijis kāds kopējs nosaukums. Pārējās saimniecības atradās uz dienvidiem un dienvidaustrumiem no muižas Katvaru un Tiegažu virzienā; no tām kā atsevišķu sētu grupu var izdalīt abas *Miße/Misse* un *Rechsit/Rehsit* saimniecību. Spriežot pēc mājvārdiem, pāris sētas bija pārņēmušas agrāko postāžu., resp., vēl senāk eksistējušo saimniecību nosaukumus.

Jau 17. gadsimta otrajā pusē Ālena muiža bija kļuvusi par Limbažu stārstijas piederumu, bet 18. gadsimtā to pievienoja Ķipēnu muižai.

Līdz mūsdienām seno nosaukumu saglabājušas “Stugas” (*Styge/Stugge*), “Kalnspurģi” (*Sprüge/Sprugesem*) un “Reķi” (*Rechsit/Rehsit*).

47. tabula. ĀLENA MUIŽAS SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Miße	Miße	Myß	Miße, Misse
Meße	Meße	[bez nosaukuma]	Miße, Misse
Zirrit	Birrit	[bez nosaukuma]	
	<i>Wegge</i>		
	<i>Weuer</i>		
	<i>Durit</i>		Düryk, Durit
	<i>Baling</i>		
	<i>Reese</i>		Rechsit, Rehsit
	<i>Beersen</i>		

Vēl Ālena muižai 1681./83. gadā piederēja šādas saimniecības: *Styge/Stugge, Brake/Breke, Düryk, Pedersem/Predsem, Eßesam/Ehsche, Sprüge/Sprugesem, Buschwächter Urban*.

Pociema muiža

1403 – Posendorp; 1416 – Poczendorp; 1426–1544 – Posendorp, Posendorff, Posenndorpp, Poszendorp, Pasendorpp, arī Boeszedorp, Bosendorp; 1531 – Pale, Passendorp; 1624 – Johan Pattkuls Hoff, genant Posendorff; 1630, 1638 – Posendorff; 1681/83 – Poosendorff Hoff, Posendorf.

Pociema vārds rakstītajos avotos pirmoreiz minēts 1403. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Johans fon Vallenrode izlēņoja Hinrikam Aderkasam (*Adderkas*) Pāles muižu ar Pociemu

(“kas atrodas blakus muižai”), *Vekendorp* ciemu pie Limbažu ezera, kā arī Aijažu muižu.¹³⁹ 1426. gadā Pociema “muižu un pagastu” un *Vekendorp* pagastu nopirka Engelbrehts Tīzenhauzens (*Tisenhusen*).¹⁴⁰ Tīzenhauzeniem muiža piederēja līdz 1471. gadam, pēc tam no 1524. līdz 1555. gadam, bet 17. gadsimtā ar nelielu pārtraukumu tā bija Patkulu dzimtas īpašums.¹⁴¹ Jādomā, ka *Vekendorp* ciems identificējams ar Viekažiem, kas 17. gadsimtā piederēja Limbažu pilsmuižai.

1624. gadā, kad pirmoreiz uzskaitītas arī muižai piederošās zemnieku saimniecības, tajā bija apdzīvotas tikai piecas sētas, bet revīzijā norādīts, ka senāk bijuši 34 zemnieki, t.i., saimnieki, galvenokārt ceturdaļarklinieki. 1630. gadā apdzīvotas bija jau 8 sētas, netālu no muižas atradās arī krogs, taču 1638. gadā atkal pastāvēja vairs tikai piecas saimniecības. Revīzijās vairs nav nekādas norādes par kādreiz muižai piederējušajiem ciemiem un pagastiem. Nav zināms, vai norādē par senāko situāciju (34 zemniekiem) ietverti arī dati par Viekažu ciemu (ja to identificējam ar *Vekendorp* ciemu), un tas sarežģī Pociema apdzīvojamā izmaiņu novērtējumu. Šā vai tā, 17. gadsimta sākums Pociemā iezīmēja diezgan krasu depopulāciju.

Līdz 17. gadsimta beigām Pociems bija manāmi atkopies – muižai piederēja ap 20 saimniecību, no kurām dažas gan bija amatnieku mājas – kalēja, kurpnieka, iespējams, arī audēja sēta. Pastāvēja krogs.

Pociema apdzīvojamā struktūra, kāda tā redzama Lielā zviedru kadastra kartē, diemžēl neļauj daudz spriest par ciemu un sētu izvietojumu senākā periodā. Pēc 17. gadsimta sākumā notikušās depopulācijas apdzīvojums tika atjaunots lauksaimnieciski izmantojamās zemes robežās, kuras ietvaru noteica ģeogrāfiskie apstākļi, taču jaunajā saimniecību izvietojumā grūti saskatīt norādes uz senākām struktūrām. Saimniecību lielākā daļa bija izvietota tagadējā Pociema apkārtnē un uz ziemeļaustrumiem no tā, bet uz dienvidaustrumiem no Pociema šaura, gara apdzīvotas zemes josla stiepās starp Anspuru un Rāķa purvu. Kopumā apdzīvotā teritorija ir pārāk plaša, lai to saistītu tikai ar vienu ciemu, t.i., pašu Pociemu. Neskaidra ir arī pašas Pociema muižas atrašanās vieta. Spriežot pēc saimniecību izvietojuma un situācijas savietošanas ar mūsdienu karti, Pociema muižas centrs 17. gadsimta beigās atradās nevis 1 km uz ziemeļaustrumiem no tagadējā Pociema centra, bet gan ap 2,5 km ziemeļrietumiem – tagadējās Pociems skolas apkārtnē. Vai šajā vietā meklējams arī senākais Pociema (kā ciema) centrs, un kurā laikā tur tika ierīkots muižas centrs – paliek atklāts jautājums.

¹³⁹ LGU, 1: 158.

¹⁴⁰ LGU, 1: 190.

¹⁴¹ BHO, S. 481.

Senos Pociema mājvārdus līdz mūsdienām saglabājuši “Ķiguļi” (*Kiggull/Kiggul*), “Vēveri” (*Weber/Wewer*), “Stīpnieki” (*Stiepeneck/Stipeneck*), “Rumbiņi” (*Rumbingh/Rumbing*), “Ķeizari” (*Keyßer/Keyser*), “Aišēni” (*Aischan* vai *Aischen/Uuschan*), tomēr ne visas minētās mājas atrodas vietā, kur tās iezīmētas Lielā zviedru kadastra kartē.

48. tabula. POCIEMA MUIŽAS SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Wattie	Wattie	Wacke	Wäggie, Wegge [?]
Hintzen	Hintzenn	Stipnick [?]	Stiepeneck, Stipeneck
Pritz	Pritz		Smeeden/Pritschen Zeemat
Ayensen	Ayenßenn	Ayschen	Aischan
Rumbing	Rumbungh		Rumbingh, Rumbing
	Oyschenn	Oyschanß	Aischen, Uuschan
	Oyschenn		
	Wayke		Wakke Ewold [?]
	Krugstette		Krough Landet/Der Krüger Willum
		Autin	

Vēl 1681./83. gadā Pociema muižas sarakstā minētas šādas saimniecības: *Mujneck/Muineeck*, *Leedgall/Ledghal*, *Libesk/Libesch*, *Kiggull/Kiggul*, *Weber/Wewer*, *Pahnell/Panell*, *Keyßer/Keyser*, *Gibben eller Wacke Ewolt*, *Skomakarens Torp/Der Schuster*, *Ett ödes Hemman*, *Een Grentze wechtare*, *Laaziht*, *Matthies Zemaht*, *Sallas Libbert*.

Ārciema muiža

1400 – Arculle; 1416 – Arrekul; 1493 – Ackell, Erkell, Erkull; 1494 – Erkel, Erkell, Erkhel; 1506, 1516 – Erkul; 1529, 1538 – Arkul; 1540 – Erkull; 1542 – Erzkuell; 1601, 1624, 1638 – Erkull; 1630 – Erckell; 1681/83 – Erkul, Erkull.

Ārciema muiža pastāvējusi jau 14. gadsimta otrajā pusē, bet pirmoreiz tā minēta 1400. gadā, kad brāļi Pēters un Klauss Aderkasi (*Addercas*) pārdeva sava tēva mantojumu citiem brāļiem Aderkasiem – Diderikam, Ārendam un Hinriham.¹⁴² Arī vēlāk īpašnieki vairākas reizes mainījās. Lai gan muižas nosaukums ietver formantu *-kul*, *-kull*, kas norāda uz ciemu, Ārciems dokumentos vienmēr apzīmēts par muižu.

¹⁴² LGU, 1: 152.

1601. gadā Ārciems kā privātmuiža nav revidēts, taču norādīts, ka muižai pieder 30 arkli zemes ar 60 saimniecībām.¹⁴³ 1638. gada revīzijas dati ir pieticīgāki: minēts, ka saimniecības senāk bijušas 30, to lielums – ¼ un ⅛ arkla. Patiesība acīmredzot meklējama pa vidu, jo 1624. gada revīzijā reģistrētas 10 apdzīvotas sētas (pārsvarā ½ arkla lielas) un 30 postažas (galvenokārt ¼ arkla lielas), t.i., kopā 40 saimniecības.

1624. un 1630. gada revīzijā uzrādīti arī muižai piederošo ciemu nosaukumi – Ezergals, Māršēni, Gaiļagals, Mellgals, Skultgals, Drukugals, Ķīšu un Aluma ciems. Ņemot vērā apdzīvoto sētu nelielo skaitu, katrā ciemā bija tikai viens vai divi saimnieki, bet Mellgals vispār bija tukšs. Diemžēl postažu nosaukumi fiksēti vienotā sarakstā, nenorādot, kuram ciemam kura postaža piederēja.

Līdz 1638. gadam stāvoklis bija nedaudz uzlabojies – pastāvēja jau 17 sētas, taču, tā kā apdzīvojums joprojām bija samērā mazs, revīzijā teikts, ka zemnieki nedzīvo ciemos, bet gan katrs atsevišķi, t.i., viensētās.¹⁴⁴ Lielā zviedru kadastra laikā Ārciemam piederēja 30 saimniecības un krogs.

Ezergala ciems

1624 – Eßergalß; 1630 – Essergalß.

Ezergala ciemā 1624. gadā bija divas ½ arkla lielas saimniecības. Tāda pati situācija fiksēta arī 1638. gadā, bet 17. gadsimta beigās, spriežot pēc novietojuma, minētajām divām sētām pievienojās vēl trešā – *Jaunsem*. Ezergala ciems atradās pie Ārciema dzirnavezera austrumu gala, tagadējo “Lapiņu” un “Rugāju” apkārtnē. Senās saimniecības un to nosaukumi līdz 20. gadsimtam vairs nebija saglabājušies.

49. tabula. EZERGALA CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Ruhßke	Ruhßke	Raußka	Rußeken, Ruske
Kintze	Kintze	Kinsch	Kintzen, Kintzen Land
			Jaunsem

Māršēnu ciems

1624 – Marschen; 1630 – Marschenn.

¹⁴³ AR 1601, 413. lpp.

¹⁴⁴ AR 1638, II, 367. lpp.

Māršēnu ciemā 1624. gadā bija divas ½ arkla lielas sētas. Par *Tonnies Jasper* sētu nav zināms, kura nosaukuma daļa bija mājvārds, kura – saimnieka vārds, jo tāds pat nosaukums atkārtojas arī 1630. un 1638. gada revīzijā, bet 17. gadsimta beigās māju nosaukums bija *Tönnis/Tönnies*. Pastāv iespēja, ka mājām sākotnēji bija viens antroponīmiskas izcelsmes nosaukums, bet pēc saimnieka vārda tās ar laiku ieguva citu. *Kohtz*→*Kotzen* saimniecība 1638. gadā nav minēta, taču atkal parādās 1681./83. gada revīzijas laikā.

50. tabula. MĀRŠĒNU CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kohtz	Kohtz		Kotzen eller Ketchen, Kohtsche
Tonnies Jasper	Tonnies Jasper	Tönnieß Jasper	Tönnis, Tönnies

Kotzen nosaukums līdz 20. gadsimtam vairs nebija saglabājies, bet *Tönnis* mājvārds saistāms ar tagadējo Tenišu ciemu. *Kohtz* sēta varēja atrasties ap 500–600 m uz dienvidaustrumiem no *Tönnis* mājām.

Gaiļagala ciems

1624 – Gaille galß, Gaylegalß.

Gaiļagalā 1624. un 1630. gadā bija tikai viena ½ arkla liela saimniecība. Spriežot pēc pozīcijas 1638. gada sarakstā, ciemā bija izveidota vai atjaunota vēl otra sēta – *Kanting*. Abas sētas pastāvēja arī 17. gadsimta beigās. Arī Gaiļagala ciema vieta meklējama tagadējo Tenišu apkārtnē. Problēmas Gaiļagala ciema lokalizēšanā rada tas, ka *Kanting* sēta Lielā zviedru kadastra kartē iezīmēta vidū starp Māršēnu ciema *Kotzen* un *Tönnis* sētu, savukārt *Kanewitz* mājas (vēlākais “Kānadzis”) atradās ap 1 km uz ziemeļrietumiem no *Tönnis* mājām, t.i., agrākā Māršēnu un Gaiļagala ciema sētas it kā bija izvietotas pamīšus. Iespējams, šādu situāciju bija radījušas pagaidām nezināmas pārmaiņas sētu izvietojumā (vai mājvārdu maiņā) 17. gadsimta otrajā pusē. Pēc patreiz zināmā atliek pieņemt, ka Gaiļagala ciems atradās kaimiņos Māršēnu ciemam, uz ziemeļrietumiem no tā.

51. tabula. GAIĻAGALA CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kantz	Kantz	Kanewitz	Kanewitz eller Kerrewitz, Kanewitz
		Kanting	Kantingh, Kanting

Mellgala ciems

1624 – Mallegalß; 1630 – Mellegalss.

Mellgals 1624. gadā bija tukšs, arī nākamajā revīzijā tur nebija nevienas apdzīvotas zemnieku saimniecības, tomēr nosauktas trīs sētas – *Paudingh*, *Barthemes*, *Walle Matz*, kuru zemi lietoja kāds nomnieks. Iespējams, ka šī zeme ir 1638. gada revīzijā minētā Korfa muižiņa, un tā tika izmantota pļavām. 17. gadsimta beigās par Mellgala ciemu vai Korfa muižiņu vairs nav nekādu norāžu, līdz ar to Mellgala lokalizācija paliek nezināma.

Kā diezgan nedrošu var izteikt versiju, ka Mellgala ciema vieta meklējama Ārciema novada ziemeļdaļā, kur 17. gadsimta beigās atradās divas sētas – *Breffdragare* (Grāmatnesis) un *Kurremoiße/Kurremois*. Kaut gan *Kurremoiße/Kurremois* nosaukums labi izskaidrojams ar lībiešu vai igauņu *kurg* `dzērve`, tas varbūt tomēr sevī slēpj Korfa vārda pārveidojumu. 20. gadsimtā šajā vietā (ap 3 km uz ziemeļiem no Ārciema stacijas) atradās “Korbe” un “Kormuiža”.

Skultgala ciems

1624 – Schultegalß; 1630 – Schultegals.

Skultgalā 1624. gadā bija viena ½ arkla lielā *Skult* sēta, bet 1630. gadā minētas arī ¼ arkla lielās igauņu audēja Mača mājas. Mačs bija ienācējs no Vilandes. Sākotnēji *Weuer* bija vienkārši amata apzīmējums, kas ar laiku kļuva par mājvārdu.

Skultgala ciema cieta saistāma ar kādreizējo “Skulti” (*Skultzen/Skulte*; tagadējie “Andriņi”?) uz rietumiem no Ārciema, Pērļupes kreisajā krastā. Mulsina tas, ka otras ciema mājas – “Vēveris” (*Wewers Land/Wewer*) – atradās ap 400–500 m attālu Pērļupes pretējā pusē, un tām drīzāk bija ciešāka saikne ar Drukugala ciema sētām nekā ar “Skulti”. Arī šai gadījumā jādomā par kādām nezināmām pārmaiņām sētu izvietojumā vai mājvārdu “pārceļošanā”.

52. tabula. SKULTGALA CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Sckult	Schulte	Schult	Skultzen, Skulte
	Weuer	Weuer	Wewers Land, Wewer

Drukugala ciems

1624 – Druckkegalß/Druggegalß; 1630 – Druggegalß.

Drukugalā 1624. gadā bija divas ½ arkla lielas saimniecības, kuru saimnieki bija ienācēji – *Iggun Jurgens* no Paides (iespējams, mājas ieguva savu nosaukumu pēc viņa tautības)

un *Ribbe* Ansis no Rīgas. 1630. gada revīzijas laikā *Iggun* sēta jau saimniekoja Kristaps no Kurzemes. 17. gadsimta beigās pastāvēja vairs tikai *Ribbe*→*Ribben* sēta.

Ribben sētas un attiecīgi Drukugala ciema vieta meklējama tagadējo “Ievlīču” apkārtnē uz ziemeļrietumiem no Ārciema. 17. gadsimta beigās *Ribben* sētas tuvumā bija izvietotas arī *Leiswihr/Leyes Wihrs* (tagadējās “Lejsētas”), *Pauschen*, *Jurckuln/Jurken*, nedaudz attālāk arī *Kembsem/Kemsen* un *Mutzeneck* mājas, veidojot kaut ko līdzīgu rindu ciemam, tomēr visu šo māju grupa drīzāk bija 17. gadsimta otrajā pusē veidojies saimniecību izkārtojums, nevis tiešs Drukugala ciema turpinājums.

53. tabula. DRUKUGALA CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Iggun	Iggun	Iggon	
Ribbe	Ribbe	Ribb	Ribben

Ķīšu ciems un Aluma ciems

1624 – Kieszem/Kieszem vnd Alloma; 1630 – Kyse.

Ķīšu ciemu un Aluma ciemu 1624. gadā pārstāvēja pa vienai ½ arkla lielai saimniecībai. Īpatnēji, ka 1630. gadā Aluma vārds vairs nav minēts un abu saimniecību kopums saukts par Ķīšu ciemu, taču 17. gadsimta beigās bija nostiprinājies tieši Aluma (*Allun/Allum*) nosaukums.

Ķīšu un Aluma ciema vieta saistāma ar “Aluma” (mūsdienās vairs nepastāv) apkārtni uz austrumiem no tagadējā Greiļu un Dzintaru dīķa. Tā kā ziņas par abiem ciemiem ir ļoti trūcīgas, precīzāka abu ciemu lokalizācija un savstarpējais izvietojums nav noskaidrojams. Jādomā, ka arī nosacīta uzplaukuma laikā tie bija mazi, ar 2–3 sētām.

54. tabula. ĶĪŠU CIEMA UN ALUMA CIEMA SĒTAS 1624.–1683. GADĀ

1624	1630	1638	1681/83
Kiese	Kyse	Kisch	
Alloma	Alloma	Allun	Allun, Allum
			Allun, Allum

Namkule jeb Lādes muiža

1508 – Namekul; 1595 – Namkiel; 1638 – Laden Hoff, Ladenhof; 1681/83 – Ladenhof.

Namkule pirmoreiz minēta tikai 1508. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Mihaels to izlēņoja Pēterim Lādem (*Lade*) jeb Lodem. No pēdējā mantiniekiem muižu 1595. gadā ieguva Ēvalds Mengdens (*Mengden*). 1621. gadā Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs piešķīra Limbažus un citus īpašumus, kuru starpā bija arī tolaik tukšā, 2 ½ arklus lielā Lādes muiža, Rīgas pilsētai.¹⁴⁵

Lādes muiža (vismaz 17. gadsimta beigās) atradās Lādezera ziemeļaustrumu krastā. Tā kļuva par centru atsevišķai, tomēr pie Limbažu stārstijas piederošai muižai, kura dalījās divās vakās – Lādes un Jumpravmuižas vakā. Lādes vakā ietilpa Lādezera apkārtnes sētas, kas vēl 1638. gadā bija piederējušas pie Limbažu pilsmuižas Jautažu vakas, savukārt Jumpravmuižas vakā – Limbažu stārstijai pievienotās Jumpravmuižas sētas.

Vainižu pilsnovads

Vainižu pilsnovads Livonijas laikā piederēja pie teritoriāli visai lielās Umurgas draudzes. Vainižu pils (*castrum Waynselle*) pirmoreiz minēta 1359. gadā, kad prāvā starp Rīgas arhibīskapu un Livonijas ordeni uzskaitīti dažādi arhibīskapijas īpašumi.¹⁴⁶ Pilī vairākkārt uzturējies Rīgas arhibīskaps un citas amatpersonas, tomēr pēc savām pamatfunkcijām tā raksturojama kā saimniecības pils. 1555. gadā pils jau bija sabrukusi.¹⁴⁷

Lielākā daļa Vainižu pilsnovada bija Rīgas arhibīskapa domēne, bet novada vidusdaļā izveidojās divas lēņa muižas – Kalnamuiža un Roperbeķi, kas 17. gadsimtā tika pieskaitīti Limbažu pilsnovadam. Trešā lēņa muiža – Vircenberga jeb Ruckas muiža – radās 1567. gadā. Šķiet, ka Livonijas laikā Vainižu pilsnovadā iekļāvās arī tās vēlākā Limbažu pilsnovada zemes, kas piederēja pie Umurgas draudzes – piemēram, 1528. gadā pie Vainižu novada pieskaitīti Tiegaži,¹⁴⁸ tomēr Vainiži kā pilsnovads minēts tikai dažos 16. gadsimta pirmās puses dokumentos, līdz ar to ir grūti spriest par novada reālajām aprisēm, kuras varēja arī būt mainīgas un kurām faktiski nebija īpašas nozīmes. 1630. gadā Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs piešķīra vēl neizlēņotās Vainižu zemes feldmaršalam Gustavam Hūrnām (*Horn*), kuram tās piederēja līdz muižu redukcijai 17. gadsimta beigās, pēc tam Vainižu muiža bija kroņa īpašums.

¹⁴⁵ Stryk L. *Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands*, S. 153.

¹⁴⁶ LUB, 2: 968 (Sp. 631).

¹⁴⁷ Caune A., Ose I. *Latvijas .. piļu leksikons*, 528. lpp.

¹⁴⁸ LGU, 2: 470.

16. gadsimta vidū neizlēnotās Vainižu pilsnovada zemes bija iedalītas piecās vakās – Umurgas, Korbes, Sikenaises, *Ykell* un *Katsell* vakā, tomēr pēdējo divu identifikācija un lokalizācija dažu apstākļu, it īpaši mājvārdu mainības dēļ pagaidām ir problemātiska. Vairāk salīdzināmu datu ir par pirmajām trim vakām, kuras raksturotas tuvāk.

Vainižu vaka

1550 – Sickenayse; 1601 – Eyaßzemsche wacke; 1624 – Wainselsche Wacke; 1630 – Waynselsche Wacke; 1682 – Wainselsche Wacke + Sicknische Wacke.

Vainižu novada apdzīvojuma izpēte faktiski būtu sākama ar Umurgas un Korbes vaku (sk. attiecīgās apakšnodaļas), jo to lokalizācija, kaut arī ne tik vienkārša, ir vieglāk atrisināma. Noskaidrojot šo vaku, kā arī dažu apkārtējo privātmuižu atrašanās vietu, var precizēt arī Vainižu vakas saimniecību izvietojumu. Esam tomēr izvēlējušies novada apdzīvojuma apskatu sākt ar Vainižu vaku kā novada pārvaldes centram tuvāko vietu.

16. gadsimta vidū Vainižu vakas nosaukums vēl neeksistēja, bet tās vietā līdzās Umurgas un Korbes vakai 1550. gada Turaidas vaku grāmatā minēta *Ykell* un *Sickenayse* vaka. Pirmajā bija 29, otrajā – 65 saimniecības. Diemžēl 1550. un nākamās – 1599. gada revīzijas materiālu salīdzinājums drīzāk rada jaunas problēmas, nevis vieš kādu skaidrību par to, kas bija *Ykell* un *Sickenaise* vaka. Līdzās Umurgas pusmuižai ar tai piederošo vaku, 1599. gadā Vainižos minēta arī t.s. pirmā un otrā vaka, pie kam otrajā vakā ietilpa divi kādreizējie pagasti jeb vakas, sauktas *Sryknicki* un *Korbcki*. Pēdējā nosaukumā atpazīstama Korbes vaka. *Sryknicki* vakas nosaukumā it kā būtu saskatāms *Sickenayse* vārds, taču, salīdzinot 1550. un 1599. gada sarakstu (lielākā daļa nosaukumu jeb mājvārdu abās revīzijās nesakrīt), redzams, ka Vainižu otrā pagasta *Sryknicki* daļai drīzāk atbilst agrākā *Ykell* vaka – tās *Melcke*, *Meycke* un trīs *Willenpoy* sētu nosaukumus var sasaitīt ar *Sryknicki* vakas *Melki*, *Meyk* un trīs *Willith* sētu vārdiem. Atliek secināt, ka *Sickenayse* vaka saistāma ar 1599. gada Vainižu pirmo vaku, ko arī atbalsta dažu mājvārdu līdzība: *Schlampamp*→*Lampep*, *Awer*→*Aur*, *Punne*→*Pun*. Lielas neskaidrības rada tas, ka gaidāmo 65 saimniecību vietā Vainižu pirmajā vakā minētas tikai 33 saimniecības un 4 iebūviešu sētas (arī ½ arkla liela postaža), savukārt otrajā vakā fiksētas 35 saimniecības, kaut gan agrāk Korbes (*Corbenn*) un *Ykell* vakā kopā 1550. gadā bija 52. Diemžēl nav noskaidrojams, kuras no 1599. gada sarakstā minētajām saimniecībām piederēja Vainižu otrās vakas *Sryknicki*, kuras – Korbes daļai. Mulsina vairāk nekā trešās daļas saimniecību zudums, kas varētu liecināt par kādām teritoriālām vai citām pagaidām nezināmām pārmaiņām Vainižu pilsnovada ietvaros 16. gadsimta otrajā pusē.

1601. gada arklu revīzijā iepriekšējai Vainižu pirmajai vakai atbilda *Eyaßzemsche* vaka ar tās 25 apdzīvotām (13 ¼ arkla) un 8 tukšām (4 arkli) sētām.

Līdz 1624. gada revīzijai vakā bija notikušas diezgan lielas pārmaiņas. Tagad tā saucās par Vainižu vaku, un tajā reģistrēti 6 ½ ciemi, kuros kopā bija 23 apdzīvotas un 18 tukšas saimniecības. Tā kā saimniecību kopskaits (ņemot vērā arī postažas) ir stipri lielāks nekā 1601. gadā, rodas aizdomas, ka vaka teritoriāli bija palielinājusies, taču patreizējā informācija neļauj noteikt neko konkrētāk.

Vainižu vakas ciemi bija *Waynse/Wainse*, *Paime*, *Imme*, *Piper*, *Iggiß/Iggis*, *Segniß/Signis* un puse *Krudtzem/Krutzlem* ciema. Tajos bija pa 1–4 apdzīvotām sētām, vienīgi vakai piederošā *Krudtzem/Krutzlem* ciema daļa (puse) bija tukša, bet *Segniß/Signis* ciemā pastāvēja 11 saimniecības. Vēlāk ciemu nosaukumi vairs netiek minēti.

1638. gada arklu revīzijas laikā vakā reģistrētas vairs tikai 12 apdzīvotas sētas, kas ir visai netipiski, jo pēc dziļās 17. gadsimta sākuma krīzes situācija ciemos un vakās parasti, kaut pamazām, tomēr uzlabojās. Var arī pieņemt, ka revīzija Vainižos veikta nepilnīgi. Diemžēl tas samazina iespējas izsekot saimniecību pēctecībai un noteikt ciemu lokalizāciju.

Lielā zviedru kadastra laikā agrākā Vainižu vaka bija sadalīta divās daļās – Vainižu un *Sicknische* vakā. Pirmajā pastāvēja 14, otrajā – 9 zemnieku saimniecības. Ja neņem vērā iespējamās teritoriālās pārmaiņas, tad abās vakās kopumā bija atjaunots aptuveni tas stāvoklis, kāds vērojams 17. gadsimta pašā sākumā. Dažu mājvārdu līdzība ar agrākās revīzijās minētajiem nosaukumiem var dot kaut minimālas norādes par kādreizējo ciemu atrašanās vietu. **Waynse/Wainse** ciemu var saistīt ar *Kraull*→*Kraukell/Kraul* sētu, **Imme** ciemu – ar *Imke*, **Piper** ciemu – ar *Kleinschmidt*→*Kleinschmit* un *Piper*, **Iggiß/Iggis** ciemu – varbūt ar *Punne*→*Penne*, **Segniß/Signis** ciemu – ar *Schweineck*→*Sawinek/Sweineck* sētu. Nekādu norāžu nav izdevies konstatēt par **Paime** ciemu. Kartē iezīmētās ciemu atrašanās vietas tomēr jāuztver tikai kā versija. Specifisko mājvārdu dēļ kā samērā drošu var uzskatīt *Piper* ciema vietu ap 2 km uz ziemeļaustrumiem no Vainižiem (mūsdienu “Kliesmetes” (*Kleinschmit*) un “Pipari” (*Piper*)). Droši ar Zvejnieku ezera austrumu piekrastes apvidu (5 – 6 km uz ziemeļrietumiem no Vainižiem) var saistīt *Signis* ciema vietu. *Signis* ciems acīmredzot bija devis vārdu visai kādreizējai *Sickenayse* vakai, un arī vēl Lielā zviedru kadastra kartē Zvejnieku ezers saukts par *Sicknis* ezeru.

Umurgas vaka

1550 – Obennorgen; 1599 – folwarczek Ubnor; 1624 – Vbnormsche Wacke + Sarmsche Wacke, Sarmasche Wacke; 1630 – Vbenormsche Wacke, Ubbenormsche Paggast + Sarum Wacke; 1638 – Ubbenormsche Paggast + Sarmische Paggast; 1682 – Ubbenorms Wacke + Sarmische Wacke.

Vainižu novada apdzīvojuma izpēte sākama ar Umurgas un Korbes vaku, jo to lokalizācija, kaut arī ne tik vienkārša, ir vieglāk atrisināma. 1550. gadā Umurgas vakā reģistrētas 30 zemnieku saimniecības. 1599. gadā Umurgas pusmuižai pakļauto sētu kopumam visumā vajadzētu atbilst agrākajai vakai, tomēr 1599. gada sarakstā minēta tikai 21 saimniecība, pie kam abos sarakstos ir pilnīgi atšķirīgi mājvārdi, vienīgi 1599. gada *Budel* nosaukumā atpazīstama 1550. gada *Clawin Budell* vai *Andres Budel* sēta. Zināms orientieris ir *Ezer Jurgi* un *Ezer Jen* sētas nosaukums, kas norāda uz šo saimniecību atrašanos ezers tuvumā.

Pamazām atšķetinot muižu, ciemu un zemnieku sētu lokalizāciju un savstarpējo izvietojumu, jānonāk pie secinājuma, ka Umurgas vaku, atšķirībā no ierastā, veidoja divas savstarpēji nesaistītas daļas. Viena daļa atradās Umurgas muižas un baznīcas apkārtnē, otra – ap 9 km attālu pie Sāruma ezera. Šī neierastā situācija beigu beigās tika atrisināta tādējādi, ka vismaz kopš 1624. gada katra daļa turpmāk pastāvēja kā atsevišķa vienība – Umurgas vaka un Sāruma vaka.

No 1624. gada arklu revīzijas uzzinām, ka tā laika Umurgas vaku veidoja divi ciemi – pati Umurga (*das Dorff Vbbenorm*) un *Toyß/Toys* ciems. Jau 1630. gadā pēdējais nosaukums bija izzudis un revīzijā fiksēts, ka vaku veido viens vienīgs ciems. Daļēji to izskaidro tas, ka *Toyß/Toys* ciems 1630. gadā, šķiet, bija pilnīgi tukšs. Iepriekšējās revīzijas laikā tajā gan bija apdzīvota *Rimmatz*→*Rimmitz* sēta, kas 1630. gadā vispār nav pieminēta (arī ne starp postažām), tomēr 1638. gadā tā pastāvēja jau atkal. Lielā zviedru kadastra laikā šī saimniecība reģistrēta kā *Resematz/Rimmatz Land*. Lai gan tā iezīmēta kartē un tās vietu iespējams lokalizēt, mājvārdu mainība, izzušana un līdzīgu mājvārdu pastāvēšana gan Umurgas, gan *Toyß/Toys* ciemā (abos fiksēts nosaukums *Budell*) pagaidām neļauj precizēt *Toyß/Toys* ciema atrašanās vietu. Iespējams, ka *Toyß/Toys* ciems saauga ar Umurgas ciemu un turpmāk veidoja daļu no tā, taču pastāv arī varbūtība, ka ciems tika pamests un *Rimmatz* sēta muižas lauku paplašināšanas vai kādu citu iemeslu dēļ pārcelta uz Umurgas ciemu, ņemot līdzi arī agrāko nosaukumu.

Umurgas vaka un ciems, saprotams, identificējams ar Umurgu, tomēr 17. gadsimta beigās tagadējā ciema centrālo daļu aizņēma galvenokārt lauksaimniecības zeme, bet

dzīvojamās mājas bija izvietotas puslokā ap to. Šo pusloku arī mūsdienās veido “Ķeņi” (*Kenne/Kenge*), “Lejaskēperi” (*Körper/Körper*), “Rimači” (*Resematz/Rimmatz Land*) un “Piļi” (*Pille*), bet pusloku noslēdz “Lejaskērpji”, kuru nosaukumā atpazīstami divi kādreizējie “Ķērpas” – *Stoor Pepper/Leel Kerpe* un *Lill Pepper/Mass Kerpe*. Abi “Ķērpas”, kā arī izzudušais “Princis” (*Prus/Printze*) piederēja Umurgas mācītājmuižai.

Sāruma vaku 1624. gadā veidoja trīs ciemi – *Sarma*, *Syritz* un *Jelles*. Pirmajā bija 7 apdzīvotas un 5 tukšas, otrajā – 5 apdzīvotas un 2 tukšas sētas, bet par *Jelles* ciemu teikts, ka tā vietā izveidota pusmuiža (*Hofflage*). 1630. gadā jau norādīts, ka vaka ir viens ciems. Tajā bija 11 apdzīvotas saimniecības – par vienu mazāk nekā iepriekšējā revīzijā, jo viens saimnieks (audējs) bija aizbēdzis, vairs nepastāvēja arī agrākā pusmuiža, vienīgi norādīti to saimniecību nosaukumi, uz kuru zemes tā bija atradusies – *Weber*, *Jellus* un *Auwe*.

1638. gadā Sāruma vakā bija 13 apdzīvotas saimniecības, 1682. gadā – ap 20, kā arī krogs, kas revīzijas brīdī, šķiet, bija tukšs. Lielā zviedru kadastra karte ļauj Sāruma vaku identificēt ar tagadējo Kaijciemū Sāruma ezera ziemeļu krastā un uz ziemeļrietumiem no tā. Izsekojot dažu mājvārdu pēctecībai, var spriest, ka **Sarma** (Sāruma?) **ciems** senāk veidojis Kaijciema austrumu galu pie Sāruma ezera (tur arī meklējama kādreizējo *Ezer Jurgi* un *Ezer Jen* sētas vieta), bet **Syritz ciems** – rietumu galu, savukārt **Jelles ciema** vieta pagaidām paliek nelokalizēta. Arī mūsdienās Sāruma ezera apkārtnē ir apdzīvota, taču senos mājvārdus saglabājušas tikai “Unkšas” (*Vngs/Ungsche*) un “Strazdi” (*Strasden Land*).

Korbes vaka

1550 – Corbenn; 1599 – pogost Korbski; 1624 – Korbsche, Korbensche Wacke; 1630 – Korben Wacke; 1638 – Korbusch Paggast.

Korbes vakā 1550. gadā minētas 23 zemnieku saimniecības. Nākamajā sarakstā, kas veidots 1599. gadā, Korbes vakas sētas reģistrētas kopā ar *Sryknicki* vakas saimniecībām, un tās kopā apzīmētas kā Vainižu otrā vaka (*drugi pogost Wandzelski, Sryknicki i Korbski nazwany*). Diemžēl Vainižu otrās vakas sarakstā nav neviena nosaukuma, kuru varētu atpazīt 1550. gada sarakstā.

Lielāku skaidrību par vakas apdzīvojamā struktūru un izvietojumu var gūt pēc 1624. gada revīzijas datiem. Tajā laikā vakā fiksētas 22 saimniecības, kas vismaz skaita ziņā vairāk vai mazāk atbilst 1550. gada datiem. Saimniecības sadalītas četros ciemos – *Pehre*, *Suske*,

Witliper/Willitper un *Kumpe/Kampo*. Aiz ciemu uzskaitījuma atsevišķi minēta *Tincke* sēta, kas acīmredzot bijusi viensēta, taču nav zināms, vai tā piederēja pie Korbes vakas. Līdzīgi 1550. un 1599. gada sarakstu salīdzinājumam, arī tagad nav iespējams mājvārdos saskatīt kādu sakarību ar 1599. gada sarakstu, līdz ar to vakas ciemu un sētu lokalizācija iespējama, par atskaites punktu izmantojot 1624. gada revīzijas ziņas.

Kaut arī 1624. gadā Korbes vakas ciemos reģistrētas 22 saimniecības, 15 no tām bija tukšas, bet katrā ciemā bija tikai viena vai divas apdzīvotas sētas. Šāda situācija saglabājās vismaz līdz 1638. gadam – lai gan notika dažas izmaiņas, apdzīvoto sētu kopskaits vakā joprojām bija septiņas. Niecīgais sētu skaits katrā ciemā acīmredzot neļāva vairs uztvert apdzīvotās vietas kā ciemus, tādēļ jau 1630. gadā norādīts, ka zemnieki dzīvo izklaidus.

Līdz 17. gadsimta beigām vaka piedzīvoja manāmu izaugsmi – 1682. gadā tajā bija jau 13 saimniecības, kas gan joprojām stipri atpalika no situācijas gadsimta sākumā. Kaut arī ciemu nosaukumi, iespējams, jau bija aizmirsti, izsekojot mājvārdu pēctecībai, 1682. gada sarakstu pa ciemiem var sadalīt šādi.

Pehre ciems: *Per/Mesche Peer, Mesitelx*.

Suske ciems: *Susche/Suskie, Suske/Suskie, Susche/Suskie*.

Witliper/Willitper ciems: *Willit, Willit*.

Kumpe/Kampo ciems: *Tilsche/Telsch, Sälkull, Oesekay/Eeselkay, Kolke Landh/Klocken Land*.

Vēl divi nosaukumi – *Muurneck* un *Blancken Land* – bija jauni.

Kumpe/Kampo ciems identificējams ar mūsdienu Iesalkājam nepilnus 5,5 km uz austrumiem no Umurgas, kā arī “Lejasklokām” uz ziemeļiem no Iesalkājām. *Pehre* ciema vieta meklējama vairāk nekā 3 km uz ziemeļrietumiem no Iesalkājām. Šā ciema vieta mūsdienās ir neapdzīvota bet 1920.–30. gados tur pastāvēja “Mežpēris”. Arī *Suske* ciema vieta ir neapdzīvota. Ciems atradās ap 6,5 km uz ziemeļaustrumiem no Umurgas, starp Stānu un Usmaņa purvu (ap 1,5 km uz ziemeļaustrumiem no *Pehre* ciema vietas). Visbeidzot *Witliper/Willitper* ciema vieta saistāma ar nu jau izzudušā “Mazvillīša” apkārtni 1 km uz austrumiem no *Suske* ciema vietas. Spriežot pēc ciemu izvietojuma, Korbes vaka lokalizējama Vainižu pilsnovada uz ziemeļiem izvīrītājā galā, uz ziemeļrietumiem no Umurgas.

Vircenberga muiža

1624 – Hans Wirtzenberges Gudt; 1630 – Wittenbergs Guth; 1638 – Würtzenberges Hoff; 1682 – Wittenbärgz Håff, Würzenberg.

Vircenberga jeb vēlākā Ruckas muiža izveidojās 1567. gadā, kad toreizējās Pārdaugavas hercogistes administrators Jans Hodkēvičs to izlēņoja Johanam Vircenbergam (*Württemberg/Wittenberg*).¹⁴⁹ Spriežot pēc novietojuma un komunikāciju iespējām, 16. gadsimta vidū muižas saimniecības bija piederējušas vai nu pie Umurgas, vai Sikenaizes (vēlākās Vainižu) vakas.

Muižas centrs atradās uz austrumiem no Vadažu jeb Ruckas ezera, Braslas labajā krastā. Muižai piederēja **Vadažu ciems** (*Wadasch Zeem*), kurš izvietojās uz rietumiem no Ruckas ezera, kā arī **Krūtciems** (*Krutzeem/Kaisem By*) uz dienvidrietumiem no Roperbeķiem. 1624. gadā abos ciemos kopā bija 8 apdzīvotas zemnieku sētas un 8 postažas, taču 1638. gadā apdzīvotu sētu bija vairs četras, savukārt no postažām uzrādītas trīs. Tā kā abu ciemu nosaukumi 17. gadsimta pirmās puses revīzijās nav minēti un ne visi mājvārdi konstatējami nākamajās revīzijās, visu saimniecību sadalījums pa ciemiem nav īsti noskaidrojams.

Vadažu ciemā 1682. gadā reģistrētas sešas saimniecības, bet kadastra kartē iezīmēta arī septiņā. Līdz mūsdienām senos mājvārdus saglabājuši “Muskari” (*Muskall/Musker*) un “Sidrabauši” (*Suderba/Stalinski*).

Krūtciemā 1682. gada revīzijā nav nosauktas visas tolaik eksistējošās sētas, bet pēc kadastra kartes var spriest, ka to bija sešas. Četras sētas veidoja rindu ciemu, bet vēl divas (1,5–2 km no ciema) faktiski bija viensētas.

Kalnamuiža

1480 – Mayckendorp; 1488 – Mackendorff; 1496 – Mackendorff; 1496/1504 – Maickendorp; 1544–1548 – Mechenndorff, Meckendorf, Meckendorp, Mecken dorp, Meyckendorff; 1601 – Maikendorff; 1624 – Mayttkendorff; 1630 – Maytkendorff; 1638 – Mayckendorff, 1681/83 – Kallo Moisko, Maikendorf.

Kalnamuiža bija Limbažu pilsnovada anklāvs Vainižu pilsnovadā, bet teritoriālā novietojuma dēļ apskatām to Vainižu pilsnovada nodaļā.

¹⁴⁹ BHO, S. 720.

Kalnamuiža līdz 16. gadsimtam dokumentos (un to norakstos) figurē ar nosaukumu Maiken-, Maken- jeb Mekendorfa. Maikendorfas vārds dokumentos pirmoreiz parādās 1480. gadā, kad Tīle fon Hergrade (*Hertzerade*) pārdeva Maikes ciemu par 1700 vecajām Rīgas mārķām Hansam Ikšķilam (*Uxkull*).¹⁵⁰ Turpmāk muiža pieminēta saistībā ar Ikšķilu mantojuma lietām, kā arī strīdiem, kuros bija iesaistīti Kalnamuižas īpašnieki, taču dokumenti nedod ieskatu muižas iekšējā dzīvē. Kopš 1589. gada muiža mantošanas ceļā nonāca Mengdeni dzimtas īpašumā, bet 1739. gadā Mengdeni Kalnamuižu kopā ar Roperbeķiem iemainīja pret citu muižu netālu no Tērbatas.

Kalnamuižas zemnieku saimniecības kopā ar Roperbeķu muižas sētām (ar kopīgu nosaukumu – Maikendorfas zemnieki) uzskaitītas 1601. gada revīzijā. Pēc nākamo revīziju datiem var spriest, ka Kalnamuižas saimniecības ierakstītas saraksta beigās (25.–32. pozīcija). Muižai tolaik piederēja 8 sētas, katra ½ arkla liela, tomēr iespējams, ka te klāt pieskaitāmas vēl trīs *Weischelß* sētas, (sk. Roperbeķu muižas aprakstu).

1624. un 1630. gada revīzijas laikā muižā un vienlaikus arī vienīgajā ciemā uzskaitītas 9 saimniecības, 1638. gadā – 8, taču kopā ar daudzajām postažām. 1624. un 1630. gadā apdzīvotas bija trīs sētas, bet 1638. gadā – pat tikai divas.

Līdz 17. gadsimta beigām muiža bija vairāk vai mazāk atkopusies un pēc zemnieku sētu skaita (sešas; kopā ar Roperbeķiem piederošo *Meißull/Wesul* sētu – septiņas) gandrīz sasniegusi to līmeni, kāds bija gadsimta sākumā. 1624. un 1630. gadā zemnieku saimniecību kopumam uzrādīts arī ciema nosaukums – *Maytken* (1624), *Mackenn* (1630), bet gadsimta beigās tas jau bija mainījies – *Kalnemois Zeem*; līdzīgi par Kalnamuižu latviski sauca arī visu muižu.

55. tabula. KALNAMUIŽAS CIEMA SĒTAS 1601.–1683. GADĀ

1601	1624	1630	1638	1681/83
Seipell	Szipull	<i>Sipull</i>	Sypoll	Zypoll, Sipoll
	<i>Szipull</i>	<i>Sipul</i>	<i>Sipoll</i>	Sipoll
Roweitzen				
Jaunesemnick	<i>Jaunsem</i>	<i>Jaunsem</i>	<i>Jaunsem</i>	
Theraude	<i>Techroth</i>	<i>Torauder</i>	<i>Traud</i>	Teradz, Teraud
Kieß	<i>Kyse</i>	<i>Kyse</i>	<i>Kyse</i>	
Reustigk	Rußthet	Rusthes	<i>Rusten</i>	Rußteit, Rustick
Dienick	<i>Deckan</i>	<i>Decken</i>	<i>Deken</i>	

¹⁵⁰ LGU, 1: 539.

Piettseull	<i>Poßul Tauting</i>	<i>Pasul Tauting</i>		
	Rautnick	Rautnet	Raunez	
				Bodit, Rodiht
				Irben Zeehm
				Meißull, Wesul*

* Pie Roperbeķu muižas (sk. šās muižas aprakstu)

Maikes jeb Kalnamuižas ciems atradās ap 7 km uz dienvidiem no Umurgas, tā vietu mūsdienās iezīmē “Sīpoli” un “Bodītes”. Kādreizējā muižas centra vieta pārdēvēta par Muižkalniem.

Roperbeķu muiža

1469 – Salszenhoff; 1504 – Salszen hoff auf der Roperbeck; 1510 – Roperbeck; 1681/83 – Roper Bäck, Roperbeck.

Arī Roperbeķi bija Limbažu pilsnovada anklāva Vainižu pilsnovadā. Roperbeķu muižas sākumi saistāmi ar 15. gadsimtu, kad tā piederējusi kādam Hansam Zalcam (*Salz*). Par muižas sākotnējo īpašnieku liecina 1469. gada līgums, ar kuru Frīdrihs Krīdeners (*Kruedener*) pārdeva par 4500 vecajām Rīgas mārķām Georgam Ikšķilam muižu, kas saucās *Hansz Salszenhoff*.¹⁵¹ Līgumā norādīts, ka pārdodamajā daļā neietilpst Ķipēnu ciems (*Kippendorff*). Ar laiku muižu pēc Braslas upes vārda (vāciski *Roperbeck*) sāka saukt par Roperbeķu muižu.

Roperbeķu saimniecības uzskaitītas 1601. gada revīzijā kopā ar Kalnamuižas sētām. Salīdzinājums ar nākamām revīzijām liecina, ka Roperbeķu sētas ierakstītas saraksta sākumā 1.–24. pozīcijā, t.i., muižai piederēja 25 zemnieku saimniecības ar 6 7/8 arkla zemes.

1624. gadā reģistrētas 24 saimniecības jeb par vienu mazāk nekā iepriekš, taču no tām apdzīvotas bija tikai 9. Savukārt 1630. gada revīzijā uzrādītas vairs tikai četras apdzīvotas sētas (postažas – 19), 1638. gadā – sešas (postažas – 18). 17. gadsimta beigās muižu veidoja jau 12 zemnieku sētas, kā arī krogs, taču vismaz pēc saimniecību skaita tas sastādīja tikai pusi no kādreizējā muižas saimnieciskā potenciāla.

Līdz gadsimta beigām tikai divas mājas bija saglabājušas nosaukumu, kas tām bija 1601. gadā – *Szauliß*→*Muhlas/Saules/Saul* un *Sirnex*→*Zirneck/Zirneek*. Lielā zviedru kadastra sarakstā daļa saimniecību bija grupēta ciemos – *Zirneck* un *Replin* ciemā, bet citas pastāvēja kā viensētas. Pats muižas centrs atradās tagadējā Rotenbergu ciemā, bet trīs saimniecības – *Preßel/Pretz*, *Smeed/Geddertkaln* un *Kawell* – Umurgas virzienā Braslas kreisajā krastā. **Zirneck**

¹⁵¹ LGU, 1: 457.

(Dzirnieki?) **ciems** ar *Kalwe* un *Zirneck/Zirneek* mājām ir izzudis, tā vietu 1920. gadu kartēs iezīmē “Kallis” – ap 1 km uz dienvidrietumiem no Roperbeķu muižas. Gandrīz izzudis ir arī **Replin ciems**. Vienas no tam piederošām mājām ir tagadējās “Saulēs” ap 2 km uz dienvidaustrumiem no Muižkalniem, tomēr senais ciema kodols saistāms ar tagadējo “Vainižu Kārkliņu” apkārtni (1,3 km uz austrumiem no “Saulēm”).

Īpaši pieminamas *Weischelß* mājas, kādu 17. gadsimta sākumā (katra ½ arkla liela) bija pavisam trīs. 1624. gadā ar šādu nosaukumu minēta tikai viena – igauņa Jāna saimniecība, bet jau 1630. gadā tā bija pamesta. 1681./83. gadā atjaunotās *Weischelß* → *Meißull/Wesul* mājas minētas starp Kalnamuižas ciema mājām, tomēr, ja ciems piederēja Kalnamuižai, *Meißull/Wesul* sēta – Roperbeķiem. *Meißull/Wesul* māju novietojums kartē rāda, ka tās pilnīgi noteikti bija Kalnamuižas ciema sastāvdaļa, taču šo māju piederība Roperbeķiem izskaidrojama vai nu ar to, ka kāds zemnieks pārceļts no Roperbeķiem uz Kalnamuižu un “atnesis” līdzī mājvārdu (kas ir mazāk ticams), vai, drīzāk, vienas jeb sākotnēji vairākas Kalnamuižas ciema mājas pieskaitītas Roperbeķiem kādu saimniecisku (klausu u.tml.) apsvērumu dēļ. Jāatgādina, ka gan Kalnamuižai, gan Roperbeķiem tajā laikā bija viens īpašnieks.

Liepupes pilsnovads

Liepupes pilsnovads rakstītajos avotos parādās samērā vēlu – tikai 1372. gadā pirmoreiz minēta draudzes baznīca (*parkercke*) *Pernigogel/Parnigogel*.¹⁵² Tiesa, dokumentā ir atsauce jau uz 1322. gadu, kad ticis risināts robežu jautājums starp Liepupes baznīcu un *Pael* muižu. Pēc tam dažādās rakstības formās – parasti *Pernegell*, *Pernigel*, *Pernigell* – Liepupe dokumentos pieminēta kā draudze, baznīca, novads un muiža. Vietvārds cēlies no lībiešu valodas salikteņa *pārna* 'liepa' + *joug* 'upe', līdz ar to vietas tagadējais nosaukums ir lībiskā nosaukuma burtisks tulkojums latviešu valodā.¹⁵³

Livonijas laikā Liepupes pilsnovadā minētas 7 muižas: 1403. gadā – Liepupe (*Perneyogel*) un Vecmuiža (*Wottelisbeke*, vēlāk *Sussikas*), 1491. gadā – Vitrupe (*Bysterenwolde*), *Imsdorff* 1491; *Kurkul* 1491 un *Wipskull*, 1520. gadā – Dunte (*Ruturghe*). 1555. gada Rīgas arhibīskapijas muižu sarakstā¹⁵⁴ uzskaitītas 9 muižas vai to īpašnieki: *Jürgen Berlin* [Dunte], *Reinhold von Ungern*, *Jürgen Vitinghoff* [Vecmuiža], *Johan Aderkas thom Bisterwalde* [Bīsteri], *Jürgen Thuve*, *Andreas Koßkull* [Kulle jeb Blome], *Reinhold von Rosen tho Pernigal* [Liepupe], *Reinhold Viting*, kā arī Jumpravmuiža (*dass Kloster zum frewen Hoff*). Tiesa, pēdējais īpašums tomēr saistāms ar Limbažu pilsnovadu.

Dokumentos konstatējami 14 ciemu un pagastu nosaukumi: *Canemoysse* (1385; *paghast*), *Ruturghe* (1423; *pagest*), *Ninegudt* un *Vennekulle* (1467), *Kages dorp* un *Kulles dorp* (1474), *Lange dorp* (1490), *Randekull* (1491), *Illekul*, *Kermesze*, *Memkul*, *Muszstekul*, *Padekul* (visi 1520) un *Lannemeisze* (1540); 1544. gadā minēta arī zemnieku sēta *Pentz*. Spriežot pēc nosaukuma, arī vismaz trīs muižas (*Imsdorff*, *Kurkul*, *Wipskull*) izveidojušās ciema vietā, savukārt *Canemoysse* un *Ninegudt* ciema nosaukumā ietverta norāde uz muižu.

No citiem Liepupes novada objektiem Livonijas laikā minēti Liepupes (*Pernigel*; 1467) un *Fridage* (1491) krogs. Fiksēti vairāki ģeogrāfiski objekti: Liepupe (*Pernigolsche beke*; 1372), *Hergensore* kalns (1372), *Kyko* kalns (1516) un vairākas pļavas – *Kampst* (1544), *Siggesur* (1516) un *Soper* (1513).

¹⁵² LGU, 1:101. Dokumentā lietotās vietvārda rakstības formas lasāmas kā *Pernijogel* un *Parnijogel*.

¹⁵³ Latviešu presē nosaukums *Liepupe* (*Leepupe*) parādās 19. gadsimta 70. gados. Paralēli tam kā precizējums dažkārt lietots arī vācu *Pernigel*, kurā bija saglabāta lībiskā forma.

¹⁵⁴ Napiersky, C. E. von. Verzeichniß der Schlösser und Güter in Livland zu Ende des Ordenzeit. In: Bunge F. G., Paucker C. J. A. (Hg.). *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*, Bd. VI. Reval:Verlag von Franz Kluge, 1851, S. 128.

Liepupes muiža

Liepupes muiža pirmoreiz dokumentos parādās 1403. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Johanness fon Valenrode (*Wallenrode*) to kopā ar Vitrupi izlēņoja Heinriham fon Fītinghofenam (*Vytinkhowe*).¹⁵⁵ Muiža bija pastāvējusi jau iepriekš un bijusi izlēņota kādam Sanderam Pernejogelam (*Perneyogel*), bet to nopircis cits Rīgas arhibīskapa vasalis – Henneke Pitkevers (*Pitkever*), pēc kura nāves īpašums atkal nonāca arhibīskapa domēnes sastāvā.

Pēc kāda laika muižas īpašnieki bija nomainījušies – 1467. gadā Jorgens Ikšķils (*Uxkull*) to pārdeva Heinriham Koškulam (*Kuszkul*) par 9000 Rīgas mārķām.¹⁵⁶ Pirkšanas–pārdošanas līgumā teikts, ka pie īpašuma pieder muižas zeme, dzirnavas pie muižas, krogs, jūrmala ar visiem ļaudīm, kā arī divi ciemi – *Nigegudt* un *Vennekulle*. Netika pārdots vienīgi kāds zemes gabals (blakus krogam?), kas piederēja Hansam Ikšķilam.

Līdzīgs dokuments sastādīts 1490. gadā, kad Margareta Koškula – Hinriha Bukshovdena (*Bixhovede*) atraitne un, jādodomā, Heinriha Koškula meita – muižu (izņemot Hansa Ikšķila zemes gabalu) par 8000 Rīgas mārķām pārdeva Volmaram fon Rozenam (*Rosen*).¹⁵⁷ Muižas labumi bija muiža, muižas zeme, dzirnavas, dzirnavu dīķis, krogs, jūrmala un abi iepriekšminētie ciemi – *Garciems* (*Lange dorp*), ko sauca arī par Jaunmuižu (*Nige gudt*), un *Vennekull*. Rozens Liepupi ilgi gan nepaturēja un jau 1495. gadā to pārdeva Johanam Strukam (*Struck*).¹⁵⁸

16. gadsimta pirmā puse pagāja strīdos starp Liepupes muižu un Vecmuižu par meža izmantošanas tiesībām. Ievēriības cieniņgs ir 1518. gada dokuments, kurā pieminēti seši zemnieki, kas liecinājuši strīdīgā meža jautājumā; tie ir – *Hennike Pulck*, *Hansz Rabbe*, *Peter Pulck*, *Tew Temlack*, *Nike Saszken* un *Jacob Jenepoesz*.¹⁵⁹

1624. gada revīzijā, no kuras iegūstamas tuvākas ziņas par Liepupes muižas apdzīvojumu, minēti četri Liepupes ciemi – *Wellam/Wellan*, *Zemagal*, *Pulcke*, *Balgaw/Galgaune*, kā arī 5 jūrmalas zvejnieku mājas. Pavisam konstatētas 38 saimniecības, no

¹⁵⁵ LGU, 1: 157.

¹⁵⁶ LGU, 1: 435.

¹⁵⁷ LGU, 1: 593.

¹⁵⁸ LGU, 1: 632.

¹⁵⁹ LGU, 1: 266.

tām 16 apdzīvotas, 22 tukšas. Sliktā vai samērā sliktā stāvoklī atradās pirmie divi ciemi – *Wellan* ciemā no kādreizējiem 10 saimniekiem bija palikuši tikai divi, bet *Zemagal* ciems bija pilnīgi izmiris. *Pulcke* ciemā no agrākām 10 saimniecībām apdzīvotas bija 7, *Balgaune* ciemā no 6 saimniecībām – divas. Iespējams, ka viduslaikos minētais *Lange dorp* identificējams ar *Pulcke* ciemu, bet *Wennekull* – ar *Wellam/Wellan* ciemu.

Līdz 1630. gadam katrā ciemā bija atjaunotas viena divas postažas, tajā skaitā viena arī *Zemagal* ciemā, bet 1638. gadā reģistrētas 18 apdzīvotas saimniecības.

Visus Liepupes ciemus var konstatēt arī 17. gadsimta beigās, kaut gan pēc oficiālā Lielā zviedru kadastra reģistra ciemu bija vairs trīs – *Gharian Zeem*, *Wällan Zeem* un *Ghielghan Zeem*. Pēdējos divos nosaukumos atpazīstams agrāk fiksētais *Wellam/Wellan* un *Balgaw/Balgaune* ciema vārds, savukārt *Pulcke* ciems tagad saucās par Garjāņu ciemu, un ar to bija apvienojies nelielais *Zemagal* ciems. Diemžēl visi jūrmalas saimniecību nosaukumi bija nomainījušies, tādēļ lokalizēt agrākās revīzijās minētās sētas nav iespējams.

Garjāņu ciems bija izvietots uz austrumiem no Liepupes muižas, galvenokārt Liepupes upes labajā krastā. Tas bija izstiepts aptuveni 3 km garumā no tagadējām “Porkām” līdz “Rūjām”. “Rūjas” ar netālajiem “Kušķiem” iezīmē kādreizējā **Ciemgaļciema** (*Zemagal*) vietu, tātad Garjāņu ciema rietumdaļu veidoja kādreizējais *Pulcke* ciems, bet austrumu galu – Ciemgaļciems. **Velēnciems** (*Wällan Zeem*) atradās ap 4 km uz austrumiem no Liepupes tagadējo “Kalnpulku” apkārtnē. **Ghielghan ciems** identificējams ar tagadējiem Jelgavkrastiem, kur 17. gadsimta nosaukumu vēl saglabājuši “Reiņi” un “Skrodeļi”. Liepupes muižas jūrmalas saimniecības lokalizējamās galvenokārt Liepupes grīvas apkārtnē, upes labajā krastā, kur saglabājušies arī 17. gadsimta beigu nosaukumi – “Lembuži”, “Ķirras” un “Rāķi”.

Duntes muiža

1624 – Rüter; 1630 – Ruter; 1638 – Ruttern;

Duntes senākais nosaukums *Ruturghe* pirmoreiz minēts 1423. gadā.¹⁶⁰ Tolaik *Ruturghe* bija pagasts, un Rīgas arhibīskaps Johanness Ambundi to izlēņoja Hinrikam Aderkasam (*Aderkasz*). Pirms tam šā lēņa turētājs bija Johans fon Rozens, taču viņš mira, neatstājis mantiniekus. Aderkasiem Dunte piederēja gandrīz 100 gadus, līdz 1520. gadā muižas toreizējais

¹⁶⁰ LGU, 1: 222.

īpašnieks Markuss Aderkass pārdeva to Jurgenam Berlinam (*Berlin*).¹⁶¹ Pārdošanas līgumā uzskaitīti arī muižai piederošie ciemi – *Memkul*, *Musztekul*, *Illekul*, *Kermesze* un *Padekul*. Vēlāk īpašnieki mainījās, bet kopš 1677. gada muiža piederēja Duntenu dzimtai, no kuras vārda cēlies Duntē latviskais nosaukums.

1624. gadā, kad bija pagājuši gandrīz 100 gadi pēc pirmā Duntē ciemu uzskaitījuma, arklu revīzijā reģistrēti šādi ciemi: *Vden kill/Vdenkil*, *Merkill*, *klein Kermetz/Kormetz*; *groß Kermetz/Kermitz*; *Elkill/Elekill*; *Patykill/Patykil*. Pēdējos četros vietvārdos nav grūti saskatīt līdzību ar trim 1520. gada ciemu nosaukumiem, kaut gan, kā tālāk redzēsīm, arī te pastāv savi sarežģījumi. Par agrāko *Memkul* ciemu zināms, ka 1625. gadā Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs to piešķīra Andreasam Nīderlandam (*Niederland*).¹⁶² Problemātiskāk ir noteikt, kas notika ar *Musztekul* ciemu – 17. gadsimta pirmās puses revīzijās tas nav minētas, taču gadsimta beigās pastāvēja gan līdzīga nosaukuma ciems, gan pusmuiža.

Muižas saimnieciskais potenciāls 1624. gadā bija pavisam neliels – bija apdzīvotas 6 sētas iekšzemē (1–2 katrā ciemā) un trīs – jūrmalā; nav nekādu ziņu par *Merkil* ciemu – tas gan ir minēts ciemu sarakstā, taču bez jebkādiem komentāriem, vai tas bijis izmiris, vai apdzīvots. 1630. gadā muižas saimniecību sarakstā ierakstītas 11 sētas un arī krogs, taču no zemnieku un jūrmalnieku sētām apdzīvotas bija tikai piecas.

1638. gada revīzija par Duntē muižu satur nedaudz vairāk informācijas, lai gan trūkums ir tas, ka vairs nav minēti ciemu nosaukumi. Ja iepriekšējās revīzijās neatradās neviens, kurš varētu liecināt par muižas stāvokli “senāk”, tad tagad *Rumpan* Toms, kurš, šķiet, bija saimnieks šajā sētā jau 1624. gadā, teica, ka Duntē agrāk bijušas 25 sētas, tagad – 14.¹⁶³ Šajā skaitā ietilpa arī krogs un kalēja māja. No visiem saimniekiem 9 bija uzsākuši saimniekot pēc 1630. gada revīzijas, galvenokārt pat pēdējos 2–3 gados, pie kam 8 saimnieki bija kurzemnieki (viens – no Kuldīgas).

Līdz 17. gadsimta beigām muiža bija stipri paplašinājusies – tajā bija jau 31 saimniecība, krogs, kā arī Mustkalnu pusmuiža. Pastāvēja četri ciemi, piecas jūrmalas saimniecības un piecas viensētas. Ciemu lokalizācija (1624. gada sarakstā minētajā kārtībā) ir šāda.

¹⁶¹ LGU, 2: 330, 331.

¹⁶² AR 1638, I, S. 168; BHO, S. 388.

¹⁶³ AR 1638, II, 313. lpp.

Vden kill/Vdenkil ciemā 1624. gadā bija viena apdzīvota saimniecība – *Compan*, bet 1630. gadā uzrādīta arī *Taßke* postaža, kā arī darbojošs krogs. 1683. gadā ciems saukts par *Uitzem* jeb *Üddeküll*, tajā bija divas *Compan*→*Kompan/Kumpan* mājas, kā arī vēl trīs sētas, taču vairs ne krogs. Ciems identificējams ar tagadējiem Kumpāniem (ap 2 km uz dienvidiem no Jelgavkrastiem).

Merkill ciems, kurš 1624. gadā it kā bija izmiris un nākamajā revīzijā vairs nav pat pieminēts, atkal parādās 1683. gada revīzijā kā *Merckull* jeb *Illekull* ciems. Šāds pavērsiens ir visai negaidīts, jo 1624. gadā ciemu sarakstā minēts gan *Merkill*, gan *Elkill/Elekill* ciems. Vai revidenti būtu kaut ko sajaukuši un iespējamā ciema dubultnosaukuma vietā reģistrējuši divus atsevišķus ciemus? Šā vai tā, 17. gadsimta beigās pastāvošais *Merckull/Illekull* ciems atradās blakus Kumpāniem – tagadējās Duntēskolas apkārtnē. Tolaik tajā bija četras zemnieku sētas un krogs. Senie mājvārdi saglabājušies “Grabu”, “Kalngrabu” (*Grabbe/Grabe*) un “Krogkaņģu” (*Kangh/Kange*) nosaukumā.

Klein Kermetz/Kormetz un **groß Kermetz/Kermitz** ciemā 1624.–1638. gadā bija pa vienai apdzīvotai sētai – *Dreyman* un *Seck*. Lielā zviedru kadastra materiālos *Kermetz* ciemi vairs nav minēti. *Seck* mājvārds līdz 17. gadsimta beigām bija izzudis, bet pa vienai *Dreiman/Dreyman* sētai bija gan *Uitzem*, gan *Paddekull* ciemā. Salīdzinot papildus ziņas par abām Dreimaņu sētām, mazā *Kermetz* ciema “Dreimaņi” it kā būtu saistāmi ar *Uitzem* ciemu, tomēr pēdējā ciema sētu savstarpējais izvietojums bija visai kompakts, tādēļ nav iespējams tajā nodalīt kādu ciema galu, ko varētu identificēt ar *Kermetz* ciemu; arī pats *Dreiman/Dreyman* nosaukums kā amatnieka mājas apzīmējums varētu būt “ceļojošs”. Līdz ar to abu *Kermetz* ciemu lokalizācija pagaidām paliek nezināma.

Elkill/Elekill ciemā 1624. gadā bija tikai viena – algādža Klāviņa (*Clawing*) sēta, kuras nosaukums nav minēts. 1630. gadā Klāviņš jau bija miris, bet citas tuvākas ziņas, pēc kurām varētu spriest par ciema lokalizāciju, nav. 17. gadsimta beigās ciema nosaukums (*Illekull*) minēts kā *Merkill*→*Merckull* ciema sinonīms (sk. šā ciema aprakstu).

Patykill/Patykil ciemā 1624. gadā bija viena apdzīvota saimniecība – *Compan* (tāda pat nosaukuma mājas bija arī *Vden kill/Vdenkil* ciemā). *Compan* mājvārda 1638. gada revīzijā vairs nav, toties Lielā zviedru kadastra materiāli rāda, ka ciems joprojām pastāvēja un tajā bija sešas apdzīvotas sētas. Ciems atradās uz ziemeļiem no Duntēskmuižas, vidū starp tagadējo Dunti un Mustkalniem. Senos ciema nosaukumus saglabājušas “Kalnsolas” un “Lejassolas” (*Sole/Solle/Sohle*), kā arī “Kaņģi” (*Kangh/Kange*), kuri iezīmē kādreizējā ciema austrumu galu.

Mustekull ciems, kā jau minēts, 17. gadsimta pirmās puses revīzijās nav minēts, bet atkal parādās lielā zviedru kadastra laikā. Tajā bija sešas saimniecības, un tas atradās uz dienvidiem no Mustkalnu (*Mustikaln*) pusmuižas. Ciema vietu iezīmē “Sostiņi” (*Sostengh/Sohsting*), “Kalnpūces” un “Lejaspūces” (*Putz/Puhtz*) un “Stārasti” (*Starast Mutzenek/Mutzeneek*).

Kulles (Blomes) muiža

1474 – Kulles dorp; 1477 – Kulleszdorpp, Kullsdorp, Kullszdorff; 1491 – Kullszdorp, Kollesdorp; 1495 – Kullsdorpp; 1513 – Uller; 1513 – 1544 – Kolstorb, Kolstorp, Kolsz Dorf, Kullszdorp, Kulsdorp, Kulsterop, Kulsz Dorf; 1624 – Kolßdorff; 1630 – Kohlßdorff; 1638 – Kulßdorff; 1683 – Kullstorpsz Håff, Kulsdorf.

Blomes muižas vāciskais jeb faktiski lībiskais nosaukums, kas saistāms ar jēdzienu *ciems*, norāda uz muižas veidošanos agrāka ciema vietā. Arī pirmajos dokumentos, kur minēts Kulles ciema vārds, runāts par ciemu, bet muiža (*gud*) pirmoreiz minēta 1491. gadā.

Kulles ciems kopā ar citu Liepupes draudzes ciemu – Kages ciemu (*Kages dorp*) – pirmoreiz minēts 1474. gadā; abi piederēja Ikšķīliem.¹⁶⁴ 1477. gadā Katrīna, Rolofa Persevala (*Perseval*) atraitne, iemainīja abus ciemus pret citiem saviem īpašumiem.¹⁶⁵ Pēc dokumenta noprotams, ka toreizējais, bet nu jau bijušais īpašnieks Volmārs Ikšķīls nesēn blakus ciemam ierīkojis muižu.

Pēc tam īpašnieki mainījās un 1491. gadā abus ciemus ar muižu nopirka Klauss Zalcs (*Saltz*), kuram Rīgas arhibīskaps Mihaels Hildebrands 1495. gadā izlēņoja arī ½ arkla zemes Lembciemā (*Lemmeskul*).¹⁶⁶ 1530. gadā Heinrihs Zalcs (*Salitz*) muižu kopā ar ciemiem (*Kulsdorp, Kaxdorp*) pārdeva Francim Blankenfeldam (*Blangkfelt*),¹⁶⁷ kurš 1535. gadā lēnī dabūja arī Lembcieņa (*Lembszkull*) zemi – trīs zemnieku saimniecības ar 2 arkliem zemes.¹⁶⁸ 1537. gadā muižu, ieskaitot arī Lembcieņu, nopirka Koškuli,¹⁶⁹ kuriem muiža piederēja līdz 17. gadsimta otrajai pusei. 17./18. gadsimta mijā Kulles muižu ieguva Blūmu dzimta, no kuras vārda cēlies muižas vēlākais nosaukums latviešu valodā – Blome.

¹⁶⁴ LGU, 1: 499.

¹⁶⁵ LGU, 1: 522.

¹⁶⁶ LGU, 1: 640.

¹⁶⁷ LGU, 2: 510.

¹⁶⁸ LGU, 2: 672.

¹⁶⁹ LGU, 2: 711, 713.

17. gadsimta revīzijās Kulles muižas ciemu vārdi neparādās, ja neskata to, ka viena ciema vārds sakrita ar muižas nosaukumu. Vienīgi Lielā zviedru kadastra sarakstā atkal minēts Lembciems (*Lemskull Dorff*). 1624. gada revīzijā teikts, ka vecie zemnieki apgalvojuši, ka senāk muižai piederējis ne vairāk kā 9 saimniecību – $\frac{1}{4}$ un $\frac{1}{8}$ arkla lielas; revīzijas laikā apdzīvotas bija tikai četras. 1630. gadā uzskaitītas jau 10 apdzīvotas saimniecības (ieskaitot vienu jūrmalas sētu) un neviena postaža, tātad var pieņemt, ka visa zeme tobrīd tika apstrādāta. Saimnieku lielākā daļa gan bija ienācēji – četri kurzemieki, divi rīdzinieki un viens sāmsalietis. Līdz 1638. gadam daļa saimnieku bija nomainījušies un viens no viņiem bija krievs (*ein Mußcowiter*).

17. gadsimta beigās Kulles muižai piederēja jau 18 saimniecības, taču, tā kā daudzi mājvārdi bija nomainījušies un 1683. gada revīzijā izdalīts tikai Lembciems, pastāv zināmas grūtības precizēt ciemu lokalizāciju un saimniecību sadalījumu pa ciemiem.

Kulles muiža ir tagadējā Blome uz dienvidiem no Vitrupes ciema. Diemžēl, trūkstot informācijai, nav iespējams droši noteikt Kulles un Kages ciema savstarpējo izvietojumu. Var pieņemt, ka **Kulles ciems** atradās uz dienvidiem no muižas, Vitrupes labajā krastā, “Veckīvīšu”, “Jaunkalnu” un “Sīpolu” apkārtnē, tomēr visi šie mājvārdi radušies vēlāk par 17. gadsimta beigām. Saglabājies vienīgi “Jaunkraukļu” (*Jauneis Kraucklis*) nosaukums, taču pašas mājas ar šādu vārdu 17. gadsimta beigās atradās tagadējo “Jaunkalnu” vietā.

Hipotētiski var pieņemt, ka **Kages ciems** bija izvietots Vitrupes pretējā krastā, kur vēl mūsdienās atpazīstami lielā Lielā zviedru kadastra laika nosaukumi – “Bērtuļi” (*Bertell/Bertul*), “Vēveri” (*Wäfware/Wewer*), “Olnieki” (*Ohlneck/Olenecks*) un “Jurkas” (*Sewe/Jurke*).

Tā kā **Lembciems** minēts un kartēts 17. gadsimta beigās, tā lokalizācija grūtības nesagādā. Ciems atradās ap 2,5 km uz ziemeļiem no Kulles muižas, Vitrupes labajā krastā, iepretī tagadējam Vitrupes ciemam. Seno nosaukumu daļēji saglabājuši “Tīrumi” – agrākie “Tiržumi” (*Terβeneck/Tirsum*).

Tūjas muiža

1624, 1630, 1638 – Taubenhoff; 1683 – Tuugen Håff, Taubenhof.

Tūjas muiža viduslaiku dokumentos nav minēta. 1564. gadā to ieguva Heinrihs Ulenbroks (*Ulenbrock*), bet 1624. gadā Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs Tūju piešķīra Jirgenam Aderkasam (*Aderkas*).¹⁷⁰

1624. gada revīzijā, no kuras iegūstamas tuvākas ziņas par muižu, teikts, ka muižā nav ciemu, bet gan atsevišķas saimniecības (*gesinde stete*), turklāt nav tukšas zemes, kas ir visai neparasti, salīdzinot ar tā laika situāciju citos ciemos vai novados. Pavisam Tūjā reģistrētas 12 zemnieku saimniecības.

Līdzīga situācija saglabājās 1630. gadā ar to starpību, ka vairs nav minētas vienas no zemnieku mājām (*Kayße*), toties pastāvēja dzirnavas, kuras nebija minētas iepriekšējā revīzijā. Arī 1638. gadā joprojām pastāvēja 12 saimniecības, bet dzirnavu vietā reģistrēta kalēja māja; minēta arī postaža ar nosaukumu *Stender Peter Zemath*, kāds iepriekšējās revīzijās neparādās.

Līdz 17. gadsimta beigām Tūjas muiža bija manāmi paplašinājusies – 1683. gadā tajā reģistrētas 18 zemnieku un amatnieku saimniecības un krogs. No amatniekiem Tūjas muižā darbojās audējs (*der Weber Hinrich*), jādūmā, arī kalējs (*Kalle/Kalleis*); vēl muižai piederēja *Rattneck* un divas *Kurpneck* mājas, taču nav droši nosakāms, vai tā brīža māju saimnieks tiešām nodarbojās ar attiecīgo amatu, vai arī šajos mājvārdos atspoguļojas senāka māju vēsture. Lielā zviedru kadastra sarakstā saimniecību kopums jau strukturēts – daļa agrāko saimniecību (desmit) apvienotas Taubes ciemā (*Tauben-Zeem*), trīs raksturotas kā viensētas, bet krogs un piecas sētas, tajā skaitā audēja māja un viena domājamā kurpnieka māja, izdalītas jūrmalnieku (*Strand Bauern*) grupā.

Muižas centrs atradās tagadējā Tūjasmuižā – ap 12 km uz rietumiem no Limbažiem. Uz dienvidiem–dienvidrietumiem no muižas bija izvietojies Taubes (Tūjas?) ciems. Ja 17. gadsimta pirmajā pusē tur esošās saimniecības netika atzītas par ciemu, tad Lielā zviedru kadastra karte 17. gadsimta beigās tomēr uzrāda ciemam raksturīgu struktūru – ne gluži rindu ciemu, tomēr ar rindu ciemam līdzīgu saimniecību savstarpējo izvietojumu. Ciema galējās sētas atradās apmēram 2 km attālumā viena no otras. Ziemeļaustrumu galu iezīmē tagadējo “Stenderu” (*Stendher/Ständer*) apkārtni, dienvidrietumu galu – “Kannieki” (*Kärneck/Kanneck*). Nav nosakāms, vai tāds ciema plānojums pastāvēja jau Tūjas muižas veidošanās sākumā. Muižai piederošas viensētas atradās uz austrumiem no ciema.

¹⁷⁰ BHO, S. 367.

Muiža un ciems atradās iekšzemē – 6–7,5 km attālumā no jūras. Jūrmalas sētas lokalizējamas tagadējās Tūjas dienviddaļā – uz dienvidiem no Zaķupītes, tomēr vienu “jūrmalas” sētu – tagadējos “Kaupus” (*Koppingh/Kaupe*) – par tādu var saukt tikai nosacīti, jo “Kaupus” no jūras šķira gandrīz 4 kilometri.

Vecmuiža

1403 – Wottelisbeke, Wettelisbeke; 1624 – Sūsekas; 1630 – Suḃekas; 1638 – Susekaḃ; 1683 – Susekas Håff, Sussikas.

Vecmuiža ar nosaukumu *Wottelisbeke/Wettelisbeke* minēta 1403. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Johanness fon Valenrode to kopā ar Vitrupi izlēņoja Heinriham fon Fītinghofam.¹⁷¹ Tomēr ar Vecmuižu tiek saistīts jau kāds 1385. gada dokuments, kurā minēts brāļiem Hennekem un Oto Pitkeveriem (*Pytkever*) piederošais *Canemoyse* pagasts,¹⁷² kura nosaukums vēlāk atpazīstams viena Vecmuižas ciema vārdā. Diemžēl vairāk informācijas par Vecmuižu Livonijas laikā nav.

Kopš 17. gadsimta muiža pazīstama jau ar citu nosaukumu – *Sussikas* (*Sūsekas, Suḃekas* u.c.), un tai piederēja seši ciemi, kā arī dažas jūrmalas zvejnieku mājas. Tuvākas ziņas par muižas apdzīvojuma struktūru iegūstamas pēc 1624. gada revīzijas materiāliem. Tad Vecmuižā reģistrētas 28 saimniecības, no tām 19 apdzīvotas un 9 tukšas. 1630. gada revīzijā, kas bija pilnīgāka, uzrādītas jau 37 saimniecības – ar pāris izņēmumiem tās pašas 19 apdzīvotās sētas, kā arī 18 postažas.

Vecmuižas ciemi (1624. gada rakstībā) bija: *Peitzam, Garschamḃ, Kannemehse/Kannimehḃe* (sal. ar iepriekšminēto *Canemoise* pagastu), *Metack/Mehtack, Moiseweck/Moyseneck, Lautzem/Lautzem*. 17. gadsimta 20.–30. gados katrā ciemā bija 1–3 apdzīvotas sētas. Lielāka izaugsme vērojama jūrmalas zemnieku un zvejnieku vidū – ja 1624. gadā šādu saimniecību bija trīs, tad 1638. gadā jau septiņas.

17. gadsimta beigās Vecmuižas apdzīvojuma pamatu joprojām veidoja ciemi, un tie bija Gāršciems (*Gharsen Zeem*), Kannemoizes ciems (*Kannamois Zeem*), Mētaka (*Metackzeem*), Laucānciems (*Lautzan Zeem*) un Nurmīžu ciems (*Nurmis Zeem*); atsevišķu grupu veidoja jūrmalnieku sētas. Salīdzinot ar iepriekšminēto, bija “pazudis” Beiciems (*Peitzam*) un Muižnieku (*Moiseweck/Moyseneck*) ciems, bet klāt nācis *Nurmis* ciems. Kopā muižai piederēja

¹⁷¹ LGU, 1: 157.

¹⁷² LGU, 1: 116, S. 118.

37 zemnieku un zvejnieku saimniecības, kā arī krogs un Mētakas pusmuiža. Ciemu lokalizācija ir šāda.

Beiciems. 1630. gadā tajā bija viena apdzīvota sēta *Sparre* un piecas postažas. Lielā zviedru kadastra materiālos ne ciems, ne *Sparre* sēta vairs nav konstatējama, jo ciema vietā līdz 17. gadsimta beigām izveidota pusmuiža – *Beysems Häff/Baitzeem*.

Gāršciems. 1630. gadā ciemā bija divas apdzīvotas sētas un divas postažas, bet Lielā zviedru kadastra laikā pastāvēja trīs saimniecības. Ciems saistāms ar vēlāko Gāršciema pusmuižu 2,5 km uz austrumiem no Vecmuižas, tagadējo “Gāršnieku” un “Gāršciemu” apkārtnē.

Kannemoizes ciems atradās vidū starp Mežciemu (bij. Mētaku) un Tūjasmuižu. 1630. gadā tajā bija četras apdzīvotas saimniecības un četras postažas, bet 17. gadsimta beigās apdzīvotas bija septiņas sētas. Mūsdienās tur pastāv “Veckliķi” (*Klick/Klicke*), “Prīnas” (*Prin/Prine*) un “Vītiņkalēji” (*Kallattz/Kallei*).

Mētakas ciems atradies Mētakas pusmuižas vietā. Ciemā 1630. gadā vēl bija trīs apdzīvotas sētas un viena postaža, bet divu postažu vietā jau tika veidota pusmuiža.

Muižnieku ciems bija vēlākais Mētakas ciems, kas pēc Mētakas pusmuižas izveidošanas pārņēma agrāko Mētakas nosaukumu un varbūt daļēji saplūda ar to. 1630. gadā ciemā bija trīs apdzīvotas sētas un divas postažas, bet Lielā zviedru kadastra laikā (jau ar Mētakas ciema nosaukumu) tajā pastāvēja piecas saimniecības. Ciems atradās blakus Mētakas pusmuižai, uz ziemeļaustrumiem no tās. Mūsdienās tā vietu iezīmē “Vecstārasti” (*Wäße Starast/Wätzstarost*), un “Bises” (*Biös/Bisse*), bet “Jaunpāvuļu” nosaukumā saglabājies *Pawel* mājvārds. Visas trīs minētās saimniecības reģistrētas Muižnieku ciemā jau 1630. gadā.

Laucānciems. 1630. gadā ciemā bija divas apdzīvotas sētas un divas postažas, bet 17. gadsimta beigās pastāvēja trīs saimniecības, kuras atrodamas arī šodien – “Prīni” (*Prine*, tagad “Saulgriezes”), “Galenieki” (*Gatlak/Ghallneks*) un “Ančuļi” (*Anslack/Antziul*, tagad “Straumēni”). Ciems lokalizējams ap 2 km uz ziemeļaustrumiem no Mežciema.

Nurmižu ciems, šķiet, bija izveidojies tikai 17. gadsimta vidū vai otrajā pusē. 1683. gadā tajā bija četras sētas. Ciems atradās tagadējos Melbāržos ap 3 km uz ziemeļiem-ziemeļaustrumiem no Vecmuižas. No senajiem mājvārdiem ir saglabājies Melbāržu (*Mellebarde/Melbard*) un, liekas, arī *Sandelopp/Sandlapp* nosaukums, kas līdz 20. gadsimta sākumam bija pārveidojies par `Sānlapiem`, bet līdz mūsdienām – par `Zaļlapiem`.

Zvejnieku sētas bija izvietotas jūrmalā no Zaķupītes grīvas (tās labā krasta, tagad Tūjā) līdz Ķurmragam, kur veidoja četru sētu grupu.

Vecmuižai piederēja arī **Lapsukalna** jeb **Lapsiņu pusmuiža**. 1624. gada revīzijā teikts, ka muižiņa (*das güttlein Foßenberg*) ir tukša. 1630. gadā precizēts, ka muižiņa pirms 100 gadiem nodalīta no Vecmuižas, ka pie tās senāk piederējuši 5 vai 6 zemnieki (katram ½ arklis zemes), bet nu jau 30 gadus zeme ir neapdzīvota, pie kam strīdīga ar Evoltu Fītinghofu. Strīds acīmredzami tika atrisināts par labu Vecmuižai, jo Lapsukalns vēlāk bija Vecmuižas daļa. Lapsukalns lokalizējams tagadējās Lapsiņās ap 6,5 km uz ziemeļiem no tagadējās Augštūjas.

Overbekas muiža

1624 – Lebczem, sonst Öfwerbeck; 1630 – Lobezeem; 1638 – Lepzern, sonst Överbeck; 1683 – Öfwerbäck, Owerbeck.

Overbekas muižas sākotne pagaidām ir neskaidra. Zināms, ka 1624. gadā tā bija Magnusa Pālena dzimtsīpašums. Muižai piederēja sešas zemnieku saimniecības ar 2 ½ arkliem zemes, bet vēl trīs sētas ar ¾ arkla bija tukšas. 1638. gadā bija par vienu apdzīvotu sētu mazāk, bet 1683. gada revīzijas laikā pastāvēja 7 saimniecības.

Pati muiža atradās Liepupes labajā krastā tuvu Liepupes muižai – uz austrumiem no tās, bet muižai piederošas saimniecības – Liepupes kreisajā krastā, apmēram no tagadējiem “Kalnsproģiem” līdz Liepupes dzirnavu dīķim. Kadastra kartē uz dienvidiem no Liepupes grīvas iezīmētas arī dažas jūrmalas sētas, kuras nav fiksētas 1683. gada revīzijas sarakstā.

Salacas pilsnovads

Salacas pilsnovads un draudze Livonijas laikā piederēja pie Rīgas arhibīskapa domēnēm. Pārvaldes centrs atradās Salacgrīvas pilī, kas, iespējams, celta 14. gadsimta beigās, taču rakstītajos avotos pirmoreiz minēta 1479. gadā.¹⁷³ Pils funkcija bija arī aizsargāt Salacas grīvas ostu. Sākotnēji pie Salacas draudzes piederēja Alojās novads, kā arī daži apvidi, kas vēlāk iekļāvās Liepupes vai Limbažu pilsnovadā, taču reliģiskā ziņā joprojām paturēja piederību pie Salacas draudzes.

Livonijas laikā Salacas pilsnovadā¹⁷⁴ tikpat kā nepastāvēja lēņa muižas – nelielas un arī skaitliski maz tās sāka veidoties tikai 16. gadsimtā. 1555. gada Rīgas arhibīskapijas muižu sarakstā Salacas draudzē minēti četri arhibīskapa vasaļi – Dīrihs Ikšķils (*Uxkull*), Dīrihs un Blāzijs Meiborgi (*Meyborg*) un Hinrihs Vrangels (*Wrangel*).¹⁷⁵ 17. gadsimta vidū un otrajā pusē novadā pastāvēja tikai viena privātmuiža – Ķirbiži.

Pēc 1550. gada Turaidas vaku grāmatas ziņām izriet, ka Salacas pilsmuižai pakļautie ciemi bija sadalīti divās – *Salymunde* un *Lepyaminde* – vakās. Pirmā aptvēra 124, otrā – 92 saimniecības, taču saimniecību sadalījums ciemos uzrādīts tikai nākamajā revīzijā – Turaidas stārstijas 1564. gada saimniecības grāmatā.

Pēc tam Salacas pilsmuiža revidēta tikai 1624. gadā. To joprojām veidoja divas vakas – Latviešu vaka ar 9 ciemiem un Lībiešu vaka ar 8 ciemiem. Pilsnovadā bija 49 ½ arkli zemes, no kuriem apdzīvoti bija 19 3/8 arkla. Pieminēta veca dzirnavu vieta *Zehpön*, taču revīzijas laikā dzirnavas tur vairs nepastāvēja. Var spriest, ka Latviešu vaka atbilda agrākajai *Salymunde* vakai un aptvēra Salacas upes apvidu, bet Lībiešu vaka identificējama ar kādreizējo *Lepyaminde* vaku Svētupes apvidū.

Abu vaku jaunie nosaukumi it kā varētu norādīt uz iedzīvotāju etnisko piederību, tomēr objektīvāks vērtējums būtu tāds, ka Latviešu vakā 17. gadsimta 20. gados varēja būt lielāks latviešu īpatsvars, kas gan vēl nenozīmē, ka latvieši tur būtu bijuši vairākumā. Katrā ziņā 16. gadsimta vidū visā Salacas draudzē vēl dominēja lībieši, bet 17. gadsimtā somisko elementu palīdzēja uzturēt arī ienācēji no Igaunijas novadiem.

¹⁷³ Caune A., Ose I. *Latvijas .. piļu leksikons*, 438. lpp.

¹⁷⁴ 17. gadsimta robežās. Livonijas laikā pie Salacas novada piederēja Sepkules jeb Pāles muiža.

¹⁷⁵ Napiersky, C. E. von. *Verzeichniß der Schlösser und Güter in Livland*, S. 128, 136.

Lepyaminde vaka vārds, iespējams, var palīdzēt atrisināt jautājumu par Svētupes lībisko nosaukumu. Ir izteikta versija, ka `Svētupe` varētu būt lībiešu nosaukuma tulkojums latviski. Ja *Salymunde* vaka aptvēra Salacas apkārtni un tās vārds no vācu valodas tulkojams kā `Salacas grīvas vaka`, tad pēc analogijas var spriest, ka *Lepyaminde* nozīmē `Lepia grīvas vaka`, no kā izriet, ka Svētupes vai vismaz kāda tās posma lībiskais nosaukums varētu būt bijis *Lepia* vai tamlīdzīgi. Tomēr šī ir tikai hipotēze, kam būtu vajadzīgs arī lingvistisks pamatojums.

Latviešu vaka

1550 – Salymunde; 1564 – Salimunde; 1624 – Lettische Wacke

Latviešu vaku 1624. gadā veidoja 9 ciemi: Melnciems (*Melnezhm*), Cērpenu ciems (*Zephen*), Norciems (*Norzehms*), Sonorciems (*Sonorzehmb*), Korģenes ciems (*Korgenzembs*), Jēcenciems (*Jegzenzembs*), Muižciems (*Muysetzem*), Zvejniekiems (*Schweineckzembs*), Kuiviži (*Kuywingzehmbs*) un Ainaži (*Aynaszembs*). Trīs pēdējie raksturoti kā zvejnieku ciemi.

Kopā Latviešu vakā 1624. gadā uzrādīti 27 $\frac{3}{4}$ arkli zemes, no tās apdzīvota bija mazāk nekā puse – 10 $\frac{7}{8}$ arkla (39 %). Reģistrētas 32 saimniecības, taču agrāk pēc revīzijas datiem to bijis 59, tātad sētu skaits, salīdzinot ar senāko stāvokli, bija samazinājies līdz 54 procentiem. Starp saimniecībām bija daži ienācēji – Cērpēnu *Hintto* Mačs un Norciema *Kasnetz* Miķelis ("svešinieki", bez norādes par izcelsmi), Zvejniekiema *Speck* Mačs un *Dobelnick* Jāks (abi kurzemnieki).

Melnciemā (*Mellenn*→*Melne Zehm*→*Mellan*→*Mellen*) 1601. gadā reģistrētas 8 saimniecības ar 3 $\frac{1}{4}$ arkla zemes, lai gan 1624. gadā teikts, ka senāk ciemā bijuši 5 zemnieki ar 4 arkliem zemes. Gan 1624., gan 1638. gadā ciemā pastāvēja trīs $\frac{1}{2}$ arkla lielas saimniecības, savukārt saimniecību vidū 1638. gadā viens visdrīzāk bija vietējais, bet pārējie divi – ienācēji no Igaunijas – Pērnavas un Vilandes. 17. gadsimta beigās Melnciemā bija piecas saimniecības, tur dzīvoja arī pieci iebūvieši, kam zemes nebija.

Lielā zviedru kadastra kartogrāfiskais materiāls atrisina jautājumu, kāpēc 1601. gadā Melnciemā reģistrētas 8 sētas, bet 1624. gadā norādīts, ka senāk bijušas tikai piecas. Izskaidrojums meklējams sētu ģeogrāfiskajā izvietojumā, proti, galvenā ciema daļā atradās Salacas labajā krastā (tagadējo Kanīšu apkārtne uz austrumiem no Mērnikiem), bet 2–3 sētas – kreisajā krastā. 1624. gadā revidenti (vai arī tā brīža ziņu sniedzēji) kreisā krasta sētas acīmredzot uzlūkoja par savrupām saimniecībām un ciemam nepieskaitīja.

Līdz mūsdienām ciema senie mājvārdi saglabājušies Kanīšu ciema un trīs tāda paša nosaukuma māju vārdā (*Kannis/Cannies*), kā arī “Klāviņu” un ”Ķesteru” nosaukumā.

Cērpenu ciemā (*Zepenn*→*Zephen/Zæphen*→*Zehrpen*→*Zerpen*) 1624. gadā bija trīs sētas ar vienādu nosaukumu – *Picka*, savukārt senāk bijušas 6 saimniecības. Trīs *Picke* saimniecības ciemā reģistrētas arī Lielā zviedru kadastra laikā 1683. gadā, bet kopā tobrīd ciemā bija 9 sētas. Ciems atradās ap 9 km uz austrumiem no Ainažiem, Salacas krastā, tagadējo Mērnietu tuvumā. Salacas upe dalīja ciemu divās daļās – labajā krastā bija piecas, kreisajā – četras sētas; diemžēl neviens no senajiem mājvārdiem vairs nav saglabājies. Aptuvenu kādreizējā ciema vidu iezīmē tilts pār Salacu.

Norciemā 1624. gada revīzijas laikā bija viena ¼ arkla liela saimniecība, bet senāk tur bijušas trīs sētas un vēl trīs t.s. vienkāji. 17. gadsimta beigās Norciemā pastāvēja 6 zemnieku saimniecības un mežsarga sēta. Norciems lokalizējams ap 2 km uz dienvidaustrumiem no Cērpenu ciema. Tagadējie “Punči” (*Punß/Puns*) iezīmē tā austrumu galu, Klīmpas (*Klimpe*) – rietumu galu.

Sonorciems, spriežot pēc nosaukuma līdzības, saistāms ar vēlākajiem Zonapiem (*Sonorzehmb*→*Sonap*). 1624. gadā ciemā bija tikai viena – *Kasnetz* sēta, un arī 1683. gadā ciemu jeb faktiski jau viensētu veidoja viena saimniecība – *Sone/Sonop*, kura identificējama ar tagadējām “Lielzonepēm” – ap 4 km uz austrumiem no Korģenes. Arī 1624. gada ziņās par ciema senāko stāvokli norādīts, ka tur bijušas tikai divas sētas.

Korģenes ciema lokalizācija grūtības nesagādā – Korģene (10 km uz austrumiem no Salacgrīvas) pēc lieluma ir t.s. vidējciems arī mūsdienās. Pēc 1624. gada datiem, senāk ciemā bijušas 17 saimniecības ar 10 arkliem zemes, taču revīzijas laikā konstatētas tikai 9 sētas ar 3 ½ arkliem zemes. Tāds pat stāvoklis pastāvēja arī 1638. gadā, vienīgi apstrādātā zeme tika novērtēta kā 5 ¾ arkla liela. 17. gadsimta beigās ciems jau ar 17 sētām bija viens no lielākajiem Ziemeļrietumvidzemē. Senos mājvārdus saglabājuši tagadējie “Lielspriņģi” (*Springh/Springe*), “Viskalni” (*Wiskal/Wiskall*) un “Viļči” (*Wilse/Wilcks*).

Jēcenciemā 1624. gadā bija tikai viena – *Kraula* Jurgena sēta, taču 1601. gadā ar līdzīgu nosaukumu – *Craull/Crauwell* – pastāvēja trīs saimniecības. Līdz 17. gadsimta beigām šie mājvārdi izzuda un ciemā bija divas vienāda nosaukuma sētas – *Jähtzehm*. Iespējams, ka ciema vieta saistāma ar tagadējiem “Jaunjēcieniem” 5 km uz austrumiem no Salacgrīvas, Salacas kreisajā krastā.

Par **Muižciemu** 1624. gada revīzijā teikts, ka ciemā dzīvo viens zemnieks – ceturtdaļarklinieks *Mennicke* Klāvs, bet senāk tur bijuši trīs iebūvieši jeb pirtnieki (*Badstuber*); zeme ciemā ir smilšaina. Minētais Klāvs bija nabadzīgs un, jādodomā, neauglīgās zemes dēļ bija izteicis vēlmi saimniecību pamest. 17. gadsimta beigās ciemā bija jau 7 saimniecības. Faktiski Muižciems bija ne visai kompakti izvietotu sētu grupa Salacas labajā krastā no Vecsalacas muižas līdz Korģes ietekai Salacā, bet pāris sētas atradās vēl tālāk gar Salacu uz augšu. Nosacītu ciema vidusdaļu mūsdienās iezīmē “Menniki” (*Meningh*) un “Mežmeiniki” (*Mesche Meinek*).

Salacas ciems/Zvejniekiems (*Salis*→*Salcze*→*Schweineckzembs*) pirmoreiz minēts jau 1433. gadā.¹⁷⁶ 1601. gada revīzijā tas saukts par Salacas ciemu (*Saliß*), 1624. gadā – par Zvejniekiemu, bet, uzskaitot ciema saimniecības, acīmredzot kādas kļūdas dēļ – par Svētupciemu (*das Fischer Dorff Schwetuptzem*). 1624. gadā norādīts, ka senāk sētu bijis 10, tagad – 7, tomēr pēc saimniecību uzskaitījuma redzams, ka patiesībā ciemā bija 9 apdzīvotās sētas, kā arī vēl *Skurra* Anša māja, kurai piederēja “zvejnieka zeme”, kas acīmredzot bija tikai dārzs. Mājavārdu mainības dēļ nav īsti precizējams Zvejniekiema lielums 1638. gadā, jo tā saimniecības uzskaitītas vienkopus ar citām jūrmalas un Salacas krasta zvejnieku sētām – *Fischer Pauren am Sahlißschen bache und Seestrände wohnhaft*.

17. gadsimta beigās ciema nosaukums vairs nav minēts, bet var izdalīt 13 sētu grupu Salacas labajā un it īpaši kreisajā krastā (Salacgrīvas pilsētas robežās), ko varētu saistīt ar Salacas jeb Zvejniekiemu. Kreisajā krastā kā ciema turpinājums (aiz tagadējās pilsētas robežas) gar Salacu uz augšu sekoja četras Sepkules muižai piederošas saimniecības. Pie Salacas grīvas tās labajā pusē atradās divi krogi, kreisajā – pasta jātnieka māja.

Kuivižu ciems 1624. gadā bija pilnīgi pamests, taču 17. gadsimta beigās tajā reģistrētas jau 11–12 saimniecības (3 vai 4 gan bez zemes), no kurām četrām mājavārds sakrita ar ciema nosaukumu (*Kuivis/Kuivisch*). Pēc apbūves struktūras Kuiviži bija rindu ciems. Ciems lokalizējams tagadējos Kuivižos uz ziemeļiem no Salacgrīvas.

Ainaži. Gan 1624. un 1638. gada revīzijas datos, gan, norādot uz senāko stāvokli ciemā, Ainažos pieminēti tikai zvejnieki. 1624. gadā viņu bija četri, 1638. gadā – pieci. Pēdējā revīzijā teikts, ka viens no viņiem – Mārtiņš – apmeties krogā, taču šķiet, ka tā bijusi pamesta krogus vieta un pats Mārtiņš nodarbojies tikai ar zvejniecību. Izņemot 1/8 arkla lielo *Palma*→*Pelm* sētu, pārējās saimniecības bija 1/4 arkla lielas.

¹⁷⁶ LGU, 1: 270.

17. gadsimta beigās Ainažos, ieskaitot krogu un kalēja māju, bija 8 saimniecības, kuras bija izvietotas galvenokārt tagadējās Ainažu pilsētas ziemeļdaļā.

Lībiešu vaka

1550 – Lepyaminde; 1564 – Leppimunde; 1624 – Liwische Wacke.

Lībiešu vakas daļā 1601. un minēti 6 ciemi – Lībiešu ciems (*Liebische dorff*), Klētciems (*Kleetzem*→*Kletze/Cletzemb*), Mēmciems (*Mehms*→*Memeß/Mehms*), Parkule (*Parkulle*→*Parckull/Perckill*), Lipas ciems (*Lippe*→*Lippo*) un Svētupes ciems (*Schweete uppe*→*Schwettopff*). 1624. gada revīzijā Lībiešu ciema vārda vairs nav, taču pārējie joprojām pastāvēja, un papildus minēti arī Kuiķuļi (*Kolkull/Kulkill*), Lembskule (*Lembßkull*) un Tošeni (*Toschne/Toschen*).

Kopā Lībiešu vakā 1624. gadā bija 21 ¾ arkla zemes, taču, tāpat kā Latviešu vakā, apstrādāta bija mazāk nekā puse – 8 ½ arkli (39 %). Saimniecību skaits bija samazinājies no 53 (“senāk”) līdz 17 sētām (32 %).

Lībiešu ciemā (*Liebische dorff*) 1601. gadā reģistrētas 18 saimniecības ar 8 ½ arkliem zemes, kas ciemam it kā piešķir ļoti lielas apdzīvotas vietas statusu. Tomēr, pēc vēlākām revīzijām var spriest, ka Lībiešu ciems faktiski bijis kopnosaukums vairākiem Svētupes krastos izvietotiem ciemiem – Kuiķuļiem, Lembskulei un, šķiet, vēl kādam vienam diviem ciemiem. Pēc A. Švābes domām, tas varēja būt Tošenu ciems.¹⁷⁷ Šāda versija ir pieņemama, ņemot vērā saimniecību skaitu un citus datus, kas minēti 1601. un 1624. gada revīzijā, vienīgi tādā gadījumā Lībiešu ciems jāuztver kā vaka jeb šajā gadījumā – Lībiešu vakas “gals”, jo Tošenu ciems ģeogrāfiski bija šķirts no Svētupes piekrastes saimniecībām.

Par **Lembskules ciemu** (*Lembßkull*→*Lemschküll*→*Lemskul*) 1624. gadā teikts, ka tajā senāk bijuši pieci zemnieki ar 2 ½ arkliem zemes, bet revīzijas laikā tas bija pavisam tukšs. 1601. gada revīzijā ciema vārds nav minēts, taču Lībiešu ciema ietvaros minētas četras *Lembßkull* sētas, kurām pa vidu ierakstītas arī *Meßkulle* mājas – sekojot 1624. gada ziņām, šīs piecas saimniecības būtu saistāmas ar meklējamo ciemu. 1638. gadā ciemā bija viena – *Pillipu Peter* saimniecība, bet 17. gadsimta beigās sētu skaits bija pieaudzis jau līdz sešām.

Lembskules ciems atradās vidū starp tagadējo Pāli un Svētciemumu jeb pēc tuvākiem orientieriem – starp Lauvām un Kuiķuļi, abpus Svētupes upei. Aptuvenas ciema aprises iezīmē

¹⁷⁷ AR 1601, 372. lpp.

tagadējie “Ķirši”,¹⁷⁸ “Jesperī” un nu jau pamestā Veckuļmaku (*Kylmelak/Külmlak*) māju¹⁷⁹ vieta.

Kuiķuļu ciemā (*Kolkull/Kulkill*→*Kulküll*→*Kulkel*), kur senāk bijušas trīs vienāda nosaukuma sētas (*Kulkull*) ar ½ arklu zemes, 1624. gadā pastāvēja tikai viena *Kulckill* saimniecība, bet 17. gadsimta beigās – divas (*Kulkul*), kas identificējamās ar tagadējiem “Lielkuiķuļiem” un “Mazkuiķuļiem”.¹⁸⁰ Kuiķuļes zīmols ir Svētupes lībiešu upurāla.¹⁸¹

Klētciemā (*Kleetzem*→*Kletze/Cletzemb*→*Klehzem*→*Klāth Zeem*) 1601. gadā bija sešas saimniecības, lai gan 1624. gada revīzijā teikts, ka senāk tur bijuši četri zemnieki ar 2 arkliem zemes. 1624. gadā saimnieku bija divi (katrs ar ½ arklu zemes), bet Lielā zviedru kadastra laikā – pieci. Viena no saimniecībām – “Ķirpaki” (*Kirbuck/Kyrpüik*) – bija piešķirta mācītājmuižai. Dzīvojamo māju izkārtojums veidoja rindu ciemu.

Klētciems atradās 3–4 km uz ziemeļrietumiem no Pāles, Svētupes labajā krastā, uz rietumiem no Sausupes ietekas Svētupē. Mūsdienās ciema vietu iezīmē “Straumes”, “Ošlejas” un “Vībotnes”, taču visi šie nosaukumi ir jauni.¹⁸²

Mēmciamā (*Mehms*→*Memeß/Mehms*→*Mehmisküll*) 1601. gadā bija trīs dažāda lieluma (kopā 1 ½ arkla) *Mehms* saimniecības. 1624. gadā no tām bija palikušas divas, 1638. gadā – viena, bet 17. gadsimta beigās bija atjaunots senākais stāvoklis – pastāvēja *Rameck/Rancke* un divas *Musta/Mutshans* sētas.

Ciems atradās 7 km uz rietumiem no Pāles, abpus Svētupēi, tagadējo Lauvu apkārtnē. No senajām saimniecībām mūsdienās joprojām pastāv “Rankas”¹⁸³ (*Rameck/Rancke*).

Parkule (*Parkulle*→*Parckull/Perckill*→*Parkul Zeem*) 1601. gadā bija trīs sētu (katrai ½ arkla zemes) liels ciems. Visas sētas saucās ciema vārdā – *Parkull*. 17. gadsimta 20. un 30. gados Parkulē bija tikai viena apdzīvota saimniecība, bet gadsimta beigās tādu bija jau trīs.

Parkules ciems atradās 7 km uz rietumiem no Pāles, Arupītes kreisajā krastā. Arī mūsdienās tur pastāv divas no vecsaimniecībām – “Utkas” (*Uttan*) un “Ķulles” (*Kylle/Küle*).

¹⁷⁸ Agrākie “Kadagi” (sk.: Kursīte J., Noriņa R. Svētupe krustām šķērsām, 246.–254. lpp.). Lielā zviedru kadastra materiālos “Kadagi” fiksēti ar amata apzīmējumu *Timmerman*.

¹⁷⁹ Sk.: Kursīte J., Noriņa R. Svētupe krustām šķērsām, 254.–264. lpp.

¹⁸⁰ Sk.: Kursīte J., Noriņa R. Svētupe krustām šķērsām, 330.–349. lpp.

¹⁸¹ Laime S., Urtāns J. Svētupes lībiešu upurāla. Rīga: Nordik, 2016.

¹⁸² Klētciema Ķekarū un Ķirpaku māju vēsture aprakstīta: Kursīte J., Noriņa R. Svētupe krustām šķērsām, 191.–213. lpp.

¹⁸³ Sk.: Kursīte J., Noriņa R. Svētupe krustām šķērsām, 226.–238. lpp.

Lipes ciems (*Lippe*→*Lippo*→*Lippen*) ar agrākajām 14 sētām (7 arkli) 16./17. gadsimta mijā ierindojās starp lielākajiem Ziemeļrietumvidzemē. Tiesa, 1601. gada revīzijā tajā uzrādītas tikai 12 saimniecības. 1624. gadā ciemā bija apdzīvota vienīgi ½ arkla lielā *Stabeling* sēta, taču 1638. gadā nav atrodama arī tā. 17. gadsimta beigās Lipes ciemā pastāvēja 8 saimniecības, taču, tā kā ciems bija atjaunots praktiski jau pamestā vietā, arī visi mājvārdi bija jauni.

Lipes ciems lokalizējams kādreizējās Lipas pusmuižas (tagad “Lipas”) apkārtnē, 7–8 km uz rietumiem no Pāles, starp Arupīti un Unģenurgu. Kādreizējos mājvārdus līdz mūsdienām saglabājuši “Dambji” (*Damme/Dambe*) un “Vangas” (*Wange*).

Svētupes ciemā (*Schweete uppe*→*Schwettopff*) 1601. gadā uzskaitītas 12 sētas ar 4 ¼ arkliem zemes. Tas gandrīz pilnībā saskan ar 1624. gada ziņām, ka ciemā senāk bijuši 13 zemnieki ar 4 ¼ arkliem zemes. Tajā laikā apdzīvotu sētu bija 7, katra ½ arkla liela, izņemot vienu, kam piederēja ¼ arkla. 1638. gada arklu revīzijas laikā Svētupē bija jau 9 saimniecības, no tām divas bija piešķirtas mācītājmuižai.

17. gadsimta beigās Svētupes ciema aprises ir visai neskaidras. Pēc 1638. gada tika izveidota Jaunsalacas muiža, kura acīmredzot aizņēma daļu ciema teritorijas. 1683. gadā ciemā fiksētas tikai divas saimniecības – *Senne* (tagadējie “Dzeņi” netālu no Svētupes grīvas) un *Jaunsiem/Jaunsem* (tagad “Dzirnupes” ?), kuras šķīra gandrīz 3 km attālums, tātad tās būtībā veidoja kaut ko līdzīgu pagastam, nevis ciemam tā tradicionālā izpratnē. Lielā zviedru kadastra materiālos minētas dažas mājas, kas varēja atrasties Svētupes ciemā, bet, tā kā tās nav kartētas, to lokalizācija pagaidām paliek nezināma. Starp nekartētajām sētām pieminams “Ķeguls” (*Keggul*), kas atradās uz ziemeļiem no Svētupes grīvas (tagad māju grupa pie Ķeguļraga).

Tošenu ciemā (*Toschen/Toschne/Tohlschen*) kādreizējo 9 sētu (3 ½ arkli) vietā 1624. gadā bija tikai trīs saimniecības ar 1 ¾ arkla zemes. Lai gan ciems senāk bijis diezgan liels, 1601. gada revīzijā Tošenu mājvārdus pagaidām neizdodas identificēt. 17. gadsimta beigās Tošenos reģistrētas sešas sētas, kuras izvietojās ap 5 km uz dienvidiem no Korģenes un 6–7 km uz ziemeļrietumiem no Pāles, starp nelielo Priecumu ezeru un Vedamurgu. Tagad šī vieta ir pilnīgi neapdzīvota, bet vēl 20. gadsimta pirmajā pusē tur pastāvēja “Priecumi” (*Pretsim/Prohtzeem*) un “Mustanci” (*Mustoms/Must*). Ciema nosaukumu bija saglabājuši “Tošeni” (starp tagadējiem “Skujniekiem” un “Jaundruvniekiem”), tomēr šīs 20. gadsimta mājas atradās jau ārpus senās ciema vietas – ap 1,5 km uz dienvidiem no tā.

Medorciems (*Medor*) fiksēts tikai Lielā zviedru kadastra materiālos, un tajā pastāvēja viena vienīga saimniecība – *Kaddack*. Ciems jeb faktiski viensēta lokalizējama tagadējo “Lielmežkadegu” un “Mazmežkadagu” apkārtnē – 5 km uz austrumiem no Korģenes.

Vēl Lībiešu vakas novadā kādreiz bija pastāvējusi **Henriha Ikšķila** (*Uxkul*) **muiža** ar trim saimniekiem, taču 1624. gada revīzijas laikā neviens neatcerējās, kur šis lēnis atradies. 1638. gada arklu revīzijā par Henriha Ikšķila lēni paskaidrots, ka, zviedriem ieņemot Vidzemi, Ikšķils nostājies poļu pusē un pie viņiem arī palicis, bet Salacas nomnieks Georgs Placbekens (*Plazbekhen*) uz viņam piederējušās zemes nometinājis divus zemniekus – *Henrich Jann* un *Maz*. Redzams, ka Ikšķila lēņa vieta tomēr atradusies. Atšķirībā no 1624. gada, 1638. gada revīzijā norādīts, ka senāk Ikšķilam piederējušas 6 saimniecības.¹⁸⁴

17. gadsimta beigās bijušais Ikšķila īpašums piederēja Vecsalacas muižai un veidoja **Ikšķilciemu** (*Üxkull Zeem*) ar piecām zemnieku saimniecībām un krogu. Ciems lokalizējams 4 km uz austrumiem no Svētciema, apvidū, kur sadalās Svētupe un Jaunupe. No senajām saimniecībām aptuveni turpat, kur 17. gadsimta beigās, atrodas “Kraukļi” (*Kraukull/Kraukel*), bet *Jenne* sēta, kuras nosaukumu pārmantojušas “Vecjennas” un “Jennas”, atradās blakus Svētupes un Jaunupes šķirtnes vietai.¹⁸⁵

Ķirbižu muiža

1601 – Gudemanßbeke; 1624 – Falckenbergs gutt, Wittersbeeck; 1638 – Witterszbeck; 1683 – Kyrbisz Håff, Kürbis.

Ķirbiži Livonijas laikā piederēja pie Salacas pilsmuižas, bet 1565. gadā Polijas karalis Sigismunds II Augusts tos izlēņoja Tomasam Emdenam. 1596. gadā Ķirbižu īpašnieks bija Georgs Tizenhauzens, pēc tam Falkenbergs. 1638. gadā muižu nopirka Fabiāns Aderkass un apvienoja to ar Bīsteriem.¹⁸⁶

Spriezot pēc skopajām 1601. gada revīzijas ziņām, Ķirbižu muižai piederēja 14 saimniecības ar 2 arkliem zemes.¹⁸⁷ 1624. gadā minēti trīs ciemi – *Mastkill/Maßkull*, *Korbbus/Korbes* un *Wettenbech/Wettersbeck*, kuros kopā bija vairs 6 saimniecības, katra ¼ arkla liela; saimnieku vidū viens bija ienācējs no Smiltenes, divi – no Sāmsalas.

¹⁸⁴ AR 1638, III, 688. lpp.

¹⁸⁵ Par kādreizējo Ikšķilciema sētu un Ikšķilkroga vēsturi sk.: Sk.: Kursīte J., Noriņa R. Svētupe krustām šķērsām, 369.–398. lpp.

¹⁸⁶ BHO, S. 312, AR 1638, II, 349. lpp.

¹⁸⁷ AR 1601, 391. lpp.

1638. gada arklu revīzijā īsi komentēta Ķirbižu apdzīvojuma struktūras veidošanās. No revīzijas ziņām izriet, ka bez minētajiem trim ciemiem muižai pieder vēl divi – *Ranikull* un *Imzehm*. Neprecizējot laiku, norādīts, ka Ķirbižu ciemā izveidots muižas centrs, savukārt Vitrupe (*Wittersbeckh*), kas pirms tam bijusi muižas vieta, pārveidota par ciemu; muiža izveidota arī Imciemā, kur senāk bijuši trīs saimnieki¹⁸⁸ taču nav īsti skaidrs, vai tā bijusi kāda palīgmuižiņa, vai arī Imciema zeme kļuva par Ķirbižu muižas centra (tūrumu masīva) daļu.

Lielā zviedru kadastra materiālos Ķirbižos reģistrētas 23 saimniecības, 2 iebūviesu mājas un 2 krogi. No ciemiem minēti tikai trīs – *Rankyll*, *Maaskyll* un *Wittersbach Dorff*. Pie Ķirbižiem 17. gadsimtā piederēja arī nelielā Bistervoldes muižiņa (*Bisterwolde*), kas piederēja pie Liepupes pilsnovada.

Ķirbižu ciems (*Corbisch*→*Korbbus/Korbes*→*Korbiß*) ar trim saimniecībām minēts jau 1564. gada Turaidas stārstijas saimniecības grāmatā. Arī 1638. gadā teikts, ka ciemā senāk bijušas trīs sētas. Ciema vietā tolaik jau bija izveidots jaunais muižas centrs, bet netālu atradās ½ arkla lielā *Paddajalg* saimniecība. Ķirbižos saglabājies muižas centrs, kura apbūve veidojusies 18.–20. gadsimtā.

Vitrupē (pie Vitrupes grīvas) sākotnēji atradies muižas centrs, kas 17. gadsimtā pārcelts uz Ķirbižiem. Muižas centra pārvietošana ņemama vērā, runājot par muižas vēsturiskajiem nosaukumiem – apzīmējumi *Gudemanßbeke*, *Falckenbergs gutt* un *Wittersbeeck* attiecināmi uz laiku, kad centrs atradās Vitrupē. Muiža tomēr nav radusies tukšā vietā – jau 1564. gadā pastāvēja *Widdersbeck* ciems ar divām saimniecībām. 1624. gada revīzijā reģistrētas četras sētas, 1638. gadā – sešas, 1683. gadā – tāpat sešas, kā arī vēl divas iebūviesu mājas.

Šķiet, ka no 17. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta pirmajai pusei Vitrupes ciema apbūves struktūra, ja neskaita dažas klāt nākušas mājas, bija mainījusies maz – senākās saimniecības atradās aptuveni turpat, kur pirms 200 vai vairāk gadiem. Salīdzinot kartogrāfiskā materiāla datus, var spriest, ka senāko saimniecību vietas aizņem tagadējie “Jaunkālmaņi” un “Stāraši” (agrākās *Dsenne* saimniecības vieta), “Mazvitrupes” (*Kallemans/Kahlman*), “Saulītes” (*Padielgh/Padjelge*) un “Vecmierīņi” (otras *Kalleman/Kalman* mājas).

Maskules ciems (*Mastkill*→*Maßkull*→*Maßzehm*→*Maaskyll*) 1624. gadā, liekas, bija neapdzīvots, 1638. gadā tur pastāvēja ½ arkla lielā *Kanneck* sēta, bet vēl ¼ arkls bija tukšs.

¹⁸⁸ AR 1638, II, 350. lpp.

1683. gadā ciemā reģistrētas četras saimniecības. Ciems atradās 2 km uz dienvidaustrumiem no Ķirbižu muižas, tagadējo “Biržu” apkārtnē.

Rankuļciemā (*Ranikull/Raniküll*→*Rankyll*) 1638. gadā reģistrētas četras zvejnieku saimniecības, katra $\frac{1}{8}$ arkla liela, bet 17. gadsimta beigās to skaits bija pieaudzis līdz septiņām. Ciems lokalizējams tagadējos Mantiņos – vidū starp Vitrupi un Tūju. Kādreizējo ciema nosaukumu saglabājis Rankuļrags, savukārt Mantiņi ir viens no senajiem ciema mājvārdiem. Sens nosaukums ir arī “Stauģiem” (*Stuck/Stauge*) un “Peltēm” (*Pelt/Pelte*).

Alojas pilsnovads

Livonijas laikā Alojas novads veidoja draudzi, kas gan pirmoreiz minēta tikai 1508. gadā (precīzāk – draudzes baznīca/*parkercke tho Allendorp*).¹⁸⁹ Līdz tam Aloja bija saistīta ar Salacas draudzi. Lielākā daļa Alojas draudzes iekļāvās Rīgas arhibīskapijas Lībiešu galā, bet neliela daļa – Livonijas ordeņa valsts teritorijā. Livonijas laika dokumentos minētas gandrīz visas Alojas pilsnovada muižas, kas pazīstamas 17. gadsimtā – Perkule, Puikule, Stakenberģi, Urga, Vīķi un Rozēni; iztrūkst vienīgi Alojas muižas, kas Livonijas laikā bija vēl tikai viens no novada ciemiem. 14. gadsimta–16. gadsimta pirmās puses rakstītajos avotos atrodami vismaz 15 ciemu vārdi – *Allendorf, Ilemunde, Imsdorp, Merrigogghe, Metczemelnaas, Mezkuhl, Moetzeculle, Moysendorp, Pidekar, Perkul, Salcze Letten, Sarnaw, Schwartt Letten, Sontacken* un *Vossekuhl*, kas gan tikai daļēji raksturo Alojas novada apdzīvojumu viduslaikos. Tomēr līdz šim nav izdevies atrast par 1624. gadu vecākas revīzijas, kas ļautu detalizētāk spriest par Alojas pilsnovada ciemu un sētu izvietojumu.

Rīgas arhibīskapijas muižu sarakstā 1555. gadā Alojas draudzē uzskaitītas 10 muižas un to īpašnieki: *Ott von Ungern up Perkull* [Ungurpils], *der hoff thom Vogelfang, Philippus Orgis* (2 muižas), *Bertram Orgis* (2 muižas), *Johann Orgis, Jürgen Gutzleff* (2 muižas) un *Fabian von Ungern*.¹⁹⁰

1624. gadā Alojas draudzē reģistrētas 7 muižas ar 17 ciemiem, kuros kopā bija 40 apdzīvotu saimniecību. Izņemot Vīķu un Rozēnu muižu, pārējām pierakstīts, cik saimniecību to ciemos bijis senāk, pēc kā var aprēķināt, ka 16. un 17. gadsimta mijā Alojas draudzē bijušas vismaz 138 sētas. Pieskaitot papildus datus par Vīķu un Rozēnu muižu no 1630. gada revīzijas, iegūstam 165 sētas.

1630. gada revīzijā uzrādītas jau 58 apdzīvotas saimniecības, kā arī 87 postažas – kopā 145 apdzīvotas un neapdzīvotas saimniecības, kas gan ir mazāk par iepriekšminēto skaitli, taču 1630. gadā tika reģistrētas ne visas postažas – dažās vietās jaunie iedzīvotāji nevarēja ne uzrādīt pamestās vietas, ne nosaukt kādreizējos mājvārdus. Pieņemot, ka senāk Alojas draudzē bija vismaz 165 saimniecības, var secināt, ka 1624. gadā no tām apdzīvota bija tikai ceturtdaļa (24 %), bet 1630. gadā – trešdaļa (35 %). Apdzīvoto saimniecību skaits līdz 17. gadsimta 80. gadiem tā arī īsti nerasniedza agrāko līmeni, jo Lielā zviedru kadastra laikā novadā reģistrēts tikai ap 150 sētu.

¹⁸⁹ LGU, 2: 71.

¹⁹⁰ Napiersky, C. E. von. Verzeichniß der Schlösser und Güter in Livland, S. 130.

Perkules muiža

1306–1455 – Perkul, Perkull, Perkuhl; 1508 – Purkul; 1524–1527 – Porkul, Porkull, Porkel; 1530 – Purkell; 1532 – Porkul, Porckul; 1533 – Purckell, Purckull, Porckul, Pürkul; 1534 – Birkel, Puerkell; 1537 – Porkul, Porckell; 1540 – Pürckull, Pürckell; 1544 – Porkul, Porkull, Purckel; 1624 – daß Haus Pirckel; 1630 – Hauß Pürckell; 1638 – Puirckel; 1683 – Pirkels Hoff, Pürkeln.

Perkules muiža ir vecākā no Alojas novada muižām. Pirmās ziņas par tās veidošanos datējamas ar 1306. gadu, kad Rīgas arhibīskaps Frīdrihs izlēņoja Johannesam Ostinghūzenam (*Ostinghusen*) Perkules ciemu (*villa Perkull/Perkull*), ko Ostinghūzens bija nopircis no Bertolda Valma (*Walmus*).¹⁹¹ 1326. gadā Perkule nosaukta par muižu jeb ciemu (*arx seu villa*), 1339. gadā – gan par ciemu (*villa*), gan muižu (*curia*).¹⁹² 1339. gada ziņas, kas gan saglabājušās tikai 16. gadsimta beigu revīzijas komisiju protokolos, liecina, ka Henriks Ostinghūzens pārdevis Perkuli Gerhardam Ungernam (*Ungern*) par 330 sudraba mārķām. Ungerniem muiža piederēja arī turpmāk, un no viņu vārda cēlies tās latviskais nosaukums – Ungurpils.

1455. gadā Perkule minēta sakarā ar robežstrīdiem, no kuriem izriet, ka tai piederējis *Metzemelnaas, Vossekuull* un *Salcze Letten* ciems.¹⁹³ Samērā bieži Perkules vārds minēts 16. gadsimta pirmās puses dokumentos, tomēr galvenokārt nosaucot muižas īpašnieka vārdu, bet no vēsturiskās ģeogrāfijas viedokļa šie dokumenti jaunu informāciju nesatur.

No 1624. gada revīzijas izriet, ka Perkules muižai piederējuši 8 ciemi – *Rykardes/Rykarden, Witzen, Lelomyrey/Lelomirry, Maşa Myrey/Maße Myrry, Korbe, Löle Meitzem/Lelomeitzem, Maße Meitzem/Maße Meytzem* un *Maße Koddjack/Maße Kodjack*, kā arī “tukša” muižas vieta (*Hoffstete*) *Blaßemoyse*, kuru nomāja un tās ¼ arkla zemes apstrādāja Hanss Morics no Pērnavas. Perkulei bija piederējusi arī Aloja, taču tagad tā ar diviem ciemiem bija atsevišķa muiža.

Witzen ciemā senāk bijušas 10 saimniecības, *Maşa Myrey* – 3, bet pārējos ciemos – pa 4 saimniecībām, kopā 37 sētas, taču 1624. gadā *Löle Meitzem* ciemā bija tikai divas apdzīvotas sētas, citur – pa vienai, un vienīgi *Witzen* ciemā pastāvēja 6 mājas. Pilnīgi visas saimniecības (arī postažas, kas minētas nākamajā revīzijā) bija ¼ arkla lielas.

¹⁹¹ LGU, 1: 48.

¹⁹² LGU, 1: 58, 64 a, 64 b.

¹⁹³ LGU, 1: 368.

1639. gadā Perkules muižā konstatētas 12 apdzīvotas sētas un namdara, pēc izcelsmes soma, *Wilde* Jāna māja, pie kuras bija tika dārzs. Divi saimnieki bija kurzemnieki. Pieminēts, ka muižā ir 10 postažas, taču *Sell* sētas Jurgens liecināja, ka muižai senāk piederējušas 100 saimniecības.¹⁹⁴ Jādomā, ka Jurgena minētais skaitlis bija stipri noapaļots uz augšu – ticamāk, ka Perkulei kopā ar Aloju, kas tika atdalīta no Perkules, senāk varēja būt ap 60 saimniecību. Līdz 1639. gadam muižā bija notikušas dažas pārmaiņas. No tās bija atdalīti un Alojās muižai pievienoti trīs ciemi – *Löle Meitzem*, *Maße Meitzem* un *Maße Koddiack*, bet pašu Perkules muižu laulību ceļā bija ieguvis Kurzemē dzimušais Salomons fon Sakens (*Sacken*).

Līdz 17. gadsimta beigām muižas ietvaros notika dažas apdzīvojuma struktūras pārmaiņas. Pirmām kārtām, bija audzis saimniecību skaits, kuru tagad bija 21. Muižā bija arī dzirnavas. Otrām kārtām, gaidāmo piecu ciemu vietā pastāvēja četri, jo Lielais un Mazais *Myrey* ciems bija apvienots vienā – *Myrri* ciemā. *Korbe* ciema vietā minēts *Immasch* ciems. Iespējams, ka bija notikusi ciema nosaukuma maiņa, tomēr pagaidām bez papildus informācijas to droši nevar apgalvot, jo iepriekšējās revīzijās *Korbe* ciemā un Lielā zviedru kadastra laikā *Immasch* ciemā minētie mājvārdi savā starpā neatbilst – vai nu *Korbe* ciemā visi mājvārdi bija nomainījušies, vai arī ciemu struktūrā bija notikušas kādas nopietnākas, pagaidām nenoskaidrotas pārmaiņas. Var pievērst uzmanību tam, ka ap 8 km uz rietumiem no Ungurpils atrodas “Korbas”, kas 17. gadsimta beigās piederēja pie Alojās muižas, taču, ja šī būtu *Korbe* ciema vieta, tad būtu jāmeklē dokumentārs pamatojums šā ciema pievienošanai Alojās muižai.

Spriežot pēc Lielā zviedru kadastra kartes, Perkules jeb Ungurpils *Rykardes* → *Riddekal* ciems lokalizējams ap 3 km uz ziemeļaustrumiem no Ungurpils, apvidū, kur mūsdienās atrodas “Zelles”.

Vīciems (*Witzen* → *Wytzeem*) bija izvietots Joglas kreisajā krastā uz ziemeļiem no Ungurpils, kur vienu no senākajiem ciema mājvārdiem saglabājušas “Rēzas”.

Cieši blakus Vīciemam – uz ziemeļiem no tā – Joglas abos krastos atradās **Imašciems**, taču neviens no tā senajiem mājvārdiem nav saglabājies.

Myrri ciems meklējams 2,5–4,4 km uz dienvidrietumiem no Ungurpils. Iespējams, ka Ungurpilij tuvākais gals – tagadējo “Sīpolu” apkārtnē – senāk bija Lielais, bet tālākais gals – kādreizējo “Jaunzemnieku” apkārtnē – Mazais *Myrri* ciems. Diemžēl nav saglabājušies

¹⁹⁴ AR 1638, II, 439.–441. lpp.

“Iesalnieki” (netālu no “Sīpoliem”) – to nosaukums revidentiem parasti bijis grūti saprotams, tādēļ mājvārds fiksēts neparastās formās: *Oeselip*→*Ehßlech*→*Eselneck/Ehselneck*.

Alojas muiža

Livonijas laikā Aloja (*Allendorf, Allendorp*) minēta kā ciems (kopš 1449)¹⁹⁵ un draudze (kopš 1508),¹⁹⁶ bet ne kā muiža. Tā piederējusi gan Perkules (Ungurpils), gan Stakenberģu muižas īpašniekiem, bet avoti un literatūra par Alojas kā patstāvīgas muižas vēsturi sniedz visai pretrunīgas ziņas. 1542. gadā Alojas ciems bija daļa no Stakenberģu muižas, kuras īpašnieki bija Orgesu dzimta, bet 1565. gadā Aloju nopirka Fabians Ungerns,¹⁹⁷ un Ungernu dzimtai Aloja piederēja arī turpmāk. 1624. gada revīzijā Aloja izdalīta kā atsevišķa muiža ar norādi, ka tā senāk piederējusi pie Perkules. Arī turpmākās 17. gadsimta revīzijās Aloja revidēta kā atsevišķa vienība. Risinot dažādus īpašuma jautājumus Ungernu dzimtas ietvaros, daļa Perkules muižas ciemu nonāca Alojas muižas pakļautībā, bet kopš 17. gadsimta vidus gan Alojai, gan Perkulei jeb Ungurpilij, kas bija galvenā rezidences vieta, bija viens īpašnieks.

1624. gadā pie Alojas muižas piederēja divi ciemi – Aloja (*Allen dorff*) un Laukciems (*Lauketzem/Laucketzem*). Pirmajā ciemā senāk bijušas 20 saimniecības, otrajā 3, taču revīzijas laikā Alojā bija tikai četras apdzīvotas sētas, Laukciemā – divas. Visas bija ¼ arkla lielas.

Līdz 1630. gadam Alojas ciemā bija atjaunotas divas postažas un no 6 saimniekiem trīs bija kurzemnieki, taču jau līdz nākamajai – 1638. gada revīzijai visi kurzemnieki bija ciemu atstājuši un to vietā divās mājās ienākuši citi, bet vienas palikušas tukšas. Diemžēl paliek nezināmi postāžu nosaukumi, jo 1630. un 1638. gada revīzijā tie nav minēti. Laukciemā līdzās *Bungk* un *Muschenn* sētai 1630. gadā nosaukta tukšā *Goddert* zeme, līdz ar to visi šā ciema mājvārdi ir noskaidroti.

1638. gada arklu revīzijas datus traucē izprast tas, ka Alojas muižas saimniecības uzskaitītas vienotā sarakstā, nesadalot tās pa ciemiem, pie kam trīs ciemi bija nākuši klāt, jo no Perkules muižas Alojai bija pievienoti *Löle Meitzem*, *Maße Meitzem* un *Maße Koddiack* ciems. 1638. gada mājvārdos var atpazīt lielu daļu 1630. gada nosaukumu un tādējādi restaurēt sētu sadalījumu, tomēr daži nosaukumi – *Jahn Burmeister*, *Nick Jasperß*, *Albert Jaussem*, *Michell* (saimnieka–vācieša vārds) – neparādās iepriekšējās un, izņemot *Burmeister*, arī vēlākās

¹⁹⁵ LGU, 1: 335.

¹⁹⁶ LGU, 2: 71.

¹⁹⁷ Stryk L., von. Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands, S. 128.

revīzijās, līdz ar šo saimniecību piederība tam vai citam ciemam, vai arī savrupām sētām paliek nezināma.

Lielā zviedru kadastra laikā 1683. gadā gaidīto piecu ciemu vietā Alojās muižai piederēja jeb revīzijā minēti tikai četri – Alojā (*Allogh Zeem*), Maijciems (*May Zeem* – bijušais *Löle Meitzem*), Rēzciems jeb Salacas Latvieši (*Rees Zeemat oder Saleck Letten*) un Mazais (*Klein*) *Koddiack* ciems. Patiesībā tā vai citādi joprojām pastāvēja arī Laukciems un Mazais Maijciems (*Maße Meitzem*). Iespējams, ka no Perkules Alojai bija pievienots arī nelielais *Korbe* ciems (sk. Perkules muižas aprakstu). Kopumā Alojās muižai 17. gadsimta beigās piederēja 25 saimniecības, to skaitā arī krogs un kurpnieka māja.

Kādreizējais **Alojas ciems** lokalizējams tagadējās Alojās pilsētas centrā un uz dienvidiem no tā, sniedzoties jau ārpus pilsētas robežām. Spriežot pēc Lielā zviedru kadastra kartes, tagadējo pilsētas centru aizņēma muiža, baznīca, mācītājmuiža, krogs blakus baznīcai, kā arī tūrumu masīvs, kas, jādomā, bija galvenokārt muižas zeme, bet zemnieku tūrumi bija izvietoti uz dienvidpusi, kur arī atradās lielākā daļa zemnieku māju kompleksu. Tagadējie “Jaunšķepasti” (*Skiepas/Skeppat*) un “Elbreti” (*Albrecht*) iezīmē ciema dienviddaļu, bet pārējo saimniecību dzīvojamās mājas atradās tuvāk Alojās centram.

Laukciema vārds kopš 1638. gada vairs netiek lietots, taču ciema vietu var lokalizēt ap 2,5 km uz rietumiem no Alojās centra, kur joprojām pastāv jau 17. gadsimta 20. gados reģistrētās “Bunkas” (*Burgk/Bungk/Bunck*). Domājams, ka ciema robežās iekļāvās arī 17. gadsimta beigās minētie “Beimeistari” (*Borgmeister/Buhrmeister*) un “Smilgas” (*Smick/Smilgo*).

Lielā Maijciema vieta meklējama uz dienvidaustrumiem no Laukciema jeb ap 3 km uz dienvidiem no Alojās centra, Joglas labajā krastā, kur kādreiz pastāvēja “Mazandri” (*Masse Andres*; uz ziemeļiem no tagadējiem “Mežmaļiem”). **Mazo Maijciemu**, kura nosaukums Lielā zviedru kadastra sarakstā vairs nav atrodamas, 17. gadsimta beigās pārstāvēja viena saimniecība – “Garandžas” (*Garia Hantz/Gharjehans*; domājams, tagadējās “Lielgarandžas”) Joglas kreisajā krastā iepretī Lielajam Maijciemam.

Īpatnēju rezultātu uzrāda **Rēzciema (Salacas Latviešu ciema)** un Mazā Kodjaka ciema identifikācija un lokalizācija. Pēc 17. gadsimta revīzijām var šķist, ka gadsimta pirmajā pusē pastāvējušais Mazais Kodjaka ciems vēlāk pārdēvēts par Rēzciemam, jo visa gadsimta garumā abus ciemus saista Rēzu mājas nosaukums (*Reese/Rese/Reuse/Rees*), tomēr 1683. gada sarakstā minēts gan Rēzciems, gan Mazais Kodjaka ciems. Lokalizējot abus ciemos minētās

saimniecības, var konstatēt, ka Rēzciems atradies Salacas kreisajā krastā (kas arī attaisno otru ciema nosaukumu – Salacas Latvieši) tagadējās Staiceles pilsētas Rēciemos, bet **Mazais Kodjaka ciems** – uz ziemeļiem no Rozēniem, Glāžupes labajā krastā, pie tās ietekas Salacā, kur arī mūsdienās pastāv vairākas Glāžu mājas (*Glassesemnick*) un netālu arī “Pužas” (*Pussa*; pie Pužupes ietekas Salacā). Trūkstot papildus informācijai un senākam kartogrāfiskam materiālam, atliek konstatēt to stāvokli, kāds pastāvēja 17. gadsimta beigās, bet abu ciemu attīstība un savstarpējais sakars senākā posmā pagaidām paliek neizzināts.

Stakenberģu muiža

1542 – Eykenannger, Eckenannger, Ekenannger; 1624 – Ekenangern; 1630 – Eken Angernn; 1683 – Eekenangerns Hoff, Eichenangern.

Stakenberģi jeb Stābeģi, jeb to parastajā vāciskajā nosaukumā – Eihenangeres muiža (*Eichenangern*) rakstītajos avotos pirmoreiz minēta samērā vēlu – 1542. gadā, kad Bertrama Orgesa (*Orges*) dēli Johans un Bertrams sadalīja savā starpā mirušā tēva un arī mātes mantojumu.¹⁹⁸ Šajā sakarā sastādītais dokuments ir ļoti interesants – tajā precizētas abas dalāmas puses pēc ciemiem un kopējā saimniecību skaita, kā arī zemes lieluma arklos.

Pirmajai daļai, ko dabūja Johans, piekrita ciemi *Allendorp*, *Imsdorp* un *Meisenndorp* (arī *Moisenndorp*) kopā ar Jauno muižu (*Nige gued*), kuros kopā bija 46 saimniecības un ciemati (*gesinde unnd semathen*) ar 14 ½ arkliem zemes. Otrajā daļā, ko dabūja Bertrams, ietilpa *Schwart Letten*, *Sarnaw* un *Ilemunde* ciems, kā arī Alojās kalēja sēta *Weme* un 6 *Meisenndorp* saimniecības, kopā 51 saimniecība ar 14 ¾ arkla zemes. Pirmā daļa turpināja pastāvēt kā Eihenangeres muiža, bet otrā daļa izveidojās par Sārnavas jeb Vīķu muižu.

1624. gada revīzijā Eihenangeres muižā reģistrēti trīs ciemi – *Immentzem*, *Mustzem* un *Purschkull*. Pirmos divus var identificēt ar 1542. gada *Imsdorp* un *Meisenndorp*; Alojās ciemu (*Allendorp*) 1565. gadā nopirka Fabians Ungerns¹⁹⁹ (sk. Alojās muižas aprakstu), savukārt *Purschkull* – vēlākie Puršēni – ir jauns nosaukums. *Mustzem* tā 1624. gadā fiksētajā formā varētu tulkot kā `Melnciems` (ig. *must* `melns`), taču 1630. gadā tā nosaukums rakstīts *Muhtzeem*, bet 1638. gadā – *Muisch Zeem*, līdz ar to faktiski bija atgriezies nosaukums, kas lietots 16. gadsimtā. *Immentzem*, *Mustzem* un *Purschkull* ciemā 1624. gadā bija attiecīgi trīs,

¹⁹⁸ LGU, 2: 887.

¹⁹⁹ Stryk L., von. Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands, S. 128.

divas un viena apdzīvota saimniecība, taču senāk bijušas attiecīgi piecas, sešas un piecas. Visas saimniecības bija ¼ arkla lielas.

Līdz 1630. gada revīzijai *Immentzem* ciemā bija atjaunota viena sēta, Mustciemā jeb Muižciemā – divas, abos ciemos uzrādīti arī pa diviem postažu nosaukumiem, līdz ar to kopējais tukšo un apdzīvoto saimniecību skaits atbilst 1624. gada ziņām par senāko stāvokli šajos ciemos, bet Puršēnu ciema postažas nav uzrādītas. Tā kā par Alojās ciemu teikts, ka tajā senāk bijušas 20 saimniecības, var aprēķināt, ka tajā Eihenangeres muižas daļā, ko 1542. gadā dabūja Johans Orgess, kādreiz bijušas 36 sētas. Tas īsti neatbilst 1542. gada dokumentā minētajam saimniecību skaitam, tomēr pagaidām izskaidrojuma šiem atšķirīgajiem datiem nav.

1638. gadā muižā fiksētas 11 apdzīvotas sētas un divas postažas. 8 mājvārdos atpazīstami 1630. gada nosaukumi, bet trīs sētu un vienas postažas piederība kādam no ciemiem paliek nezināma, jo revīzijā trūkst sadalījuma ciemos un minēto sētu un postažas nosaukums iepriekš un arī vēlāk vairs neparādās.

1683. gadā Lielā zviedru kadastra laikā muižā reģistrētas 17 zemnieku saimniecības un divi krogi. No ciemiem nosaukts Muižciems (*Muisch Zeem*) un Puršēni (*Purckenby/Pürkelsdorf*), taču pēc mājvārdiem var spriest, ka pastāvēja arī *Immentzem* ciems. Vairākas saimniecības bija viensētas. Muiža šajā laikā piederēja Stakelbergu dzimtai un apkārtējie zemnieki to droši vien jau dēvēja par Stakenberģu vai Stābeģu muižu.

Muižciemā 1683. gadā bija 9 apdzīvotas sētas un, šķiet, tukša *Larsken/Laasken* zeme. Ciems atradās ap 1 km uz rietumiem no Stābeģu muižas un bija gandrīz klasisks rindu ciems. Līdz 20. gadsimta sākumam ciema veidols tomēr radikāli mainījās un 20. gadsimta 20.–30. gadu kartēs grūti noteikt pietiekami precīzu kādreizējo māju atrašanās vietu. Iespējams, ka aptuveni turpat, kur 17. gadsimta beigās, atrodas “Bokardi” (*Baket/Buckert*; ap 2 km uz ziemeļiem no Alojās centra), iezīmējot senā ciema rietumu galu, bet citas ciema mājas rindojās uz austrumiem – tagadējo “Austriņu un “Subru” virzienā. Seno mājvārdu saglabājuši “Stīpari” (*Stiper/Stipper*), taču to atrašanās vieta, šķiet, ir jau cita.

Immentzem ciems atradās blakus Muižciemam, uz ziemeļiem no tā. 1683. gadā to veidoja divas Lauru mājas (*Lauri/Laury/Laur*) un krogs. Iespējams, ka pārveidotā formā *Immentzem* nosaukums saglabājies tagadējo “Menču” mājvārdā, taču drošākam apgalvojumam būtu jāizpētī šo māju vēsture.

Puršēnu ciems lokalizējams tagadējos Puršēnos ap 5 km uz ziemeļrietumiem no Staiceles. 1683 gadā tajā reģistrētas piecas sētas, tajā skaitā trīs ar nosaukumu *Purschen*.

Vīķu muiža

1624 – Wrangels Höfichen; 1630 – Wrangelshöffchen; 1683 – Zarnau, Zarnow, Wrangels Hoff.

Vīķu muiža sākotnēji bija Orgesiem piederošās Eihenangeres jeb Stakenberģu muižas daļa. 1542. gadā Bertrama Orgesa (*Orges*) dēli Johans un Bertrams sadalīja savā starpā mirušā tēva un arī mātes mantojumu,²⁰⁰ jaunākajam brālim Bertramam no Eihenangeres muižas iegūstot *Schwart Letten*, *Sarnaw* un *Ilemunde* ciemu, kā arī Alojas kalēja sētu *Weme* un 6 *Meisenndorp* ciema saimniecības – kopā 51 saimniecību ar 14 ¾ arkla zemes. Sešas Bertrama daļā ietilpstošās *Meisenndorp* sētas bija *Peter Kalter*, *Stille Micke*, *Kalle Micke*, *Jacob Kircke*, *Thomas Hannschen* un *Picke Mickell* saimniecība. Pirmā daļa turpināja pastāvēt kā Eihenangeres muiža, bet otrā daļa izveidojās par Sārnavas jeb Vīķu muižu. Sārnavu mantoja Bertrama Orgesa mantinieki sieviešu līnijā, pēc tam sekoja vairākas īpašnieku maiņas, kā rezultātā muiža laiku pa laikam bija gan privāta, gan kroņa muiža.

1624. gadā muiža saukta par Vrangelļa muižiņu, tā bija pilnīgi tukša. 1630. gadā muižas ciemos pastāvēja jau četras apdzīvotas sētas, nosauktas arī 12 postažas. Visas saimniecības bija ¼ arkla lielas. Lai gan visi saimnieki bija ienācēji (pa vienam no Pērnavas, Rūjienas, Burtņiekem un Kurzemes), tomēr acīmredzot atradās kāds, kas varēja pateikt kādus no agrākajiem mājvārdiem; tomēr reģistrēto tukšo un apdzīvoto sētu kopskaits nebija pat trešā daļa no tā, ko 1542. gadā dabūja Bertrams Orgess.

1630. gadā nosaukti trīs muižai piederoši ciemi – *Idelmunde*, *Schwarte Letten* un *Muisenn*. Pirmajā bija viena apdzīvota sēta (*Turbe*), otrajā – trīs (*Kyke*, *Kalter*, *Kirky*), bet pēdējais bija pilnīgi tukšs. Ciemu nosaukumos atpazīstami 1542. gadā minētie, vienīgi it kā iztrūkst Sārnavas ciema. Šis jautājums atrisināms tādējādi, ka 1630. gada *Muisenn* ciems jāidentificē ar Sārnavu, nevis ar nosaukuma ziņā līdzīgo *Meisendorpp* ciemu, kurš 1542. gadā tika sadalīts starp Eihenangeres/Stakenberģu un Sārnavas/Vīķu muižu; uz to norāda arī Vīķu muižas vāciskais nosaukums – *Zarnau*. Problēmas rada cits apstākļis – 1542. gadā Bertrama Orgesa daļā, kā jau minēts, nonāca *Schwarte Letten* ciems un 6 dokumentā uzskaitītās *Meisendorpp* ciema sētas, kam, tātad, vajadzēja veidot divas atsevišķas māju grupas jeb ciemus,

²⁰⁰ LGU, 2: 887.

taču izskatās, ka tieši Betramam piešķirtās 6 *Meisendorpp* sētas bija tās, kas veidoja *Schwarte Letten* ciemu. Salīdzinot 1542. gada *Meisendorpp* mājvārdus ar 1630. gada *Schwarte Letten* mājvārdiem, par identiskām saimniecībām var uzskatīt *Peter Kalter*→*Kalter*, *Jacob Kircke*→*Kirky*, *Thomas Hannschen*→*Hintze*, varbūt arī *Picke Mickell*→*Kyke* (2 mājas) sētu. Abu minēto ciemu savstarpējo sakarību veidošanās vēl pētāma.

1638. gada arklu revīzijas laikā Vīķu muižā apdzīvotas bija vairs trīs sētas, pie kam divi saimnieki bija jauni (viens no Rīgas un viens lietuvietis), bet *Kalter*→*Kalte* sētā joprojām dzīvoja no Burtniekiem ienākušai Pēteris. Ciemu nosaukumi šajā revīzijā nav minēti. Ierakstīta tukša vecā muižas vieta (*alte Hofflage*).

Lielā zviedru kadastra laikā Vīķu muižā reģistrētas 14 saimniecības, kas sadalījās trīs ciemos. Ciemi bija tie paši, taču tagad fiksēti ar citādākiem nosaukumiem. *Idelmunde* ciems bija kļuvis par *Libe Zeem*, *Schwarte Letten* – par *Mustelet Zeem* (pirmajā gadījumā tulkojumā no vācu valodas, otrajā – no igauņu vai lībiešu – Melno latviešu ciems), *Muisenn* – par *Wetzmuisch Zeem*.

Idelmunde (Iģes grīvas ciems) jeb *Libe Zeem* (Lībciems) lokalizējams Iģes kreisajā krastā pie Iģes ietekas Salacā, kur senais ciema vārds nedaudz pārveidotā veidā līdz mūsdienām saglabājies Līciema nosaukumā. Šķiet, *Turbe* māju vietā vēlāk izveidota Graudiņu pusmuiža (tagad “Graudiņi”).

Schwarte Letten jeb *Mustelet* ciems atradās ap 5,5 km uz dienvidaustrumiem no Vīķu muižas, Vīķu–Alojas ceļa malā. Ciema vietā mūsdienās pastāv vienīgi “Pūķīši” (*Puihke Zehmat*), bet 20. gadsimta pirmajā pusē no senajām mājvietām bija apdzīvots arī “Musletis” jeb “Vecmusletis” (*Mustele/Mustelet*), kura nosaukums sakrita ar ciema nosaukumu.

Vecmuižas ciems (*Wetzmuisch Zeem*) izvietojās Salacas kreisajā krastā, uz augšu no Vīķu muižas. Tā tālāko galu, skaitot no muižas, mūsdienās iezīmē Ģederti (*Jägare, Geddert*).

Rozēnu muiža

Rozēnu muiža sākusi veidoties 1508. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Mihaels Hildebrands izlēņoja Blāzijam Meiborham (*Meydeborch*) tukšu *Kodde Jockesche* zemi pie *Koddejecke* un

Salacas upes Salacas draudzē.²⁰¹ *Koddejecke* upe mūsdienās pazīstama ar nosaukumu Glāžupe jeb Līvupe, un tā tek gar Kodajpurva vienu malu.

Pēc 1638. gada arklu revīzijas ziņām, 16. gadsimta beigās muiža kā mantojums piederēja Aleksandram fon Rauškem (*Rauschke*), bet 1599. gadā to nopirka Augstrozēs īpašnieks Kerstens fon Rozens (*Rosen*), no kura dzimtas vārda cēlies muižas latviskais nosaukums Rozēni. Kopš 1640. gada muiža nepilnus 100 gadus (ar pārtraukumiem) piederēja Taubu dzimtai.

Par Rozēnu muižas apdzīvojuma struktūru ziņu līdz 16. gadsimta sākumam nav. 1624. gada revīzijā reģistrētas piecas apdzīvotas sētas, 1630. gadā – jau 8, kā arī vēl 8 postažas. 1624. gadā visas saimniecības bija $\frac{1}{4}$ arkla lielas, bet 1630. gadā katrai apdzīvotai sētai uzrādīts $\frac{1}{2}$ arkla zemes, postažām – $\frac{1}{4}$ arkls. Šķiet, ka starp saimniekiem tikai divi bija vietējie, bet pārējie bija ienācēji no Rīgas, Rūjienas (divi) un Pērnavas (trīs). Dažkārt tomēr izcelsmes vietas norādei nevar uzticēties, jo par *Witze* saimnieku Dāvidu teikts, ka viņš ir rūjenietis, taču iepriekšējā revīzijā Dāvids (šai gadījumā tā nav vārdu sakritība) uzdots par kurzemnieku.

1638. gadā Rozēnu muižā bija vairs 7 apdzīvotas saimniecības. Starplaikā gan bija atjaunotas trīs postažas, taču “pazuduši” bija visi pērnavieši un pamestas arī *Limbst* mājas, uz kurām acīmredzot attiecas norāde, ka viss *Limschan* ciems ir tukšs. Pieminētas vēl piecas postažas ar piebildi, ka tās ir aizaugušas. Diviem jauniem saimniekiem norādīts, ka viņi ir sāmsalieši.

Lielā zviedru kadastra laikā Rozēnu muižā konstatētas 20 zemnieku saimniecības, muižas kalēja māja un krogs. Lielākā saimniecību daļa sadalīta pa ciemiem – tie bija *Tautz Zeem*, *Janisch Zeem*, *Saul Zeem* un *Limschan Zeem*, no kuriem iepriekšējās revīzijās pieminēts tikai pēdējais (*Limschan*). Tā kā liela daļa 17. gadsimta beigās minēto mājvārdu bija jauni, bez papildus informācijas nav nosakāms, cik seni bija pārējie ciemi, vai arī ciema kopības apziņa, atjaunojot un jaundibinot saimniecības, sētu grupām bija veidojusies tikai 17. gadsimta otrajā pusē.

Rozēnu muižas apdzīvotā teritorija 17. gadsimta beigās aizņēma zemes joslu Salacas labajā krastā no Rozēniem līdz Viķiem un vēl nedaudz gar Salacu uz augšu, kā arī zemes gabalus ap Glāžupi. Vairākas savrupas sētas atradās Rozēnu muižas un Glāžupes tuvumā. Glāžupes pietekas Gaņģupītes tuvumā bija izvietotas nelielā **Tautz ciema** sētas (ap 7,5 km uz

²⁰¹ LGU, 2: 68.

ziemeļaustrumiem no Rozēniem) – vēlākie “Kalntaucis” un “Lejastaucis” (*Tegaste/Tautz*), bet mūsdienās šī vieta ir pamesta.

Kompaktu četru sētu grupu veidoja **Janisch ciems** – tie ir tagadējie Mārciemi ap 1,5 km uz dienvidaustrumiem no Rozēniem. Jādama, ka ciema tagadējais nosaukums veidojies no diviem agrākajiem mājvārdiem – *Marcuß/Marcus* un *Markus/Marcus*, bet nosaukums *Janisch Zeem* saistāms ar citu šā ciema sētu – *Jak/Janisch*.

9 saimniecību lielais **Saul ciems** atradās tālāk gar Salacu uz augšu, un tā daļēji ir tagadējā Staicele, precīzāk – bijušās Kalnrīgaļu pusmuižas apkārtnē. Pats Staiceles nosaukums acīmredzot cēlies no *Saul* ciema *Stausell/Staitzel* sētas vārda. Šās sētas vieta lokalizējama tagadējās Skolas un Planču ielas krustojuma tuvumā, savukārt vietā, kur līkumu met Salacas iela, 17. gadsimta beigās atradās krogs.

Pēdējais Rozēnu ciems – **Limskan Zeem** – lokalizējams tagadējo “Limšēnu” apkārtnē – ap 8 km uz austrumiem no Rozēniem un 1,5 km uz ziemeļiem no Viķiem. Ciemu veidoja divas *Limsken/Limskan* sētas.

Urgas muiža

1436 – Jurgen Orghes hove an der Ydelbeke; 1530, 1532 – Idel; 1536 – Ydel, Idel; 1624 – Orges Hoff; 1630 – Orgeshoff; 1638 - Groß Orgeßhoff/Iden, Klein Orgeßhoff/Maßemouße; 1683 – Orgas Hoff, Orgishof, Idellhof.

Urgas muiža, kuras nosaukums pirmajā mirklī šķiet lībisks, savu vārdu tomēr ieguvusi no tās īpašniekiem Orgesiem. 1436. gadā “muižu pie Igēs upes” Jurgenam Orgesam izlēņoja Livonijas ordeņa mestrs Hinrihs Bekenferde.²⁰² Interesants ir 1532. gada dokuments, ar kuru toreizējais muižas īpašnieks Reinolds Orgess piešķīra Alojās mācītājam Pēterim Īzem (*Yse*) ½ arkla zemes, pretī saņemot solījumu, ka Pēteris Īze izmācīs par evaņģēlisku priesteri kādu jaunieti vārdā *Hinrik Kulen*.²⁰³ Var domāt, ka *Kulen* bija muižai piederošas saimniecības nosaukums; tieši šāds mājvārds vēlākos saimniecību sarakstos gan neparādās, tomēr var pievērst uzmanību Grīvmuižas *Kihle*→*Kihl*→*Kiehl/Kiel* nosaukumam.

Pēc 1624. gada revīzijas datiem var spriest, ka muižai piederēja četri ciemi – *Sontag/Sontagk* (vēlāk *Soetag*), *Wetzemoysel/Wetzmoysel*, *Lueckel/Luicke* un *Griwemoise* ciems.

²⁰² LGU, 1: 286.

²⁰³ LGU, 2: 551.

Senāk tajos bijušās attiecīgi 10, 7, 3 un 2 (kopā 22) saimniecības, taču tagad ciemos bija pa 1–2 sētām, izņemot *Luecke/Luicke* ciemu, kurš bija tukšs.

1630. gadā muižas ciemos bija 6 apdzīvotas saimniecības, uzrādītas arī 18 postažas. Joprojām neapdzīvots bija *Luecke/Luicke* ciems.

1638. gadā muiža bija sadalīta divās daļās – Mazajā un Lielajā Urgas muižā (*Groß Orgeßhoff* un *Klein Orgeßhoff* jeb *Maßemouße*), kurām gan bija viens nomnieks – Everts Gette (*Götte*). Īpatnēji, ka lielajā muižā bija divas apdzīvotas saimniecības, mazajā – sešas. Ciemu nosaukumi nav uzrādīti, taču pēc mājvārdiem var spriest, ka lielās muižas daļā ietilpa *Sontag* un puse *Wetzemoyse* ciema, mazajā muižā – atlikusī daļa. Viena sēta bija atjaunota arī *Luecke/Luicke* ciemā.

Lielā zviedru kadastra laikā 17. gadsimta beigās muižā reģistrētas 23 saimniecības. No ciemiem nosaukts vienīgi **Soetag ciems**, kurā bija 5 sētas. Kadastra kartē tas iezīmēts kā meža un purvāja norobežota vieta, kas mūsdienās atrodama ap 2,5 km uz austrumiem no Alojās, kur no senajām saimniecībām joprojām pastāv “Ūpšas” (*Uph/Ubsche*) un “Piģēni” (*Piggan*).

No 17. gadsimta pirmās puses revīzijās minētajām apdzīvotajām saimniecībām **Vecmuižas ciemā** atradās *Lalle*→*Lohle*→*Lahl/Lahlie* sēta. Vecmuižas ciema vietu līdz ar to var lokalizēt tagadējo “Liellāļu” un “Mazlāļu” apkārtnē Iģes labajā krastā. Ciems acīmredzot stiepās gar Iģes upi uz dienvidiem līdz Urgas muižas laukiem, bet ziemeļpusē ar to robežojās nelielais **Luecke/Luicke ciems**, kura vietu mūsdienās iezīmē “Beitēni” (*Beyt*→*Beute*→*Beitan*).

Grīvmuižas ciema vieta meklējama 1,5–2 km robežās uz dienvidiem no Urgas dzirnavu dīķa, Iģes labajā krastā, taču ciema senie mājvārdi *Dilgas* (*Dilge, Dilgo*) un *Ķīlis* (*Kiehl, Kiel*) nav saglabājušies.

Puikules muiža

1427 – Puyckeln, Puyckelen, Poytell, Puntelnn, Poeytelen, Poeitell; 1493 – Puicell, Puittel, Puitel, Buytell, Buitell; 1512 – Peutel, Peudel; 1541 – Poytal, 1542 – Beutell; 1624 – Puickell; 1630 – Puikell; 1638 – Puickul; 1683 – Puickels Hoff, Puickeln.

Puikules muiža pirmoreiz rakstītajos avotos minēta 1427. gadā, kad Rīgas arhibīskaps Henings Šarpenbergs muižu ar vairākiem ciemiem izlēņoja Jurgenam Gutsleffam (*Gutzleff*).²⁰⁴ Pirms tam muiža bija izlēņota Johanam Vildenbergam (*Wildenberch*), pēc kura nāves Puikule atkal bija nonākusi Rīgas arhibīskapijas domēņu sastāvā. Puikule dokumentos vienmēr minēta tikai kā muiža, nevis ciems.

1427. gadā uzskaitīti arī Puikules muižai piederošie ciemi – *Jankande*, *Moetzeculle*, *Wulkendorff* un *Levendige sehe*. Pēdējais nosaukums patiesībā it kā būtu ezera vārds, taču dokumentā paskaidrots, ka tas tomēr ir ciems. 1512. gadā toreizējais muižas īpašnieks Kerstens Gutslefs ieķīlāja savu īpašumu Andresam Patkulam (*Patkul*) par 1500 Reinas zelta guldeņiem,²⁰⁵ tomēr parāds acīmredzot tika veiksmīgi nokārtots, jo Gutslefi muižā kādu laiku valdīja arī turpmāk. 17. gadsimtā muižas īpašnieki bija Budenbroki, tomēr Gutslefu mantinieki sieviešu līnijā.

Diemžēl sīkākas ziņas par muižu sākas tikai kopš 1624. gada revīzijas, kad muiža bija dziļā krīzes stāvoklī, jo, kā teikts revīzijā, no agrākajiem 40 zemniekiem (saimniekiem) Puikulē bija palikuši tikai trīs – *Tomas Suite*, *Laatz Jurgen* un *Pautter Mickell*. 1630. gada revīzijas laikā saimnieku bija jau 9, starp tiem – pa vienam ienācējam no Rūjienas, Sāmsalas un Kurzemes, bet *Lax* saimnieks bija krievs. Nosauktas arī 14 postažas, līdz ar to mūsu rīcībā ir 23 mājvārdi, ar kuriem it kā varētu operēt, lai rekonstruētu Puikules apdzīvojumu. Gan tukšās, gan apdzīvotās saimniecības bija ¼ arkla lielas.

1638. gada revīzijā starp 10 apdzīvoto saimniecību nosaukumiem tomēr ir tikai divi, kurus var atpazīt 1630. gadā sarakstā. Toties minēti trīs ciemi, kuri gan bija tukši – *Dorff Packulin*, *Paucksche Zem* un *Wilcke Zem*. Norādīts, ka *Packulin* ciemā senāk bijuši 20 saimnieki; ja tā ir taisnība, tad *Packulin* ciems senāk bija apvienojis pusi Puikules muižas saimniecību.

1683. gada revīzija Puikules muižā atkal uzrāda diezgan lielas pārmaiņas – reģistrēts *Tauran*, *Stuhran* un *Packulan* ciems, kā arī Ezermalas saimniecības (*Essermallische*), Vecmuiža (*Wetz Muische*), meža zemnieki (*auf Hof's Buschland*) un vēl citas saimniecības. Kopā muižā 17. gadsimta beigās bija 27 saimniecības, ieskaitot Dambakrogu (*Danne Krüger/Dambe Krüger*).

²⁰⁴ LGU, 1: 234. Dokuments saglabājies pāris 17. gadsimta norakstos, kas izskaidro dažādās Puikules nosaukuma rakstības formas. Dokumentā teikts, ka muiža pieder pie Umurgas draudzes, taču par šo faktu ir izteiktas arī šaubas (sk. LGU, 1, S. 238, Anm. 4.)

²⁰⁵ LGU, 2: 126.

Pati Puikules muiža, protams, saistāma ar tagadējo Puikuli. Lielā zviedru kadastra kartē uz rietumiem un dienvidiem no muižas iezīmēts liels muižas tīrumu masīvs, kuram tuvumā nav nevienas zemnieku sētas. Tuvākās saimniecības – *Pulcke* un kalēja Bērtuļa māja – atradās ap 1,5 km uz rietumiem no muižas, tagadējo “Teteru” apkārtnē. 1683. gadā abas šīs mājas veidoja **Packulan ciemu**, kurš identificējams ar 1638. gadā minēto pamesto un aizaugušo *Packulin* ciemu, tomēr vairs nav noskaidrojams, vai šajā ciemā tiešām kādreiz bijušas 20 saimniecības.

Tauran un Stuhran ciems lokalizējams ap 3–4 km uz dienvidiem no Puikules muižas – Puikules stacijas apvidū un uz austrumiem no tās. Tuvāk muižai atradās *Tauran*, nedaudz tālāk – *Stuhran* ciems. No abu ciemu senajiem mājvārdiem līdz 20. gadsimta 1. pusei bija saglabāties vienīgi *Tauran* ciema “Griķa” (*Kricke*; pie Puikules stacijas) nosaukums.

Ezermalas saimniecības bija izvietotas ap 3–4 km uz ziemeļaustrumiem no Puikules – Paužezera apkārtnē un Iģes kreisajā krastā, kur no piecām 17. gadsimta beigu saimniecībām mūsdienās pastāv tikai “Lācīši” (*Latzit/Lahtziet*). Pie Paužezera dienvidaustrumu gala agrāk bija “Pauža” (*Pausche*; kaimiņos tagadējām “Kalnpaužām”), kura nosaukums sasaucas ar **Paucksche ciema** un *Pauter Jurgenn* saimniecības nosaukumu, līdz ar to *Paucksche* ciemu varētu lokalizēt ezera apkārtnē.

Divas 1683. gada **Vecmuižas sētas** – *Althofz Jürgen* un *Althofz Jesper* – saistāmas ar kādreizējo “Vecmuižnieku” ap 4 km uz ziemeļiem no Puikules muižas. Tuvu Vecmuižai, uz rietumiem no tās Lielā zviedru kadastra kartē iezīmēta četru sētu grupa bez vienojoša (ciema) nosaukuma; no šās grupas senajiem mājvārdiem līdz mūsdienām saglabāties “Ķilpu” nosaukums. Tuvu “Ķilpām” (blakus tagadējām “Lindēm”) atradās Dambakrogs.

Uz dienvidiem no aprakstītās māju grupas atradās *Wiltzin/Wiltzen* un *Multzung/Mültzing* (pārprasts *Wiltzin* nosaukums?) sēta. Lai gan iespējama arī vārdu sakritība, *Wiltzin* nosaukums sasaucas ar 1630. gada sarakstā pieminētās *Wilcke* postažas un 1638. gada *Wilcke Zem* nosaukumu, līdz ar to hipotētiski *Wiltzin/Wiltzen* un *Multzung/Mültzing* sētas apvidu var saistīt ar **Wilcke ciema** vietu. Mūsdienās šo vietu iezīmē “Jaunvilciņi”.

Atgriežoties pie 1427. gadā minētajiem ciemiem *Jankande*, *Moetzeculle*, *Wulkendorff* un *Levendige sehe*, vienu no tiem – *Wulkendorff* – var saistīt ar vēlāko *Wilcke Zem*. *Moetzeculle* (Mežciems) atrašanās vieta paliek nezināma. Ir ziņas, ka 1782. gadā Puikules muiža saukta arī par *Jaukarte muischa*,²⁰⁶ kas acīmredzot ir gadsimtu laikā saglabāties *Jankande* nosaukums;

²⁰⁶ BHO, II, S. 488.

iespējams, ka šis nosaukums 1638. gadā fiksēts trīs *Jaucker* māju vārdā. Var izteikt versiju, ka 1683. gadā minētā Vecmuiža bijusi senā muižas vieta, kas uzceļot jaunu muižas centru, iedalīta divām zemnieku saimniecībām, savukārt jaunais centrs izveidots *Jankande*→*Jaucker*→*Jaukarte* ciema vietā, tā iedzīvotājiem ierādot zemi citur. Bez papildus informācijas šī tomēr paliek tikai hipotēze.

No 1427. gadā minētajiem ciemiem atliek vēl *Levendige sehe* ciems. Hermans Bruinings un Nikolajs Bušs, norādot uz kādu 1586. gada dokumentu, rakstīja, ka *Levendige sehe* ciems būs bijis Puikules muižas strejgabals Salacas draudzē, kas 17. gadsimtā pārdots un bijis pazīstams ar nosaukumu *Kusemannshof* jeb *Kliechenhof*, bet pēc tam pievienots Vecsalacai.²⁰⁷ Šī vieta identificējama ar kādreizējo Kliķu pusmuižu pie Kliķu ezera – ap 2,5 km uz dienvidaustrumiem no Korģenes.

²⁰⁷ LGU, 1, S. 238, Anm. 4; sk. arī: BHO, S. 316.

Saimniecība

Ziemeļrietumvidzemes iedzīvotāju pamatnodarbošanās, tāpat kā citur Latvijā bija **zemkopība**. Galvenās lauksaimniecības kultūras bija rudzi, mieži un auzas, mazāk tika sēti kvieši un vasaras rudzi. Rudzi, mieži un auzas arī veidoja galveno nodevu daļu. No citām kultūrām audzēja griķus, pupas, zirņus, apiņus, kaņepes, linus. Vidzemes saimniecībās 16. gadsimta beigās pēc V. Dorošenko datiem turēti vidēji arī 1–2 zirgi, 2–3 govis, 3–4 aitas, 2–3 kazas, 3–6 cūkas, kā arī mājputni (vistas, pīles, zosis),²⁰⁸ bet pirms Livonijas kara zemnieku turība, domājams, bijusi lielāka.

Lauksaimniecības kultūru audzēšana bija atkarīga no zemes labuma, kurš, protams, varēja būt mainīgs arī vienas muižas robežās. Pēc revīziju materiāliem var spriest, ka zemes labums it īpaši ietekmēja rudzu sējumus. Tā, Nabes muižā 1638. gadā zemnieki sūdzējās, ka zeme ir slikta, smilšaina un purvainā, īpaši Aizgales vakā, kur rudzi bieži paliekot nenovākti. Revīzijā piebilsts, ka slapjās un smilšainās zemes dēļ lielākā daļa zemnieku rudzus vispār nesēj, tomēr no saimniecību apraksta izriet, ka rudzus nav sējis tikai viens Aizgales vakas zemnieks, bet divi tos nav novākuši, t.i., rudzus būtībā sēja visi, taču sliktās zemes dēļ aizgalieši nodevas maksāja tikai ar miežiem un auzām, bet ne rudziem. Līdzīgi mitrās zemes dēļ rudzus nodevās nodeva arī Liepupes un Duntē zemnieki. Ne visi sēja rudzus Overbekas un Ķirbižu muižā. Par Jumpraviņu teikts, ka slapjās zemes dēļ lielākā daļa zemnieku rudzus nesēj vai arī sēj tikai pa laikam.

Redzams, ka pārlietu mitras zemes problēma bija aktuāla galvenokārt Liepupes pilsnovadā, kā arī Limbažu pilsnovada dienvidrietumu daļā. Citur par to nesūdzējās, kas arī atspoguļojas revīzijas formulējumā, ka zemnieki sēj parasto labību, t.i., rudzus, miežus un auzas. Tiesa, svarīga bija arī zemes vispārējā auglība, par ko detalizētāku informāciju sāka vākt Lielā zviedru kadastra laikā.

Lauksaimniecību tāpat ietekmēja laikapstākļi vai klimats vispār, kā rezultātā saimniecībai labvēlīgāki laika periodi mijās ar neražas un bada gadiem. Viduslaikos labības trūkums, dārdzība, kā arī liela mirstība visā Livonijā atzīmēta 1420. gadā.²⁰⁹ Labības trūkums, par ko liecina arī graudu eksporta aizliegums, bads un sērgas ietekmēja Livonijas dzīvi 15.

²⁰⁸ Дорошенко В. В. *Очерки аграрной истории Латвии в XVI веке*, с. 222–223.

²⁰⁹ LUB, 5: 2515, 2532. Iespējams, uz 1420. gadu attiecas arī Livonijas ordeņa mestra ziņojums 1422. gadā par to, ka Livoniju izpostījis bads un sērga (*pestilentie*) – LUB, 5: 2634, Sp. 874.

gadsimta 30. gados un laiku pa laikam arī turpmāk.²¹⁰ Pēc somu zinātnieka Jormas Ahvenainena datiem, 144 gadu laikā (no 1412. līdz 1555. gadam) neraža Livoniju piemeklējusi 33 reizes – vidēji gandrīz ik ceturto gadu. Labvēlīgākie periodi bija 15. gadsimta 40. gadi un pēdējais ceturksnis, un 1510.–1538. gads, savukārt nelabvēlīgākie – 1412.–1416., 1433.–1437., 1501.–1506., 1539.–1542. un 1549.–1555. gads, kad neraža bija gandrīz katru gadu. Tomēr šie dati nerāda, vai neraža konkrētā brīdī bijusi visā Livonijā, vai tikai kādā tās daļā.

Ja trūkst pārlicinošu datu par to, cik lielā mērā senākā periodā dažādi nelabvēlīgi apstākļi ietekmēja situāciju tieši Ziemeļrietumvidzemē, tad nav šaubu, ka karadarbība, neraža, bads, sērgas un tam visam sekojošā demogrāfiskā katastrofa 17. gadsimta sākumā smagi skāra arī Limbažus un apkārtējos novadus.

Nav gan precīzāku ziņu, kādi bija postījumi Limbažu apkārtnē, kad pašā Zviedrijas–Polijas kara sākumā – 1600. gada oktobra beigās – pilsētu ieņēma zviedri. Katrā ziņā 1601. gada aprīlī Limbažu apkārtnē un citur līdz jūnijam zviedru veiktā revīzija īpašas saimnieciskas vai demogrāfiskas problēmas neuzrāda. Katastrofa sākās rudenī, kad slikto laikapstākļu dēļ (vēsa, slapja vasara) bija neraža, kas kombinācijā ar karadarbību, kā arī lietaino un ļoti auksto oktobri nesa līdzīgu badu, sērgas un, attiecīgi, sevišķi augstu mirstību. 1602. gada rudenī Rīgā un Vidzemē izcēlās mēra vai kādas citas slimības epidēmija.²¹¹ Vēl otrs epidēmijas vilnis (mēris?) Vidzemi skāra 1623.–1624. gadā. Šie 17. gadsimta pirmā ceturkšņa notikumi arī radīja to posta situāciju, ko Limbažos un apkārtējos novados uzrāda 1624. gada arklu revīzija. Tomēr, krītoties saimnieciskajai aktivitātei, pati saimniekošanas struktūra saglabājās.

Saimniecības, protams, atšķīrās gan pēc zemes lieluma, gan zemes labuma, gan citām īpatnībām. Klimatisko un citu apstākļu dēļ vienā un tajā pašā saimniecībā izsēja, ražība un attiecīgi arī iespēja nomaksāt nodevas gadu no gada mainījās. Vispārējie novērojumi ir tādi, ka vidējā ražība bija trīs četras reizes lielāka par izsētās labības daudzumu. No tā izriet, ka, novācot ražu, zemniekiem $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{4}$ no tās bija jārezervē nākamā gada sējai, $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{4}$ tika nomaksāta nodevās, bet atlikusī daļa – izmantota pārtikai; labvēlīgos apstākļos kāda daļa atlika arī pārdošanai tirgū. Graudaugu ražība, salīdzinot ar izsēju, varēja svārstīties diezgan plašā amplitūdā – no neražas līdz pieckāršam

²¹⁰ Ahvenainen J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1963, S. 210.

²¹¹ Napierksy J. G. L. *Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638*. Riga: N. Kymmels Buchhandlung, 1890, S. 7–15.

56. tabula. ZEMNIEKU SAIMNIECĪBU NODEVAS 1624. GADĀ

	Limbažu pilsmuiža (no 1 arkla)	Jumpravmuiža (no 1 arkla)	Vainiži (no ½ arkla)	Salacas muiža
Rudzi	10 pūri, 2 sieki		4 pūri	1/10 ražas
Mieži	10 pūri, 2 sieki	6 pūri	5 pūri	1/10 ražas
Auzas	10 pūri, 2 sieki	4 pūri	5 pūri	1/10 ražas
Kvieši*	1 sieks		1 sieks	1/10 ražas
Linsēklas*	1 sieks			
Lini	1 pods			5 podi*
Kaņepes	1 pods	8 podi		5 podi*
Apiņi	1 pods	3 podi		5 podi*
Aitas**	1		1	
Vistas***	5 / 3 gab.		4	2*
Olas	10 gab.		10	10 gab.*
Kāposti	10 gab.		8 gab.*	10 gab.*
Siens	1 vezums			1 vezums*
Malka		1 ass		1 ass*

* No katras sētas (saimnieka)

** No 10 aitām

*** No 1 arkla un ½ arkla

ieguvumam. Nodevu apjoms pieauga pakāpeniski – ja 13. gadsimtā tas veidoja ap 10 %, tad 16. gadsimtā – 25 vai pat 33 % no saimniecības produkcijas.²¹²

Dažu muižu zemnieku saimniecību nodevas rādītas 56. tabulā. Nodevu sastāvs muižās un arī laika gaitā bija mainīgs. To dziļākai analīzei nepieciešams īpašs pētījums,²¹³ taču neliels ieskats nodevu sastāvā un apjomā var sniegt priekšstatu par attiecīgā laika saimniecības struktūru.

²¹² Дорошенко В. В. *Очерки аграрной истории Латвии*, 231. lpp.; Niitemaa V. *Der Binnenhandel in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 1952, S. 186.

²¹³ Jānorāda uz literatūras apskatā minētajām V. Dorošenko un E. Dunsdorfa publikācijām, kurās Limbaži un apkārtējie novadi gan nav īpaši izcelti, taču sniedz augstvērtīgu ieskatu dažādos agrārās vēstures jautājumos.

Līdztekus tabulā minētajam, vēl Limbažu pilsmuižas zemnieku nodevās ietilpa naudas maksājumi, dzija, striķi, maisi. Medus no zemniekiem muižai bija jāpērk, par 1 podu medus pretī dodot 1 pūru rudzu. Nedaudz atšķīrās labības nodevas Paupēnu vakas zemniekiem – rudzus un miežus viņi nodeva pa 8 pūriem un 2 siekiem, bet auzas – tikpat, cik pārējie – 10 pūrus un 2 siekus; vistu nodeva paupēniešiem bija 3 vistas no arkla. 1638. gadā minēts, ka Limbažu pilsmuižas zemnieki no ½ arkla dod arī 2 mārciņas sviesta.

Vainižu pilsnovada zemnieku nodevas 1599. gadā no 1 arkla bija šādas: rudzi – 8 pūri, mieži – 10 pūri, auzas – 10 pūri, kvieši – 2 sieki, auns – 1, vistas – 4, kā arī vēl dažas citas sīkākas lietas. Pārrēķinot Vainižu zemnieku 1624. gada nodevu apjomu 1 arklam zemes, redzams, ka labības nodevas atbilda apjomam, kāds prasīts jau 1599. gadā, tātad šī pozīcija līdz 1624. gadam nebija mainījies. Vainižos trīs saimniecības deva arī pa siekam zirņu, bet biteniekiem no katra bišu koka bija jādod pods medus.

Salacas muižā zemnieki nodeva 1/10 labības, starp dažādām nodevām arī 5 vai 10 saišķus salmu, 10 gabalus sētas mietu.

Muižas saimniecības pamatā bija dzimtzemnieku kļaušu darbs. Arvien intensīvāka kļaušu darba izmantošana sākās 15. gadsimta otrajā pusē vai beigās, bet jau 16. gadsimta vidū parastā vienu arklu lielas saimniecības norma bija nodrošināt muižai vienu darbinieku (ar vai bez zirga atkarībā no jūga lopu daudzuma saimniecībā) piecas vai sešas dienas nedēļā.²¹⁴

Līdz 17. gadsimtam arī par muižu saimniecību nav pārāk bagātīgi materiāli, tomēr zināmu ieskatu var gūt. Piemēram, Vainižos 1564. gadā izsēja 17 pūrus rudzu, 4 pūrus kviešu, 3 lastus miežu, 4 lastus un 2 pūrus auzu, 12 pūrus griķu, 1 pūru linu, 1 pūru kaņepju. Savukārt muižas ganāmpulku tajā pašā gadā veidoja 28 aitas, 10 tā gada jēri 12 lielas un mazas kazas, 5 govīs, 4 vērši, 35 cūkas; atsevišķi uzskaitīts arī pārvaldnieka ganāmpulks: 14 govīs, 20 aitas, 18 lielas un mazas kazas, 10 tā gada jēri, 5 teļi.²¹⁵

17. gadsimta pirmās puses arklu revīzijās par muižu saimniecību ir diezgan vispārīgas ziņas, labāk tā raksturota 1688. gada revīzijā, kurai bija izstrādāti standartjautājumi par dažādām saimnieciskām tēmām. Lielā zviedru kadastra materiāli gan attiecas uz periodu, kas jau iziet no

²¹⁴ Дорошенко В. В. *Очерки аграрной истории Латвии*, 242.–251. lpp. Tiesa, no V. Dorošenko pētījuma izriet, ka līdz 16. gadsimta vidum avotu ziņas par kļaušām ir trūcīgas, un vienīgi 16. un 17. gadsimta mijas dokumenti apliecina ikdienas kļaušas kā dominējošo normu.

²¹⁵ Rīgas arhibīskapijas 1564. gada inventārs, 171. lp.

Hanzas galējās pastāvēšanas laika, tomēr retrospektīvi var liecināt gan par saimniecības struktūru, gan vidi 17. gadsimtā.

57. tabula. LABĪBAS IZSĒJA LIMBAŽU PILSNOVADA MUIŽĀS
1680. GADOS (PŪROS)

	Rudzi	Mieži	Auzas	Kopā
Limbažu mācītājmuiža				40
Limbažu stārstija (1681)	294	235	204	733
Nabe	100	70-80	90	260-270
Sepkule	70-76	64-70	60-63	198-205
Ķipēni	83-116	70-75	152-111	271-341
Rūstuži	37-52	30-33	35-40	107-120

Nelielu ieskatu dažu muižu sējumu apjomā sniedz 57. tabula (mācītājmuižai revīzijā dots tikai kopējais izsējas apjoms, nenorādot labības veidu). Ja pieņem, ka zemnieki nodevās maksāja aptuveni tik, cik izsēja, tad pēc 56. tabulas var salīdzināt muižas un atsevišķas zemnieku saimniecības darbības vērienu, tomēr tiek atzīts, ka zemnieku saimniecībās darbs bija intensīvāks un ražīgāks.

Ziņās par Limbažu stārstiju norādīts, ka tur sēti vēl arī $5 \frac{3}{4}$ pūra kviešu, 2 pūri zirņu un $1 \frac{3}{4}$ pūra linu, bet Rūstužos – 2 pūri griķu, $\frac{1}{2}$ –1 pūrs kviešu, $\frac{1}{2}$ pūra linu. Linus muižās tomēr audzēja maz vai nemaz, jo lini noplicināja maz mēsloto zemi un prasīja vairāk darba, savukārt zemnieku saimniecībās, kur darba produktivitāte bija augstāka, zemes mēslošanu un papildus darbu kompensēja naudas ienākumi no linkopības.²¹⁶

Īpatnēju atbildi par izsēju 1688. gada revidenti saņēma Šķirstiņu muižā – atbildētāji nevarēja nekā pateikt par tūrumiem, jo īpašnieka nebija klāt, bet lielākā daļa zemnieku bija norīkoti vaļņa celšanas darbos Daugavgrīvas skanstē.

Pļavu platības mērs bija kaudzes jeb kijas vieta, t.i., zemes gabals, kurā varēja sapļaut vienu kaudzi siena, līdz ar to reālā platība bija atkarīga no pļavas labuma vai vēl kādiem citiem

²¹⁶ Dunsdorfs E. *Latvijas vēsture 1600–1710*, 288. lpp.

apstākļiem. Parastais kaudzes apkārtmērs krūšu augstumā bija 10 dabiskās pilnvēzuma roku asis, un tajā ietilpa 10–12 vezumi siena.²¹⁷

Limbažu stārstijā 1688. gada revīzijā konstatēts, ka pļavu pie katras stārstijas muižas ir pietiekami, un ir iespēja tās vēl nedaudz paplašināt. Norādīts, ka ar Limbažu un Ālena muižas 40 kaudžu vietām var uzturēt 200 ragulopus jeb liellopus, neskaitot aitas un kazas; Viļķenē bija 24–26 kaudžu vietas 100 liellopiem, bet Lādes muižā – 12 kaudžu vietas, kas katra deva 8–12 vezumus siena.

Ķīpēnu muižai bija trīs pļavas – divas 3 kaudžu, viena 1 kaudzi liela, no kurām (no katras kaudzes vietas) varēja ievākt 8–10 vezumus siena. Nabes muižā pļavu kopumā bija 30 kaudzes vietu (daļa pļavu bija nelieli gabali, kuros varēja sapļaut pa 3–4 vezumiem), Rūstužu muižā – 10–12 kaudzes vietu (8–10–15 vezumu katra), Pāles muižā – 20 kaudzes vietu (12–15 vai pat līdz 20 vezumu katra, tomēr apmēram puse pļavu atradās purvā, līdz ar to slapjos gados tur nevarējis pļaut). Šķirstiņos atbildēja, ka pļavu ir pietiekami – ap 30 kaudzes vietu, kas katra dod 9–10–12 vezumu siena, savukārt Limbažu mācītājmuižā atzina, ka pļavu ir maz, tās ir sliktas, tādēļ katru gadu siens jāpērk.

Par **ganībām** nesūdzējās Pāles un Rūstužu muižā, savukārt Nabē to trūka un esošās atradās purvos un purvainās vietās. Limbažu stārstijā liecināja, ka ganības nav tās labākās, it īpaši to trūkstot Limbažos un lopus gana pļavās. Šķirstiņu muižā tāpat ganības bija ne tik labas, tādēļ ganīja arī pļavās. Ķīpēnu muižā ganību nebija un vasarā lopus ganīja vienā pļavas gabalā.

Zvejniecība

Zvejniecība bija pamatnodarbošanās un iztikas avots salīdzinoši mazai iedzīvotāju daļai. Ja 1638.gada arklu revīzijas laikā apskatāmajos pilsnovados kopā bija ap 500 saimniecību, tad zvejniecība kā pamatnodarbe reģistrēta tikai ap 40 no tām, kas veidoja 8 % no saimniecību kopskaita. Daudzi zvejnieki tomēr sēja labību, bet Tūjas muižā divi zvejnieki–zemnieki labībā nomaksāja nodevas. Neparasti, ka tikai labība un citas “arājiem” raksturīgās nodevas, bet ne zivis, minētas Salacas pilsnovada zvejniekiem.

Zvejnieku saimniecības atradās vai nu jūrmalā, vai arī pie Salacas upes. Ziņas par iekšzemes ezeru apzvejošanu liecina, ka ar zveju nedaudz nodarbojās arī “arāji”. Vairums zvejnieku (25) mita Salacas pilsnovadā, tajā skaitā arī četri, kas piederēja Pāles muižai un dzīvoja pie Salacas upes. Pārējie zvejnieki piederēja dažādām Liepupes pilsnovada muižām.

²¹⁷ Zemzaris J. *Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.* Rīga: Zinātne, 1981, 91. lpp.

Nodevās zvejnieki deva $\frac{1}{4}$ mucīņas sālītu un 1000–5000 žāvētu reņģu: Liepupē, Duntē un Vecmuižā – 2000 (Vecmuižā viens zvejnieks – 1000), Kulles jeb Blomes muižā un Ķirbižos – 3000 reņģu, bet Pāles muižā – 5000 “mazu” reņģu. Liepupē sāli sālīšanai deva muiža.

Salacas novadā minēta lašu zveja, taču nav norādīts, kāds zivju daudzums jādod muižai.

Ar zveju nodarbojās vairākas muižas – pirmām kārtām jau pati Limbažu pilsmuiža. Pēc 1638. gada ziņām, zvejas tiesības dažādos ezeros bija Nabes, Budenbroka un Pociema muižai.

Nedaudz vairāk iekšzemes zveja raksturota 1688. gada revīzijā.²¹⁸ Pēc tajā sniegtajiem datiem noprotams, ka Limbažu novadā zvejoja tikai ezeros, bet ne upēs. Šķirstiņu muižā norādīja, ka *Lehluppe* (Svētupe ?) “nekā nedod”. Vienīgais izņēmums bija Salacas upe (taču jau Salacas pilsnovadā), kurā Pāles muiža iepriekšējā gadā pēc Miķeļiem apmēram 2 nedēļas bija zvejojusi ar dažiem vadiem.

Limbažu stārstijai piederošās Viļķenes un Lādes muiža zvejoja Svētezerā jeb Lielezerā (*Schwete oder Lehle Esser*) un Dūņezerā (*Duinge Esser*), kur lomā bija asari, līdakas, plauži, raudas un nedaudz zušu. Ārpus tā, ko izlietoja muižas vajadzībām, daļu arī pārdeva, no kā naudā tika iegūts (sk. 58. tabulu).

58. tabula. LIMBAŽU STĀRSTIJAS IEŅĒMUMI NO ZVEJNIECĪBAS

Gads	Dālderī	Graši	Gads	Dālderī	Graši
1681	15	70	1685	30	15
1682	33	32	1686	4	14
1683	36	72	1687	4	45
1684	34	40			

Lādes muiža atsevišķi zvejoja “dažādas zivis” Lādes (*Ladenhoffsche See*) un Skujas ezerā (*Skuye Esser*), daļu arī pārdodot un naudā ieņēmot (sk. 59. tabulu).

59. tabula. LĀDES MUIŽAS IEŅĒMUMI NO ZVEJNIECĪBAS

Gads	Dālderī	Graši	Gads	Dālderī	Graši
1681	7	17	1685	20	-
1682	7	52	1686	-	-
1683	-	-	1687	4	45
1684	38	8			

²¹⁸ LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 14. lieta, 11.a, 12., 78.a, 94.a, 112.a lp.

Par Jumpravu ezeru (? *Jungfer Esser*) un vēl kādu vārdā nenosauktu ezeru teikts, ka tie nav zivīm bagāti, bet šad un tad kaut ko dod. Cimelis (*Zimmel*) un Ģerķīsezers (*Gerkis Esser*) bija mazi ezeri un zivis nedeļa. Bruņķīti (*Bluncke Esser*) apzvejoja Nabes muiža, bet Lādes muižai tur bija viens vads.

Nabē liecināja, ka muižai ir tikli Lādes ezerā un nozvejoto lieto “muižai un galdam”. Vēl Garpētera ezerā (=Bruņķītis) muižai bija 4, Aijažu ezerā – 3 vadi, taču piebilsts, ka nozveja ir tika maza, ka nav to pūļu vērts. Šķirstiņu muižai Āsteres ezerā bija 6 vadi, “tādēļ muiža šad un tad dabū zivis”.

Ar zveju nenodarbojās Ķipēnu un Rūstužu muižā. Par Rūstužu muižu teikts, ka tai gan ir bijušas zvejas tiesības Dūņezērā (*Dun Esser*), bet toreizējam muižas nomniekam Limbažu stārastija tās nav piešķīrusi.

Mežs

1688. gada revīzijā uz jautājumiem par būvkoku un malkas pieejamību Limbažu stārastijā atbildēja, ka būvkoku nav ne Limbažos, ne Lādē, un vajadzības gadījumā tie jāmeklē Viļķenē vai citur. Būvkoku nebija arī Pālē, Ķipēnu un Rūstužu muižā, un tos dabūja no kaimiņmuižu mežiem. Nabē atbilde skanēja, ka muižas robežās nevar atrast ne baļķa (*were in dieses Hofes Grentzen nicht ein Stamm zu finden*). Vienīgi Šķirstiņu muižā atzina, ka būvkoku muižas robežās ir pietiekami, tikai tie jāved divas jūdzes tālu.

Malkas bija pietiekami Nabes, Pāles, Rūstužu, Šķirstiņu un Viļķenes muižā, tāpat arī Limbažu muižā, taču uz Limbažiem tā bija jāved “labu jūdzi” tālu. Savukārt Lādes muižai malkas bija maz, Limbažu mācītājmuižai un Ķipēnu muižai – nemaz, tādēļ tā bija jālūdz no kaimiņiem (Ķipēnu muižas gadījumā malku, kā arī būvkokus dabūja no Vainižu meža).

Saistībā ar mežu revīzijā bija ietverts arī jautājums par ozolu audzēm, uz ko visās Limbažu pilsnovada muižās atbildēja, ka tādu nav.

Dzirnavas

Dzirnavas Limbažos minētas jau 1385. gada Limbažu brīvības grāmatā. Tās piederēja Rīgas arhibīskapam, tur tika turēta arī tiesa, bez tam arhibīskaps aizliedza tuvumā celt, kā arī bez vajadzības un atļaujas izmantot citas dzirnavas.

1638. gada revīzijā uz jautājumu par dzirnavu esamību vai neesamību daudzās muižās atbildēja, ka dzirnavu nav un tās nevar arī ierīkot. Noprotams, ka gan jautājums, gan atbildes

saistītas ar ūdensdzirnavām, bet norāžu par vējdzirnavām revīzijā nav. Vairākās muižās – Tūjā, Vecmuižā, Pociemā, Pālē, Vecsalacā, Kalnamuižā – liecināja, ka dzirnavas ir bijušas, bet tās ir pamestas. Dzirnavu izbūves iespējamību apliecināja Ālena muižā.

Ūdensdzirnavas 1638. gadā darbojās Nabes, Liepupes, Duntē, Kulles jeb Blomes, Šķirstiņu un Vainižu muižā, kā arī Limbažu pilsmuižā. Duntē un Šķirstiņos piebilsts, ka dzirnavās maļ pavasarī un rudenī, bet Nabē sūdzējās, ka karstās vasarās un aukstās ziemās jūtams ūdens trūkums. Sūdzības par ūdens trūkumu, kā arī dzirnavu noslogošana sezonāli (pavasarī un rudenī) liek aizdomāties par izplatīto priekšstatu, ka senāk upes bijušas ūdeņiem bagātākas, kas gan varēja būt, taču šķiet, ka ūdens pārbagātība nebūtu jāpārspilē.

Limbažu pilsmuižā (blakus tai) dzirnavas ar vienu gaņģi minētas arī 1630. gadā. Vēl otras bija ierīkotas Jumpravmuižā. 1688. gadā pilsmuižai piederēja jau trīs dzirnavas, no tām divas (katra ar 1 gaņģi) Limbažu tuvumā. Noprotams, ka Limbažiem tuvākās dzirnavas aprūpēja viens melderis, kurš gadā līdztiskus mašu²¹⁹ trešdaļai (*nebst den 3ten Matte*) saņēma no muižas 20 dālderus naudā, par ko viņam vajadzēja apgādāt dzirnavas ar taukiem (*Talg*), tēraudu, dzelzi un citiem sīkumiem. Dzirnavās samala šādu apjomu (sk. 60. tabulu).

60. tabula. LIMBAŽU PILSMUIŽAS DZIRNAVĀS SAMALTIE
GRAUDI (PŪROS)

Gads	Kvieši	Rudzi	Iesals	Gads	Kvieši	Rudzi	Iesals
1681	2	28	34	1685	3 ¾	34	33
1682	4	22	56	1686	4 ¾	26 5/8	44 ½
1683	2	26	47	1687	8	27	54 ½
1684	-	4	6				

Trešās 1688. gadā minētās Limbažu pilsmuižas dzirnavas atradās Lādes muižā. Tās bija t.s. Jumpravmuižas (*Jungferhoffsche*) dzirnavas, kuras acīmredzot bija tās pašas, kas minētas jau 1630. gada revīzijā. Šajās dzirnavās samaltais apjoms (pūros) un ienesīgums naudā bija šāds (sk. 61. tabulu).

61. TABULA. JUMPRAVMUIŽAS DZIRNAVĀS SAMALTIE
GRAUDI (PŪROS) UN IENESĪGUMS NAUDĀ

Gads	Kvieši	Rudzi	Iesals	Dālderu	Graši
------	--------	-------	--------	---------	-------

²¹⁹ Maši – nodeva par graudu samalšanu dzirnavās, parasti 1/24–1/16 pūra (~3–4 l).

1681	2	20	-	8	14
1682	3 ½	14	6	5	-
1683	4	20	4	6	46
1684	-	3	-	1	86
1685	3	8	5	3	34
1686	1 ¼	10	4	2	45
1687	3	15 ½	6	5	-

Vēl 1688. gadā Limbažu pilsnovadā minētas dzirnavas Nabē – ar 2 gaņģiem, tomēr viens bija vēl negatavs. Muižā atzina, ka gadā tur maļ tikai līdz 10 pūriem, jo tuvumā ir vēl citas dzirnavas. Šķirstiņos pie muižas atradās *Skirstings* dzirnavas, kur gadā samala ap 20 pūriem. Viļķenes muižā, Ķipēnu muižā, Pālē un Rūstužos dzirnavu nebija.

Krogi

1638. gadā krogi darbojās Limbažu pilsmuižā (trīs), Nabē, Liepupē, Duntē, Vecmuižā, Ķirbižos (divi), Alojā un Vecsalacā (¼ jūdži no muižas), savukārt Ālena muižā, Budenbroka muižā, Briņķu muižā, Pociemā un Lindes muižā reģistrēta neizbūvēta vai tukša krogus vieta.

Pēc Lielā zviedru kadastra 1681./83. gada datiem, apskatāmajā reģionā (ārpus Limbažu pilsētas) darbojās 18 krogi. Ja pēc krogu izvietojuma spriežam par ceļu nozīmību, tad viens no svarīgākajiem ceļiem bija ceļš no Rīgas caur Dunti un Liepupi uz Salacgrīvu un tālāk – Pērnavu. Krogi darbojās Duntē muižas *Merckull* ciemā, Liepupes muižas *Ghielghan* ciemā, lielceļa malā Vecmuižas teritorijā, Ķirbižu muižas Brīdagā, Jaunsalacas Ikšķiles ciemā, Salacgrīvā (divi) un Ainažos. 1688. gadā minēts arī Sepkules jeb Pāles muižai piederošs krogs pie Salacas upes (jādomā, Salacgrīvā), bet tur kroģēja maz, jo tuvumā bija citi Salacgrīvas (*Salische*) krogi.

Ceļu no Limbažiem uz Burtniekiem iezīmēja Lindes muižas krogs, divi Katvaru muižas krogi un Pociema krogs, ceļu uz Alojū – otrs Lindes muižas krogs, ceļu uz Umurgu un Vainižiem – Umurgas krogs un Roperbeķu muižas krogs, ceļu uz Liepupi – viens Nabes muižai un divi Lādes muižai piederoši krogi (*Jumpravmuižas/Jungferhoffsche* un *Lādes/Ladenhoffsche*). Pēc 1688. gada ziņām, Lādes muižas krogos noiets bijis mazs, jo pirmajā kroģēja vasarā, otrajā – ziemā. Vēl pa krogam pastāvēja Viļķenes muižas Lipēs ciemā (pie Katrīnas kapelas), Puikules muižā pie ceļa uz Alojū un Rozēnu muižas Saulciemā (Staicelē).

1688. gadā uzrādīti arī divi Limbažu pilsmuižas krogi, taču tajos kroģēja maz, jo ar tiem konkurēja un daudz alus pārdeva Limbažu namnieki. Limbažu stārstijas krogos 1681.–1687. gadā pārdots šāds alus daudzums (sk. 62. tabulu).

62. tabula. LIMBAŽU STĀRSTIJAS KROGOS PĀRDOTAIS
ALUS (MUCĀS)

Gads	1681	1682	1683	1684	1685	1686	1687
Limbaži (2 krogi)	62	63	57	130	94	54	69
Viļķenes muiža (1)	26	28	34	76	92	37	43
Lādes muiža (2)	13	18	21	28	19	15	25

Saimniecības palīgozares

Uz jautājumiem par saimniecības palīgozarēm – pelnu, kaļķu, ķieģeļu dedzināšanu – 1688. gadā tika sniegtas noliedzošas atbildes, t.i., Limbažu novada muižās ar to nenodarbojās. Viens izņēmums gan bija – apmēram jūdži no Limbažiem – Lādes muižas robežās (Jumpravmuižā) – darbojās ķieģeļšķūnis ar 2 krāsnīm, kur dedzināja ķieģeļus un dakstiņus, no kā daļu lietoja muižas vajadzībām, bet daļu dažkārt veda uz Rīgu un tur pārdeva. Ienākumi par pārdotajiem ķieģeļiem bija šādi (sk. 63. tabulu).

63. tabula. IENĒMUMI NO JUMPRAVMUIŽAS

ĶIEĢEĻŠĶŪŅA DARBĪBAS

Gads	1681	1682	1683	1684	1685	1686	1687
Alberta valstsdālderu	7	101	3	69	114	23	2
Graši	45	23	13	21	10 ½	15	-

Kā redzams, ienākumi no šā rūpala bija ļoti nevienmērīgi, taču bez papildus pētījumiem nav nosakāms, vai tas raksturo ķieģeļšķūņa nevienmērīgo darbu, vai arī zemu ienākumu gados produkcijas lielākā daļa tika izmantota kādām būvēm vai remontiem Limbažu stārstijas muižās. Ļoti aptuvenu priekšstatu par pārdoto ķieģeļu apjomu sniedz ziņas par ķieģeļu cenām 17. gadsimta beigās: kādā Rīgas pilsētas kases kolēģijas protokolā 1697. gadā teikts, ka no ārzemēm ievestie ķieģeļi maksā 15 dālderus tūkstošā, savukārt savā uzņēmumā Salaspilī pilsēta

cer ražot ķieģeļus par 5 dālderiem tūkstošā.²²⁰ Mehāniski attiecinot šos datus uz Jumpravmuižas ķieģeļšķūni, var minēt, ka 1687. gadā Limbažu stārstija Rīgā pārdeva 400, bet 1685. gadā – 22 800 ķieģeļus. Šis minējums saskan ar citām 1688. gada ziņām, ka Limbažu (acīmredzot tā pati Jumpravmuižas) ķieģeļnīca gadā caurmērā saražojusi 27 750 ķieģeļu,²²¹ tādējādi Jumpravmuižas ķieģeļšķūni var ierindot starp vidēja lieluma ražotnēm.

Tirdzniecība

Konkrētu datu par Limbažu tirgotāju dalību viduslaiku Livonijas tirdzniecībā nav, tomēr zināmu ieskatu Ziemeļrietumvidzemes novadu iespējās piedalīties tajā var sniegt dati par attiecīgā laika Rīgas eksportu un importu.

Pēc Indriķa Šterna apkopojuma, 13. gadsimta beigās un 14. gadsimta sākumā t.s. Rīgas parādnieku grāmatā 83,5 % atbilstošai analīzei pakļaujamo ierakstu jeb darījumu saistīti ar vaska eksportu, 5 % – ar linu, 4,4 % – ar labības un pārējie – ar zvērādu, tauku, pelnu, kokmateriālu un citu preču eksportu, savukārt starp importprecēm minēts galvenokārt sāls (60 %) un vilnas audumi (28 %).²²² Pēc dažādiem citiem avotiem var spriest, ka 14.–15. gadsimtā no Rīgas uz Rietumeiropu izveda galvenokārt vasku, zvērādas, lopu ādas, labības graudus, linus, darvu, pelnus, kokmateriālus, ievada – sāli, siļķes, dažādus audumus, metālus, vīnu un citas preces.²²³

Laika gaitā eksporta struktūra mainījās. Pēc V. Dorošenko pētījumiem, 17. gadsimtā Rīgas galvenās eksportpreces rietumu virzienā bija kaņepāji, lini, kaņepju sēklas un linsēklas, mazāka nozīme bija labības graudiem; izveda arī vasku, taukus, zvērādas un meža materiālus – pelnus, potašu, darvu, dažāda veida kokmateriālus.²²⁴ Rīgas eksportprecēm bija dažāda izcelsme. Kaņepājus, kas bija galvenā eksportprece, Rīgā ievada gandrīz tikai no Baltkrievijas, savukārt linus piegādāja galvenokārt no Lietuvas un dažādiem Latvijas novadiem. Līdzīgi arī kaņepju sēklas un linsēklas eļļas spiešanai piegādāja no Daugavas augšteces, bet linsēklas sēšanai – no Lietuvas un Latvijas teritorijas.²²⁵

²²⁰ Zeida Ā. Ķieģeļu un kaļķu cepļi Latvijā feodālisma laikā (no 13. gs. līdz 19. gs. 60. gadiem). *Vēstures problēmas*, 5. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1962, 153. lpp.

²²¹ Turpat, 146. lpp.

²²² Šterns I. *Latvijas vēsture 1290–1500*, 212.–213. lpp.

²²³ Turpat, 213.–218. lpp.

²²⁴ Дорошенко В.В. *Торговля и купечество Риги в XVII веке*, с. 125–135.

²²⁵ Turpat, 126.–127. lpp.

Graudus uz Rietumeiropu no Baltijas jūras ostām izveda galvenokārt no Rēveles un Dancigas, mazāk – no Rīgas. Rīgas eksportā graudu apjoms 1636.–1655. un 1681.–1699. gadā bija 6–10 tūkstoši lastu, 1656.–1680. gadā – 2–3 tūkstoši lastu gadā. Daļu graudu Rīgā piegādāja ar strūgām pa Daugavu, taču vēl lielās apjoms Rīgā nonāca no pilsētai tuvākiem apgabaliem. Izveda galvenokārt rudzus, mazāk miežus un auzas. Augstāk tika vērtēti t.s. poļu jeb krievu rudzi, kas nāca no Baltkrievijas, tiem sekoja Lietuvas un Kurzemes rudzi, bet zemākais vērtējums parasti bija Vidzemes rudziem.²²⁶

Rīgas eksporta īpatsvaru lielā mērā var raksturot akcīzes nodevas, kas par dažādām precēm iekasētas Zunda muitnīcā (sk. 64. tabulu).

Ņemot vērā Ziemeļrietumvidzemes saimniecības struktūru, muižas un zemnieku saimniecības Rīgas vai citu ostu ārējai tirdzniecībai varēja piedāvāt labības graudus, meža materiālus, kaņepājus, linus, linsēklas, vasku, pie kam pēdējās trīs preces

64. tabula. RĪGAS EKSPORTA STRUKTŪRA 1637.–1665. GADĀ: PAR DAŽĀDĀM PRECĒM NOMAKSĀTĀ AKCĪZES NODOKĻA ĪPATSVARŠ (PROCENTOS, VIDĒJI GADĀ).²²⁷

	Laika periods		
	1637–1646	1650–1655	1658–1665
Kaņepāji	35,4	34,3	26,1
Lini	16,1	13,8	23,2
Linsēklas	12,3	13,2	18,0
Kaņepju sēklas	10,7	8,6	1,1
Graudi	11,2	10,1	4,1
Kokmateriāli	3,6	3,8	2,8
Pelni un potašs	3,5	5,7	2,4
Citas preces	7,2	11,5	23,3

varēja nākt vienīgi vai galvenokārt no zemniekiem. Ir ziņas, ka zemnieki piegādājuši tirgotājiem arī, piemēram, ādas, vilnu, speķi, sviestu. Daļai preču noiets bija vietējā tirgū.

²²⁶ Turpat, 127.–128. lpp.

²²⁷ Turpat, 140. lpp., 20. tabula.

Datus par Rīgas jezuītu kolēģijas tirdznieciskajām aktivitātēm 16. gadsimta beigās un 17. gadsimta sākumā pētījis un apkopojis V. Dorošenko, tomēr viņa publikācijas atspoguļo kolēģijas darbību kopumā, tādējādi pēc tām nevar noskaidrot, kādu daļu un kādu produkciju deva jezuītu kolēģijai piederošā Limbažu novada Jumpravmuiža un citi īpašumi, kas tajā laikā atradās jezuītu kolēģijas pārraudzībā.

Summējot Rīgas jezuītu kolēģijas ienākumus no tirdzniecības ar lauksaimniecības produktiem 1595.–1621. gadā, tika iegūti šādi rezultāti: tirdzniecība ar graudiem un dzērieniem (alu) deva 66,3 % ienākumu, siens, kaņepāji un lini – 7,7, lopkopības produkti – 7,5, citas preces – 18,5 % ienākumu.²²⁸ Sadalot aplūkojamo periodu īsākos laika nogriežņos, var redzēt, ka minēto preču īpatsvars mainījās uz vienu vai otru pusi, taču nebūtiski.

V. Dorošenko atzīmēja, ka no graudiem jezuīti pārdeva galvenokārt rudzus [jāatceras, ka Jumpravmuižas zeme tomēr nebija labvēlīga rudzu audzēšanai], miežus pašā 17. gadsimta sākumā pārdeva galvenokārt iesala veidā, pēc tam dominēja no miežiem darītais alus, savukārt auzas gandrīz visas tika patērētas jezuītu kolēģijas saimniecībā. Linus un kaņepes jezuītu kolēģijas muižās audzēja maz, šī preces tirgum piegādāja galvenokārt zemnieki paši.

Pārdoto lopkopības produkciju veidoja dzīvnieku ādas, mazākā mērā sviests, tauki, vilna, savukārt gaļu jezuītu kolēģija nepārdeva, bet pirka pati lielākā daudzumā. Ienākumus no lopkopības deva arī zirgu pārdošana, lai gan vienlaikus jezuīti tos arī pirka. Pārējās preces, ko pārdeva jezuītu kolēģija, bija galvenokārt meža materiāli – sveķi, darva, balķi, bet it īpaši malka. Ienākumus deva arī tirdzniecība ar aļņu, vilka, lāča, lūša un bebra ādām, pie kam šīs ādas jezuītu kolēģija par nelielu samaksu iepirka no zemniekiem un pēc tam jau par tirgus cenām pārdeva Rīgā.²²⁹ Līdzīga tirdzniecības struktūra varēja būt arī citām muižām.

Ceļu tīkls

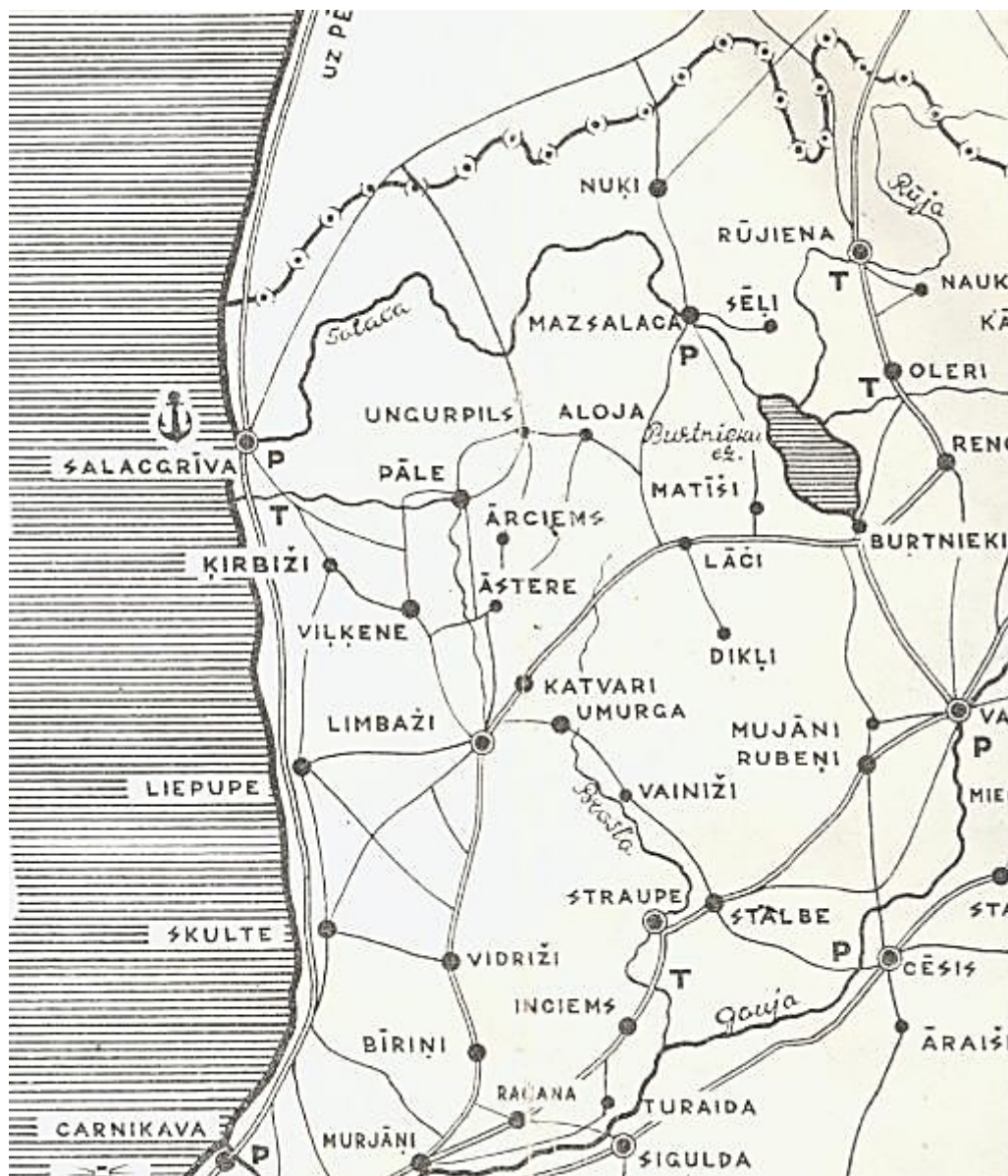
Par ceļu tīklu Metsepolē Livonijas perioda sākumā ziņas ir ļoti trūcīgas. Pastāvot priekšstatam par Metsepoli kā mazapdzīvotu zemi (kas var izrādīties taisnība tikai daļēji), nav arī pamata iedomāties, ka tas būtu bijis biezs. Apkopojot Indriķa hronikas ziņas, Ēvalds Mugurēvičs rakstīja, ka 13. gadsimta sākumā pastāvējis tranzītceļš gar jūru, kam pieslēgušies vairāki atzarojumi, no kuriem viens sācies pie Salacas grīvas un varēja vest Burtnieku ezera

²²⁸ Дорошенко В. В. Мыза и рынок, с. 56.

²²⁹ Turpat, 56.–59., 158. lpp.

virzienā. Kartoshēmā Ē. Mugurēvičs iezīmējis arī vietējas nozīmes ceļu no Turaidas uz Vidrižiem un tālāk Liepupi, kā arī ceļu no Straupes uz Limbažiem,²³⁰ taču iezīmētie ceļi jāuztver tikai kā virzieni, nevis reālas ceļa trases.

Livonijas laikā ceļu tīkls, kas savienoja pārvaldes centrus, muižas un ciemus, turpināja pilnveidoties. Trūkstot kartogrāfiskajam materiālam, grūti noteikt reālās ceļa trases, tomēr jādomā, ka ģeogrāfiskie apstākļi daudzviet noteica optimālo ceļa vietu,



²³⁰ Мугуревич Э.С. *Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. Экономические связи с Русью и другими территориями. Пути сообщения.* Рига: Зинатне, 1965, с. 113–114, рис, 46.

1. attēls. GALVENIE SATIKSMES CEĻI ZIEMEĻRIETUMVIDZEMĒ

17. GADSIMTĀ (Pāvilāns V. Satiksmes ceļi Latvijā, 6. att.)

līdz ar to daudzi ceļi, kas iezīmēti 17. gadsimta kartēs, droši vien pastāvēja jau stipri senāk. Pie līdzīga atzinuma savulaik nonāca Vilnis Pāvilāns, norādot, ka 17. gadsimtā jauni ceļi gandrīz neveidojās, bet attīstījās vairāk kvalitatīvā ziņā; viņš arī piebilda, ka ceļu tīkla biezuma ziņā Limbažu novads ieņēma vienu no pirmajām vietām Latvijas teritorijā.²³¹

Kā galvenos tranzītkceļus V. Pāvilāns atzīmēja ceļu no Rīgas gar jūru uz Salacgrīvu un Pērnavu un tam paralēlu ceļu nostāk no jūras (apskatāmajā apgabalā – gar Dunti uz Liepupi, Tūju, Ķirbižiem, Svēciem un tālāk uz Salacgrīvu). Cits galvenais ceļš veda no Rīgas caur Vidrižiem uz Limbažiem un tālāk Katvāriem, Pociemu un Burtniekiem, un tā pastāvēšana fiksēta jau 14. gadsimtā.²³² Izņemot jūrmalas ceļu, abu pārējo tranzītkceļu nozīmību apliecina arī krogu esamība to malā (sk. apakšnodaļu “Krogi”).

²³¹ Pāvilāns V. Satiksmes ceļi Latvijā, 137.–138. lpp.

²³² Turpat, 117., 137. lpp., VI att.

Kopaina

Aplūkojamā Ziemeļrietumvidzemes daļa 13. gadsimtā veidoja lībiešu apdzīvoto Metsepoles zemi. Pastāv priekšstats, ka Metsepole bijusi reti apdzīvota, ko apliecina nelielais un pagaidām gandrīz nepētītu un nedatētu pilskalnu skaits, bet galvenokārt pilnīgs vēlā dzelzs laikmeta kapulauku iztrūkums novadā, kaut gan agrāku un vēlāku periodu arheoloģiskie pieminekļi tur ir zināmi. Rīgas arhibīskapa pils būves priekšnoteikumam Limbažos tomēr vajadzēja būt apstāklim, ka apkārtnē jau pastāvēja zināms apdzīvojuma līmenis, t.i., iedzīvotāji, kurus pārvaldīt un no kuriem gūt ienākumus.

Neskaitot nelokalizēto Metsepoles pili, citas Metsepoles apdzīvotās vietas 13. gadsimtā tomēr nav minētas, un arī 14. gadsimta avotos atrodamas tikai dažas – Limbaži (1318), Vainiži (1359), Umurga (1385), Alojās novada Perkule (1306) un vēl dažas vietas. Lielāks skaits vietvārdu, kas norāda uz ciemu pastāvēšanu, pirmoreiz parādās 14. gadsimta dokumentos – pēc pareiz zināmās informācijas, Livonijas laika Limbažu draudzē – 12, Umurgas draudzē – 21 (draudze gan aptvēra arī apvidus uz austrumiem no Metsepoles), Liepupes draudzē – 6, Salacas draudzē – 8 un Alojās draudzē – 10. Jāņem vērā, ka tā laika dokumenti apdzīvojuma ainu tomēr atspoguļo visai nepilnīgi.

Kopumā Livonijas laika rakstītie avoti līdz 16. gadsimta vidum Metsepoles robežās piemin apmēram 75 ciemus, savukārt 17. gadsimtā, kad par apdzīvojumu gūstams jau diezgan pilnīgs priekšstats, var konstatēt ap 150 ciemu. Tiesa, liela daļa no tiem bija nelieli. Lielākais apdzīvotības blīvums konstatējams kādreizējās Metsepoles dienviddaļā (tajā skaitā ap Limbažiem), kā arī Alojās apkārtnē un Svētupes un Salacas krastos.

Arheologs Jānis Ciglis ir izteicis domu, ka Livonijas laikā Metsepolē sāka ienākt vai tika pārvietoti iedzīvotāji no Rīgas arhibīskapijas Latviešu gala, ko veicinājusi arī vasaļu muižu izveide, savukārt igauņu ieplūšanu varēja kavēt tas, ka igauņu zemes piederēja Livonijas ordenim, kurš būtu licis šķēršļus igauņu izceļošanai.²³³ Principā šai idejai var piekrist. Par latviešu ienākšanu liecina, piemēram, latvisko vietvārdu bagātība Katvaru apkārtnē jau 14. gadsimta vidū. Cits latviešu ienākšanas virziens varēja būt Salacas upe no Burtnieku puses

²³³ *Ceļā uz latviešu tautu. On the Road to Becoming Latvian.* Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2016, 26. lpp.

(*Salcze Letten* ciems 1455. un *Schwart Letten* ciems 1542. gadā). Arī vairāku lēņu piešķiršana praktiski tukšā zemē noteikti veicināja vasaļu aktivitātes iedzīvotāju piesaistīšanā.

Metsepoles aplaužošana un apdzīvojuma struktūras veidošanās tomēr vēl ir pētāms jautājums, jo šķiet, ka no vietvārdu etimoloģijas viedokļa Metsepoles apdzīvojuma pieaugums tomēr pirmām kārtām saistāms ar somisko elementu. No jau minētajiem apmēram 150 16.–17. gadsimta ciemu nosaukumiem 19 satur lībisko formantu *Kul-*, *-kul*, *-kull*, *-kill* (< līb. ciems), 18 – formantu *-aisch*, *-asch*, *-asz*, *-eisch*, *-esch*, *-usch* u.c. (= -aži, -iži, -uži). Somisku jeb lībisku izcelsmi uzrāda vēl vismaz ap 45 nosaukumu – *Alloma*, *Iggewalde*, *Immentzem*, *Kermetz*, *Korbes*, *Nabben*, *Pehre*, *Wannisch*, *Witzmist* un citi, taču to etimoloģijas precizēšanai nepieciešama lingvistiska analīze.

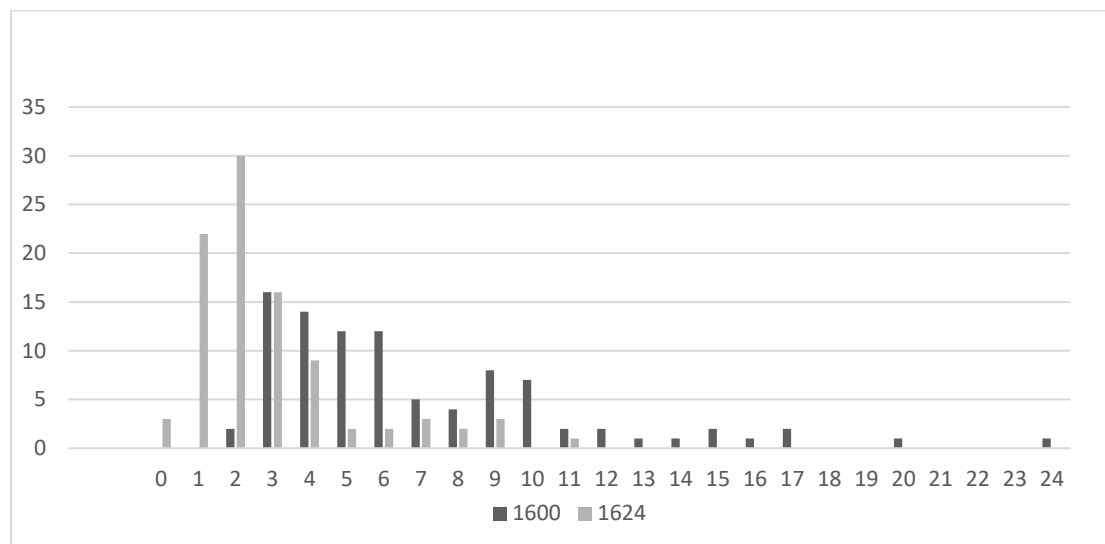
Ar latvisku izcelsmi var saistīt vismaz 25 ciemu nosaukumus (*Eßergalß*, *Girden*, *Kiesetzem*, *Kleetzem*, *Melnezehm*, *Silletzem*, *Uppen* u.c.), savukārt vācu valodas slānis bieži parādās muižu nosaukumos un to latviskojumos, tomēr daļai muižu nosaukumu tāpat ir lībiska izcelsme. Lai gan latviskie vietvārdi parādās visā kādreizējās Metsepoles teritorijā, šķiet, ka lielāks latviešu īpatsvars vairāk un vispirms saistāms ar Umurgas draudzi, kamēr citur, it īpaši Salacas draudzē, lībieši dominēja vismaz līdz 16. gadsimta vidum. Nav arī pārliecības, ka 1624. gadā minētā Latviešu vaka Salacas upes apvidū liecinātu jau par latviešu dominēšanu.

No teiktā jāsecina, ka Metsepoles iekšējā kolonizācija Livonijas laikā galvenokārt tomēr saistāma ar pašiem lībiešiem, varbūt piedaloties arī ar igauņiem. Otra iespējamība ir tāda, ka Metsepoles apdzīvojuma blīvums līdz 13. gadsimtam, iespējams, ir nepietiekami novērtēts, taču šis jautājums risināms jau ar arheoloģiskās apsekošanas un izpētes līdzekļiem.

Aplūkojamā apgabala apdzīvojuma pamatelements Livonijas laikā bija ciems. Ciemu izvietojums rāda, ka apdzīvotība pirmām kārtām veidojās ezeru un lielāko upju – Salacas, Svētupes, Vitrupes, Braslas, arī Liepupes – tuvumā.

Fragmentārās informācijas dēļ izprast paša ciema uzbūvi pēc Livonijas laika dokumentiem ir grūti. Zināmu kulmināciju ciemu attīstībā rāda 1601. gada revīzija, kā arī 1624. gada revīzijas ziņas par “senāko” stāvokli, kuras var attiecināt uz 16. un 17. gadsimta miju. 2. attēlā sniegts datu apkopojums par saimniecību skaitu pētītajos pilsnovados 1601. un 1624. gadā, šim nolūkam atlasot 93 ciemus (kopā 646 sētas), par kuriem bija iespējams iegūt salīdzināmus datus. Redzams, ka 1601. gadā dominēja ciemi ar 3–6 saimniecībām (šādu ciemu bija 54), jau mazāku grupu veidoja ciemi ar 7–10 sētām (24 ciemi). Vislielākās apdzīvotās vietas, ja var ticēt 1624. gada revīzijas ziņām par agrāko stāvokli, bija Aloja (20 sētas) un

Roperbeķi (24 sētas). Aprēķins rāda, ka vidējais saimniecību skaits ciemā bija 6,9, bet, ja neņem vērā Aloju un Roperbeķus, par kuru lielumu 1600. gadā var arī drusku šaubīties, – 6,6.



2. attēls. VIDĒJAIS SAIMNIECĪBU SKAITS ZIEMEĻRIETUMVIDZEMES CIEMOS 1600. UN 1624. GADĀ

1624. gadā situācija bija stipri citādāka – tajos pašos ciemos reģistrētas vairs tikai 266 saimniecības, kas bija 41 % no 1601. gada saimniecību skaita. Dominēja ciemi ar 1–3 sētām (kopā 68 ciemi), trīs no atlasītajiem ciemiem vispār bija tukši, bet lielākais ar 11 sētām bija *Signis* ciems Vainižu pilsnovadā. 22 ciemos bija palikusi tikai viena saimniecība, un arī vēlāk daļa no šīm apdzīvotajām vietām turpināja eksistēt viensētu veidolā.

Precīzāku aprēķinu par situāciju 17. gadsimta beigās pagaidām nav, taču var konstatēt, ka stāvoklis pēc 1624. gada pamazām uzlabojās, tomēr tikai retā vietā tika sasniegts vai pārsniegts līmenis, kāds pastāvēja pašā 17. gadsimta sākumā. Tiesa, ārpus ciemiem tika izveidotas daudzas jaunas, savrupas saimniecības, tomēr saimniecību skaits kopumā, lai arī nebija tālu, tomēr tā arī nerasniedza 17. gadsimta sākuma līmeni. Ja, piemēram, Vainižu muižā 1599. gadā reģistrētas 83 apdzīvotas sētas, tad Lielā zviedru kadastra laikā – 77, pie kam liekas, ka dažas no tām bija tukšas.

Vēl būtu pētāms, kādus saimnieciskā un dzīvā spēka zaudējumus apskatāmajos pilsnovados nesa Livonijas karš, taču liekas, ka tie nebija tik katastrofāli kā 17. gadsimta sākuma notikumi. Karadarbība, neraža, bads un mēris 1601.–1602. gadā, kā arī kara

turpinājums 20. gadu sākumā un sērga 1623.–1624. gadā nesa triecienu, no kura Ziemeļrietumvidzemes novadi nebija līdz galam atguvušies vēl 17. gadsimta beigās. Vietējo iedzīvotāju posta dramatismu izceļ tas, ka atjaunotne lielā mērā bija iespējama, pateicoties daudzajiem ienācējiem no Kurzemes un citiem Latvijas novadiem, kā arī Igaunijas, tātad dabiska iedzīvotāju skaita atjaunošanās bez migrācijas palīdzības faktiski nebija iespējama. Etniskā ziņā tas nozīmēja lībiešu īpatsvara samazināšanos.

Saimnieciskā ziņā īpaša nozīme bija tam, ka Metsepoles centrā tika izveidota Rīgas arhibīskapa rezidence – Limbažu pils (pirmoreiz minēta 1318. gadā), pie kuras, jādodomā, vismaz jau 13. gadsimta beigās sāka veidoties Limbažu pilsēta (pirmoreiz netieši minēta 1362. gadā). Vismaz kopš 1368. gada Limbažu pilsēta bija Hanzas savienības locekle. Tā kā Limbaži piederēja pie mazām pilsētām, tās intereses Hanzas sanāksmēs pārstāvēja Rīgas, Rēveles un Tērbatas delegāti. Hanzas tirdzniecībā Limbaži iesaistījās, piegādājot preces Rīgai, kā arī saņemot no tās vajadzīgās importa preces, tomēr nav ignorējami sakari arī ar citām Livonijas pilsētām, it īpaši Pērnavu, Rēveli, Tērbatu, Cēsīm, Valmieru.

Preču pārvadājumos Rīgas arhibīskapija varēja izmantot Salacgrīvas ostu, tomēr lielāka nozīme tai acīmredzot bija laivu satiksmē ar Rīgu vai citām vietām; turpretī jūras kuģu apgrozījums ostā acīmredzot bija neliels, nav arī pamata versijai par jūras kuģu braukšanu pa Svētupi līdz Limbažiem.

14.–15. gadsimtā Hanzas tirdzniecības ietvaros no Rīgas uz Rietumeiropu izveda galvenokārt vasku, zvērādas, lopu ādas, labības graudus, linus, darvu, pelnus, kokmateriālus, ieveda – sāli, siļķes, dažādus audumus, metālus, vīnu un citas preces. 17. gadsimtā galvenās eksportpreces rietumu virzienā bija kaņepāji, lini, kaņepju sēklas un linsēklas, mazāka nozīme bija labības graudiem; izveda arī vasku, taukus, zvērādas un meža materiālus – pelnus, potašu, darvu, dažāda veida kokmateriālus. Šajā tirdzniecībā dažādā veidā bija iesaistītas arī dažādas Limbažu un apkārtējo novadu sabiedrības grupas – Limbažu namnieki, muižnieki, zemnieki. Ziemeļrietumvidzemes novadi gan vietējam patēriņam, gan eksportam uz Rietumeiropu varēja piedāvāt visu iepriekš minēto izvedpreču klāstu, tomēr, tā kā Ziemeļrietumvidzeme bija tikai neliela Rīgas tirdzniecības apgabala (t.s. hinterlandes) daļa, Limbažu ieguldījums Hanzas tirdzniecībā būtu jāvērtē reālistiski. Preces, ko pastāvošās saimniecības struktūras un tirgus pieprasījuma dēļ tirdzniecībā it īpaši varēja piedāvāt zemnieki, bija vasks, lini un linsēklas.

Līdztekus tirdzniecībai attīstījās arī ceļu tīkls ar svarīgiem tā elementiem – krogiem. Galvenie tranzīnceļi bija ceļš no Rīgas gar Dunti, Liepupi un Ķirbižiem uz Salacgrīvu un

Pērnavu, kā arī ceļš no Rīgas caur Vidrižiem uz Limbažiem un tālāk Katvariem, Pociemu un Burtniekiem. Visai sazarots ceļu tīkls saistīja Limbažus ar apkārtējām muižām un ciemiem. Satiksmes ērtību un drošības uzturēšanai 1638. gadā apskatāmajā apgabalā (ārpus pilsētas) darbojās 11 krogi, 17. gadsimta beigās – 18 krogi.

Avoti un literatūra

Nepublicētie avoti

Limbažu stārstijas 16.–17. gadsimta dokumenti (LVVA, 1392. fonds, 1. apr., 482., 494., 532., 536., 540., 541., 553. lieta).

Rīgas arhibīskapijas 1564. gada inventāra grāmata (Turaidas muzejrezervāta zinātniskais arhīvs, kopija; oriģināls: Landeshauptarchiv Schwerin, Paket 231).

Salis Gebiet, 1683 (Igaunijas Nacionālais arhīvs Tartu: EAA.308.2.165; EAA,308.2.166).

Wackenbuch vf der Treidischen seiten Im Ertzstiftt Riga (LVVA, 4060. fonds, 2. apr., 483. lieta).

Vidzemes 1624.–1625. gada arklu revīzija (LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 1. lieta).

Vidzemes 1630. gada arklu revīzija (LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 3. lieta).

Vidzemes 1688. gada arklu revīzija (LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 14. lieta).

Publicētie avoti

AR 1601 = Švābe A. *Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601)*. (Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes serija, II, 3.) Rīga, 1933.

AR 1638 = Dunsdorfs E. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*, 1.–4. burtn. + reģistri (Latvijas vēstures avoti, 4. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1938.–1941.

Indriķa hronika. Heinrici chronicon. Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993.

Jakubowski J., Kordzikowski J. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. III. Inflanty*. Warszawa, 1915.

LGU = *Livländische Güterurkunden*. Bd. 1, Riga, 1908; Bd. 2, Riga, 1923.

LUB = *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*. Abt. 1, Bd. 1–12. Reval, Riga, Moskau, 1853–1910; Abt. 2, Bd. 1–3. Riga, Moskau, 1900–1914.

Napiersky J. G. L. *Bodeckers Chronik Livländischer und Rigascher Ereignisse 1593–1638*. Riga: N. Kymmels Buchhandlung, 1890.

Napiersky, C. E. von. Verzeichniß der Schlösser und Güter in Livland zu Ende des Ordenzeit. Bunge F. G., Paucker C. J. A. (Hg.). *Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands*, Bd. VI. Reval:Verlag von Franz Kluge, 1851, S. 126–145.

Schiemann Th. *Der älteste schwedische Kataster Liv- und Estlands. Eine ergänzung zu den baltischen Güterchroniken*. Reval: Franz Kluge, 1882.

Senās Latvijas vēstures avoti, 1.–2. burtn. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1937–1940.

Švābe A. *Vidzemes tiesību vēstures avoti 1336.–1551. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1941.

Literatūra

Ahvenainen J. *Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1963.

Apinis K. *Latvijas pilsētu vēsture*. Rīga: A. Gulbis, 1931.

Arndt J. G. *Der Liefländischen Chronik Andrer Theil von Liefland unter seinen Herren Meistern welche die alte Geschichte des Ordens und der benachbarten Völker erleutert*. Halle im Magdeburgischen: Johann Justinus Gebauer, 1753.

Balode L., Bušs O. *No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015.

BHO = *Baltisches historisches Ortslexikon. T.II. Lettland*. – Köln, Wien: Böhlau 1990.

Bielenstein A. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1892.

Brastiņš E. *Latvijas pilskalni. Vidzeme*. Rīga: Pieminekļu valde, 1930.

Broce J. K. *Zīmējumi un apraksti. 3. sēj. Latvijas mazās pilsētas un lauki*. Rīga: Zinātne, 2002.

Caune A., Ose I. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. (Latvijas viduslaiku pils, IV.)* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004.

Ceļā uz latviešu tautu. On the Road to Becoming Latvian. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2016.

Dunsdorfs E. *Der grosse schwedische Kataster in Livland 1681–1710*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1950.

Dunsdorfs E. *Der grosse schwedische Kataster in Livland 1681–1710. Kartenband*. Melbourne, 1974.

Dunsdorfs. E. *Latvijas vēsture 1600–1710*. [Stokholma:] Daugava, 1962.

Dunsdorfs E., Spekke A. *Latvijas vēsture 1500–1600*. Stokholma: Daugava, 1964.

Dunsdorfs E. Rīgas kuģniecība zviedru laikos. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1935, nr. 3.

- Goldikovskis A. *Rīgas archibīskapu rezidence Limbažos viduslaikos*. [B.v.:] Autora izdevums, 1992.
- Jenšs J. Limbaži [vēsture]. *Latviešu konversācijas vārdnīca*, 12. Rīga: A. Gulbis, 1935, 23526.–23531. sl.
- Juškēvics J. Limbaži. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1929, nr. 5/6, 481.–496. lpp.
- Kursīte J., Noriņa R. *Svētupe krustām šķērsām*. Rīga: Nordik, 2016.
- Laime S., Urtāns J. *Svētupes lībiešu upurāla*. Rīga: Nordik, 2016.
- Latvijas pilsētas: enciklopēdija*. Rīga: Apgāds “Preses nams”, 1999.
- Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, A daļa*, 2003, 57. sēj., nr. 5./6.
- Mettig C. *Baltische Städte: Skizzen aus der livländischen Geschichte*. Rīga: [b.i.], 1901.
- Mettig C. *Baltische Städte: Skizzen aus der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*. 2., vermehrte Aufl. Rīga: Verlag von Jonck und Poliewsky, 1905.
- Misāns I. Hanza: Baltijas jūras reģiona saimnieciskā vara viduslaikos. *Vēsture. Zeme, vara un reliģija viduslaikos un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā* (Latvijas Universitātes raksti, 725. sēj.). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 45.–57. lpp.
- Niitemaa V. *Der Binnenhandel in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1952.
- Soom A. *Der baltische Getreidehandel im 17 Jahrhundert*. Stockholm, Göteborg, Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1961.
- Stein W. Die Hansestädte. *Hansische Geschichtsblätter*, Bd. 20 (1914), S. 257–289; Bd. 21 (1915), S. 119–178.
- Stryk L., von. *Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands. T. 2. Der lettische District*. Dresden: Albanus'sche Buchdruckerei (Chr. Teich), 1885.
- Šterns I. *Latvijas vēsture 1290–1500*. Rīga: Daugava, 1997.
- Švābe A. Daži Livonijas saimniecības vēstures avoti 1540.–68. g. *Latviešu vēsturnieku veltījums profesoram Dr. hist. Robertam Viperam. 14. VII 1859 / 14. VII 1939*. Rīga: A. Gulbis, 1939.
- Švābe A. *Limbažu brīvības grāmata*. Rīga: Valters un Rapa, 1939.
- Tuulse A. *Die Burgen in Estland und Lettland*. Dorpat, 1942.
- Urtāns J. *Ziemeļvidzemes pilskalni*. Rīga: Avots, 1991.

Urtāns J. Svētupes ūdensceļš. *Vidzemes Svētupe mītiskajā un reālajā kultūrtelpā. Zinātniski raksti un folkloras kopojums.* Rīga: NT Klasika, 2015, 23.–67. lpp.

Vecie Limbaži. Ieskats pilsētas vēsturē. Limbaži, 2008.

Vidzemes Svētupe mītiskajā un reālajā kultūrtelpā. Zinātniski raksti un folkloras kopojums. Rīga: NT Klasika, 2015.

Zeida Ā. Ķieģeļu un kaļķu cepļi Latvijā feodālisma laikā (no 13. gs. līdz 19. gs. 60. gadiem). *Vēstures problēmas*, 5. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1962.

Zemzaris J. *Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.* Rīga: Zinātne, 1981.

Дорошенко В. В. *Очерки аграрной истории Латвии в XVI веке.* Рига: Издательство Академии наук Латвийской ССР, 1960.

Дорошенко В. В. *Мыза и рынок. Хозяйство Рижской иезуитской коллегии на рубеже XVI и XVII вв.* Рига: Зинатне, 1973.

Дорошенко В. В. *Торговля и купечество Риги в XVII веке.* Рига: Зинатне, 1985.

Мугуревич Э.С. *Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. Экономические связи с Русью и другими территориями. Пути сообщения.* Рига: Зинатне.

Pielikums

Ciemu un muižu izvietojums Ziemeļrietumvidzemē

16.–17. gadsimtā

Karšu pielikumā pamatā atainota Lielā zviedru kadastra laikā fiksētā situācija, ievietojot to mūsdienu kartē. Ciemu nosaukumi sniegti tādā formā, kādā tie minēti 17. gadsimta beigās. Ja kādā vietā ciema tradīcija bija jau izzudusi, iekavās sniegts nosaukums, kāds ciemam bija 17. gadsimta pirmajā pusē (parasti – 1624. gada variants). Ciema nosaukums pierakstīts arī vairākām viensētām – tas nozīmē, ka agrākā ciema vietā pastāvēja vairs tikai viena saimniecība.

1. kartē, kur rādīta ciemu izvietojuma kopaina, ciemu lielums (saimniecību skaits) nav ņemts vērā. Lai pilnīgāk raksturotu apdzīvojumu, kā ciemi iezīmētas arī dažas tuvu izvietotu sētu grupas, kas netika uzskatītas par ciemiem, taču pēc būtības tādi varēja būt.

● Viensēta vai ciems ar vienu saimniecību

● Ciems ar 2–3 saimniecībām

● Ciems ar 4–6 saimniecībām

● Ciems ar 7 vai vairāk saimniecībām

● Muiža

■ Krogs